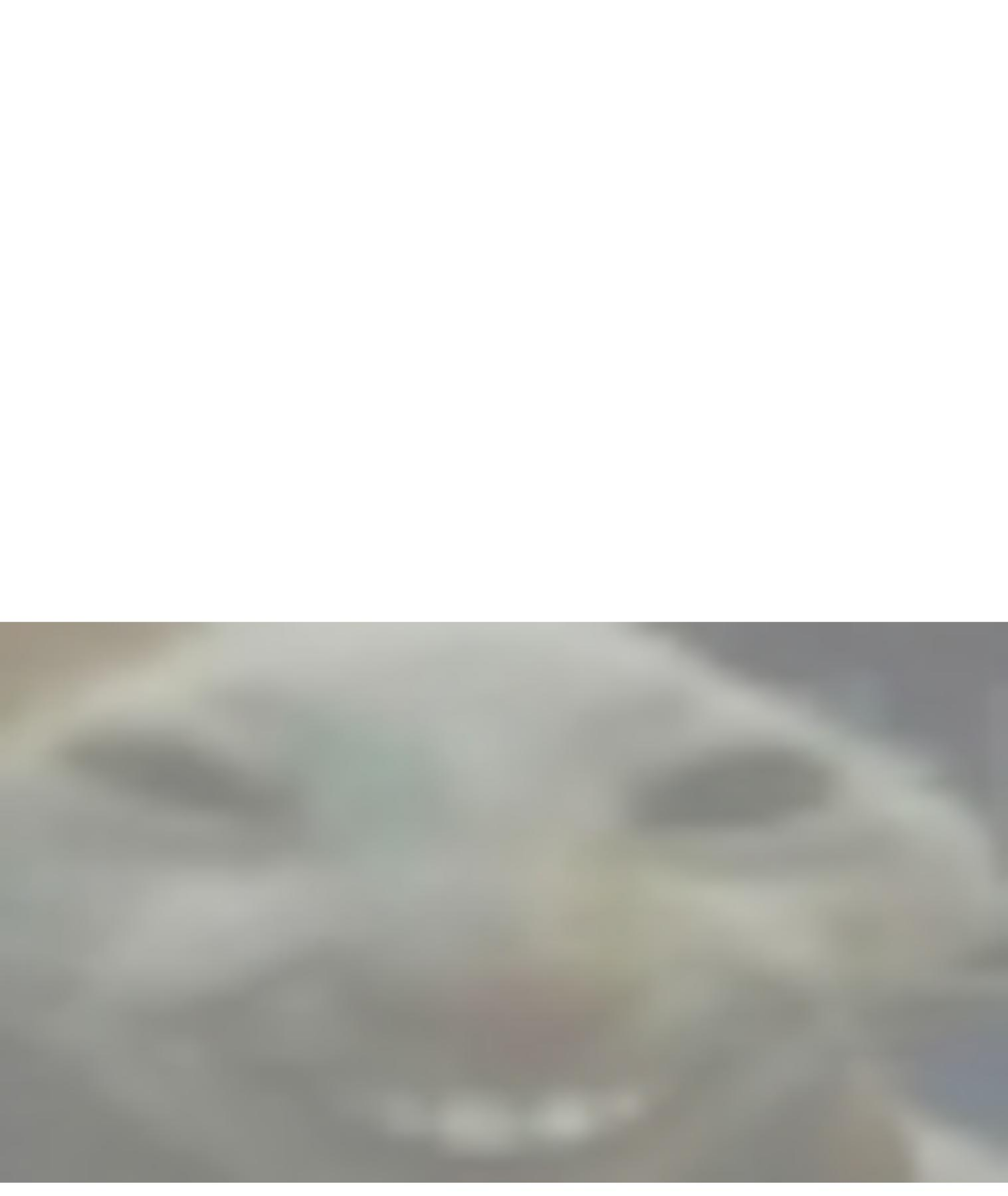

Muzyka

Podręcznik

6

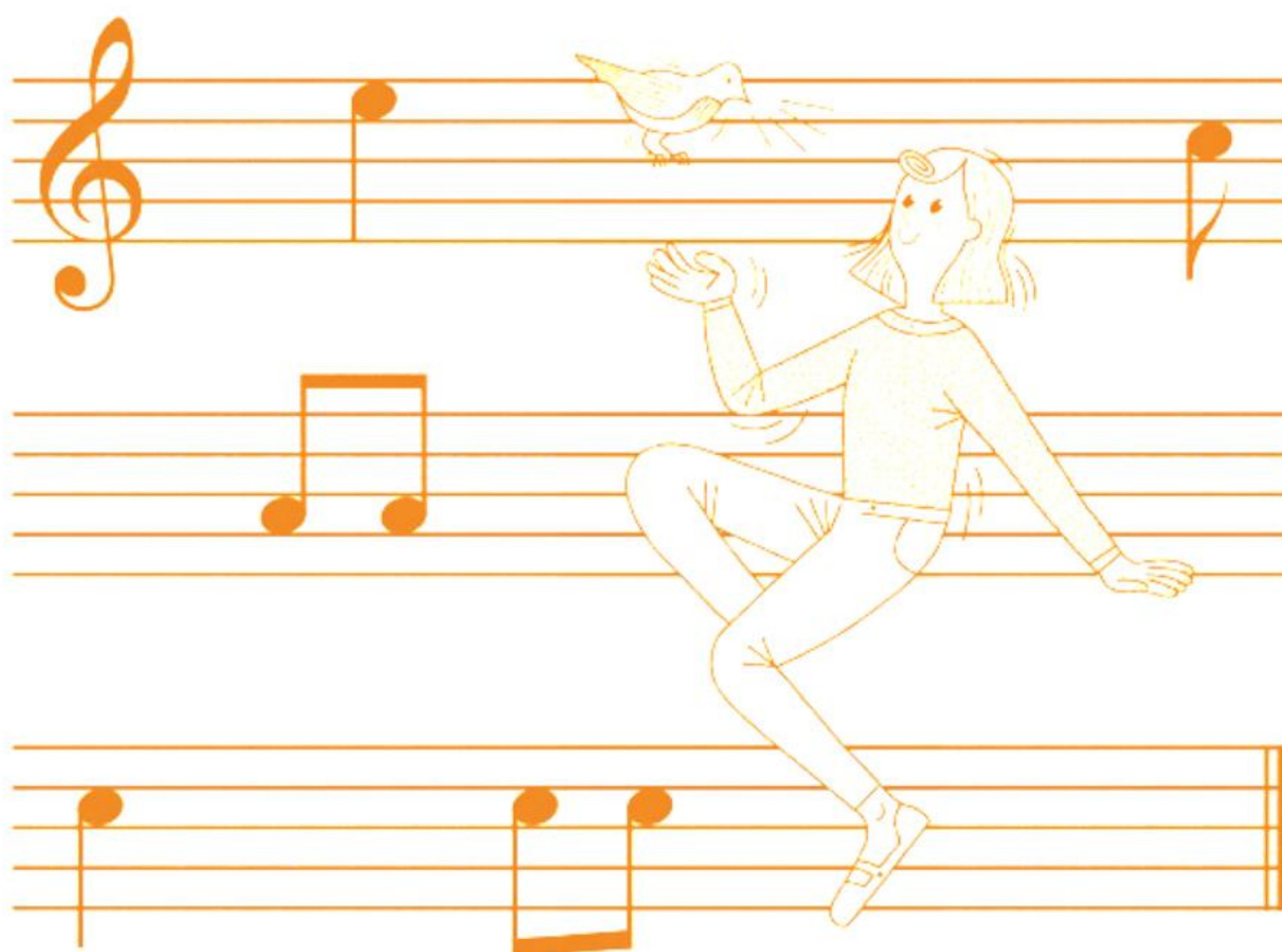

Teresa Wójcik

Muzyka

Podręcznik dla klasy szóstej szkoły podstawowej

Redaktor serii
Wojciech Sygut

Redaktor prowadzący
Anna Pawłowska

Redaktor merytoryczny
Anna Pawłowska

Redakcja językowa i korekta
Joanna Kozub

Redakcja artystyczna
Magdalena Sarnot-Wrzecionowska

Projekt i koncepcja artystyczna
Futu Creative / Kay Humelt i Rafał Kwiczor

Koordinacja prac graficznych
Magdalena Wrzecionowska

Grafika nutowa
Marek Zapała

Skład komputerowy
Adam Ziółkowski

Fotoedycja
Tomasz Suszczyński

Redakcja techniczna
Paweł Kowalski

Ilustracje
Agata Dudek, Małgorzata Nowak, Acapulco Studio (s. 5, 47, 83, 121),
Aleksandra Gołębiewska (s. 38, 55, 76, 92, 93, 121),
Ewelina Karpowiak (s. 7, 17, 27, 43, 53, 64, 69, 94, 102, 111, 116, 119),
Marcin Kot (s. 39, 60, 74, 75),
Ewa Łabaj (s. 19, 59),
Agata Zarzycka (s. 33, 35, 37, 85, 107, 117, 129)

Projekt okładki
Futu Creative

Ilustracja na okładce
Agata Dudek
Małgorzata Nowak
Acapulco Studio

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania muzyki, na podstawie opinii rzeczoznawców: mgr Wiesławy Komady, mgr Stefanii Sierpińskiej, dr Katarzyny Kozłowskiej.

Etap edukacyjny: II
Typ szkoły: szkoła podstawowa
Rok dopuszczenia: 2019

Numer dopuszczenia (numer ewidencyjny w wykazie): 909/3/2019

Wydawca oświadcza, że dołożył wszelkich starań, aby dotrzeć do wszystkich właścicieli i dysponentów praw autorskich. Osoby, których nie udało nam się ustalić, prosimy o kontakt z wydawnictwem.

Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Przestrzegaj praw, jakie im przysługują. Udostępniając książkę lub jej fragmenty, rób to wyłącznie w zakresie dozwolonego użytku, który określają przepisy prawa. Zawartość książki możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. Kopiując jej część, rób to jedynie na użytek osobisty.

© Grupa MAC S.A., Kielce 2019

ISBN 978-83-8108-534-2

Grupa MAC S.A.
25-561 Kielce, ul. Witosa 76
tel. 41 366 55 55, faks: 41 366 33 02
e-mail: kontakt@mac.pl; www.mac.pl

Spis treści

1. Cztery pory roku – jesień

1.1	Na pożegnanie lata <i>To lato</i>	6
1.2	Jeszcze raz o rytmie	9
1.3	Muzyczna prehistoria	12
1.4	Muzyka z dedykacją <i>Profesor Robert</i>	14
	Link do wiedzy <i>Bagatela dla Elizy</i>	17
1.5	Muzyczne impresje na temat jesieni <i>Zaproszenie</i>	20
1.6	Muzyka w świecie antycznym <i>Bardzo smutna piosenka retro</i>	23
	Link do wiedzy <i>Pantomima – sztuka mowy ciała</i>	27
1.7	Świat fantazji i magii w muzyce	28
1.8	O muzyce na chwałę Boga <i>Breve regnum</i>	31
	Link do wiedzy	35
	<i>Średniowieczne instrumenty muzyczne</i>	
1.9	Historia wpisana w żołnierską pieśń <i>Mazurek Dąbrowskiego</i> <i>Rota</i> <i>Piechota</i> <i>Pierwsza Brygada</i>	36
1.10	Harmoniczne brzmienia	44
	Podsumowanie działu	46

2. Cztery pory roku – zima

2.1	Instrumenty dęte drewniane <i>Bo on gra na saksofonie</i>	48
2.2	Hej, kolęda, kolęda! <i>Oj, Maluśki, Maluśki</i> <i>A kiedy spadnie śnieg</i>	54
2.3	Renesansowe granie i śpiewanie	60
	Link do wiedzy <i>Dworska kapela króla Zygmunta</i>	64
2.4	Zima muzyczną inspiracją artystów	65
2.5	Tanecznym krokiem po Europie <i>Zatańcz z nami, Europo</i>	68
2.6	Organy – król instrumentów	76
2.7	Okresowa budowa melodii	79
	Podsumowanie działu	82

3. Cztery pory roku – wiosna

3.1	Muzyka o damach i dla dam <i>Będiesz moją panią</i>	84
3.2	Barokowa muzyka mistrza Jana Sebastiana Bacha <i>Jan Sebastian Bach</i>	89
	Link do wiedzy <i>Kantata o kawie</i>	94
3.3	Koncert na jeden instrument lub na wiele instrumentów	95
3.4	Muzyka wytańczona na pointach	98
	Link do wiedzy <i>Lekcja tańca klasycznego</i>	102
3.5	Utwory z wiosenną nutą <i>Przyjaciół deszczową porą</i>	104
3.6	Instrumenty dęte blaszane	108
	Link do wiedzy <i>Fanfara i harmonia</i>	111
3.7	Muzyczne arcydzieła klasycyzmu	112
	Link do wiedzy <i>Oda do radości</i>	116
3.8	Wariacje muzyczne	117
	Link do wiedzy <i>Chopinowskie wariacje</i>	119
	Podsumowanie działu	120

4. Cztery pory roku – lato

4.1	Morskie opowieści <i>Ahoj, ahoj, płyniemy pod żaglami</i>	122
4.2	Na powitanie wakacji <i>Jest luz</i>	127
	Słowniczek muzyczny	130

Jak korzystać z podręcznika

Podejmij temat

Wprowadzenie do tematu lekcji

Akademia młodego melomana

Audycja muzyczna wprowadzająca w zagadnienia związane z historią muzyki

Link do wiedzy

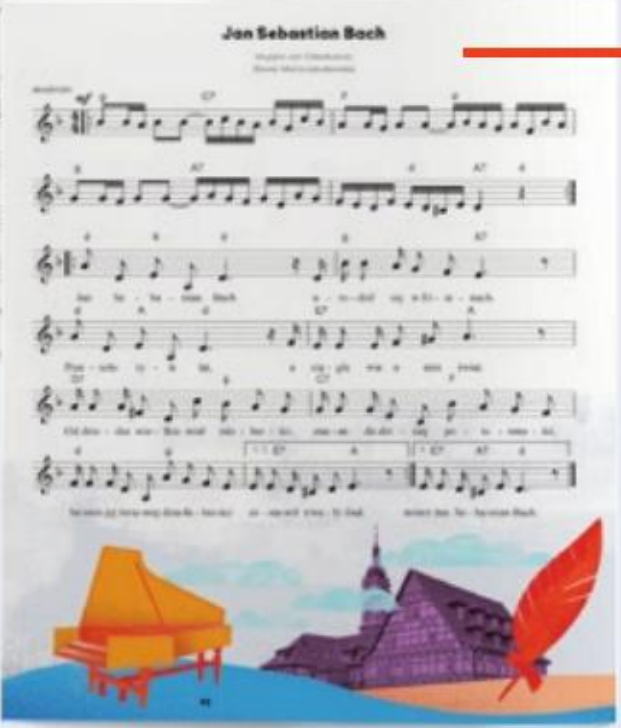
Treści, które mogą rozwinąć twoje zainteresowania

Warto posłuchać

Propozycje dodatkowych utworów do słuchania

Posłuchaj

Propozycje utworów muzycznych do słuchania podczas lekcji

Podsumowanie działu

Powtórzenie najważniejszych treści działu

Ciekawe!

Interesujące wiadomości uzupełniające temat lekcji

Zaśpiewaj

Propozycje piosenek, które możesz zaśpiewać

Tego podręcznika będą używać inni uczniowie. Niczego w nim nie zapisuj. Przekaż go w dobrym stanie.

Znaczenie ikon

praca zespołowa

warto posłuchać

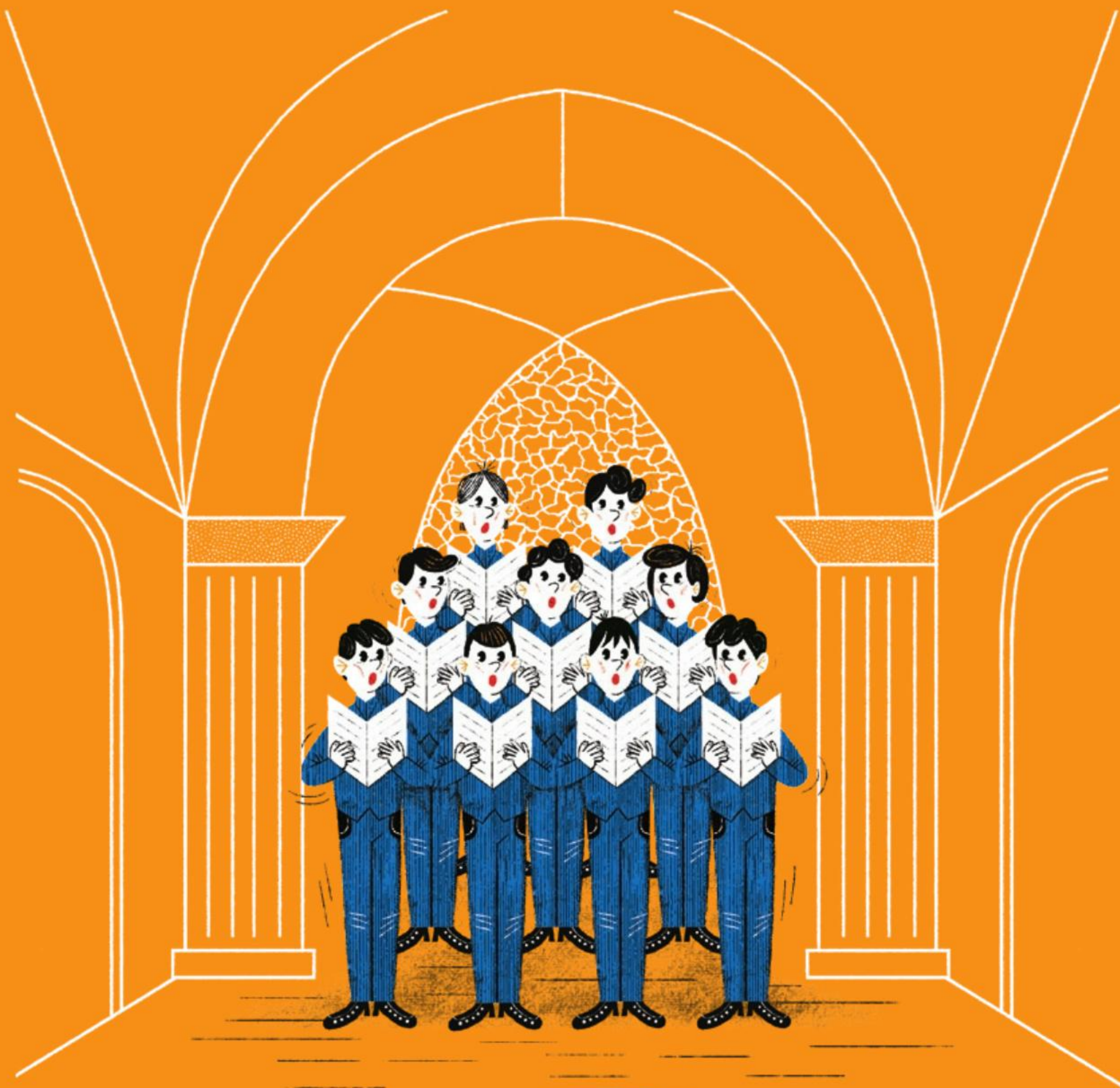

nawiązanie do ilustracji

posłuchaj

1. Cztery pory roku – jesień

1. Jakie były początki muzyki?
2. Czy muzyką można oddać nastrój jesieni?
3. Gdzie rozwijała się muzyka w okresie średniowiecza?

1.1 Na pożegnanie lata

Podejmij temat

- Brzmieniem jakiego instrumentu opisałbyś/opisałabyś kolorowe lato?

To lato

Muzyka: Mirosław Ziąber
Słowa: Jadwiga Koczanowska

allegro *mf*

To la - to by - ło o - dło - to - we, słoń - ce spi - sa - ło się
na me - dal, świe - ci - ło, grza - ło, o - pa - la - ło, po - ja - śniał świat w je - go
pro-mie - niach. Rze-ki, je - zio - ra, mor - skie fa - le da - wa - ły mi - ło o -
rzeż - wie - nie, w sa - dach cze - re - śnie doj - rze - wa - ły,
a ka- żdy dzień był jak ma - rze - nie.
Ref: La - to, la - to, la - to — bez - tros - kie i pro - mie - nne,

la - to, la - to, la - to - sza - lo - nych wra-żeń pe-łne,

la - to, la - to, la - to - wspo-mnie - nie bar - dzo cie - płe,

la - to, la - to, la - to - na sza - re, zi - mne, smu-tne dni.

1. To lato było odlotowe,
słońce spisało się na medal,
świeciło, grzało, opalało,
pojaśniał świat w jego promieniach.
Rzeki, jeziora, morskie fale
dawały miłe orzeźwienie,
w sadach czereśnie dojrzewały,
a każdy dzień był jak marzenie.

Refren:

Lato, lato, lato – beztroskie i promienne,
Lato, lato, lato – szalonych wrażeń pełne,
Lato, lato, lato – wspomnienie bardzo ciepłe,
Lato, lato, lato – na szare, zimne, smutne dni.

2. To lato było nadzwyczajne,
cudowny czas, beztroskie chwile,
spacery przez pachnące łąki,
tańczące kwiaty i motyle.
Długie wycieczki rowerowe,
pływanie łódką pod żaglami,
codziennie lody owocowe,
bita śmietana z poziomkami.

Refren:

Lato, lato, lato – beztroskie i promienne...

1. Wymień wartości rytmiczne nut i pauz występujące w zapisie nutowym piosenki *To lato*.
2. Wystukaj kilkakrotnie rytm czterech pierwszych taktów piosenki. Przypomnij, jak nazywa się niepełny takt rozpoczynający utwór.

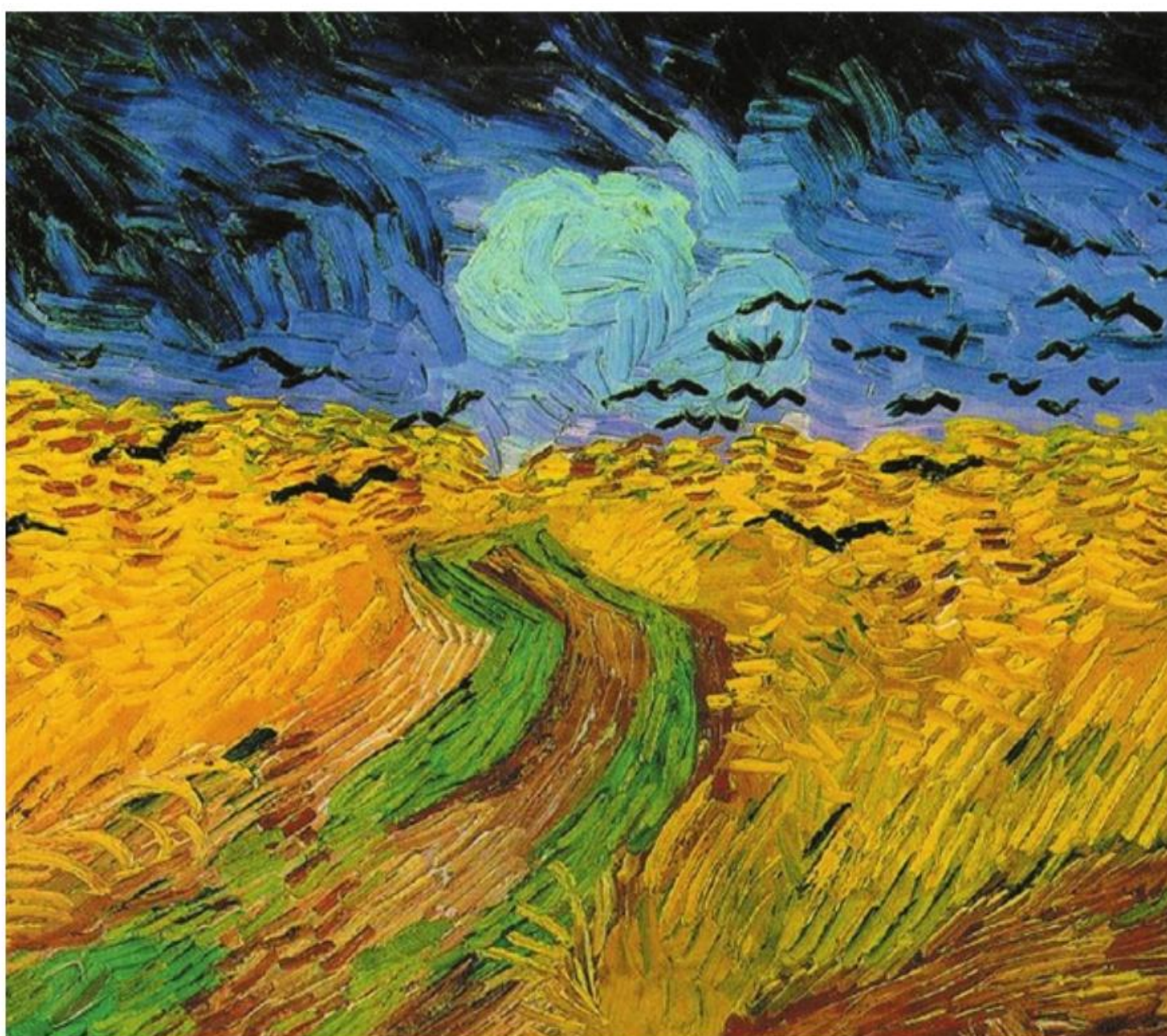
3. Obserwując zapis nutowy, powiedz rytmicznie fragment wiersza Kazimierza Przerwy-Tetmajera *Lato*, jednocześnie taktując.

Antonio Vivaldi

**Koncert skrzypcowy g-moll
nr 2 Lato, RV 315, część Presto**

Wysłuchaj fragmentu *Koncertu skrzypcowego g-moll nr 2 Lato* Antonia Vivaldiego i powiedz, czy twoim zdaniem artysta uchwycił urok i nastrój tej pory roku.

Vincent van Gogh *Kruki nad polem zboża*, Muzeum van Gogha w Amsterdamie

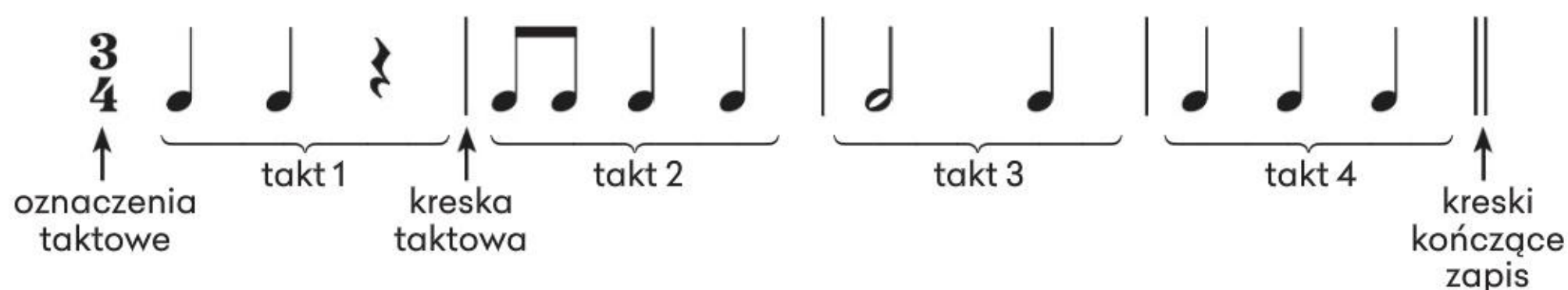
1.2 Jeszcze raz o rytmie

Podejmij temat

- Wystukaj na instrumencie perkusyjnym lub wyklaszcz podany rytm.

Rytm jest jednym z podstawowych elementów dzieła muzycznego. Reguluje jego przebieg w czasie oraz organizuje dźwięki w określone ugrupowania. Ugrupowania rytmiczne porządkuje **metrum** za pomocą regularnie powtarzających się akcentów metrycznych, w wyniku czego powstają odcinki zwane **taktami**. Takt posiada ściśle określoną sumę wartości nut i pauz, wskazaną przez **oznaczenie taktowe** i zawiera się między dwiema sąsiednimi kreskami taktowymi, przecinającymi pionowo pięciolinie.

Robert Delaunay *Rytm, radość życia*

Takty proste i takty złożone

Takty proste i złożone można rozróżnić po oznaczeniu taktowym. Liczba jednostek miarowych, wynosząca 2 lub 3, występuje zawsze w takcie prostym. Takty złożone składają się z dwóch lub więcej taktów prostych, a ich liczba jednostek miarowych jest wielokrotnością liczby 2 lub 3.

W zależności od liczby akcentów metrycznych w takcie wyróżnia się:

- **takty proste** (np. $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{3}{2}$), w których występuje jeden akcent, przypadający na pierwszą miarę taktu;

- **takty złożone** (np. $\frac{4}{4}$, $\frac{6}{8}$, $\frac{12}{8}$), w których występują dwa akcenty lub więcej.

Części taktu, na które przypadają stałe akcenty metryczne, nazywa się **mocnymi częściami taktu** (-), pozostałe – **słabymi częściami taktu** (˘).

1. Jakie oznaczenie taktowe posiada piosenka *To lato*? Ile taktów liczy zwrotka i refren piosenki?
2. Wyklaszcz rytmy dowolnych taktów piosenki *To lato*. Poproś o powtórzenie go przez wybraną osobę oraz wyszukanie w zapisie muzycznym.
3. Wystukaj podane rytmy, zwracając uwagę na mocne i słabe części taktu.

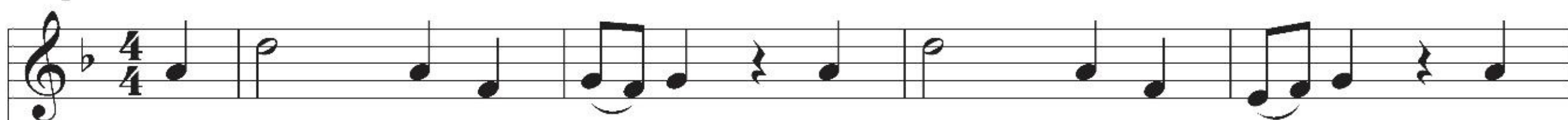

4. Zagrajcie w dwóch grupach *Cygańską balladę*. Grupa I zagra melodię na dzwonkach lub flecie, grupa II wystuka partię rytmiczną naprzemiennie dłonią prawą (P) i lewą (L) o blat ławki lub zagra ją na dowolnym instrumencie perkusyjnym. Zwracajcie uwagę na mocne i słabe części taktu.

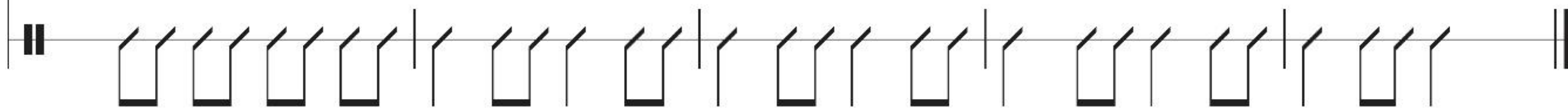
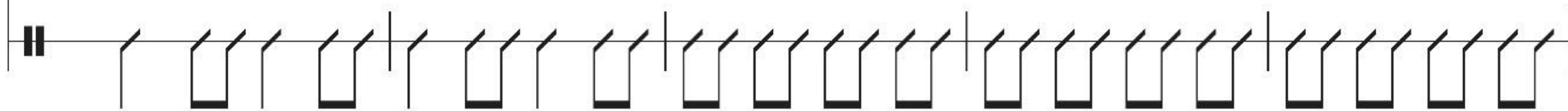
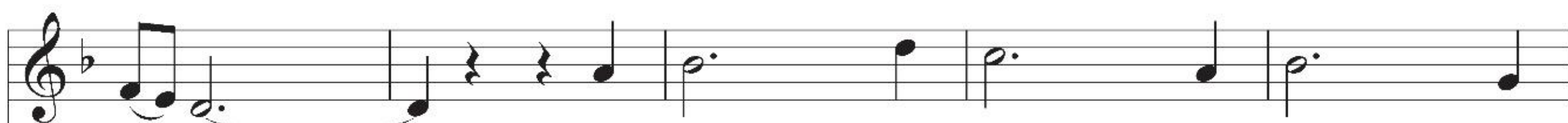
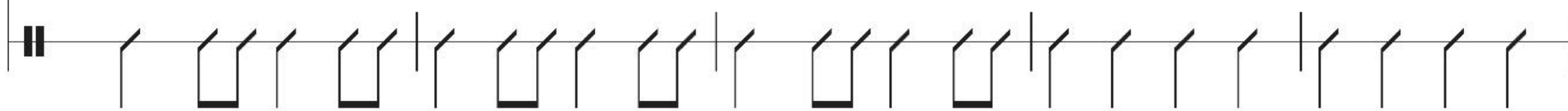
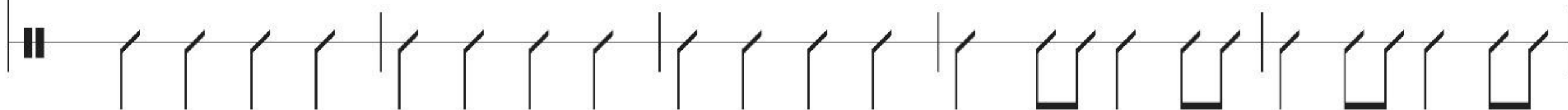
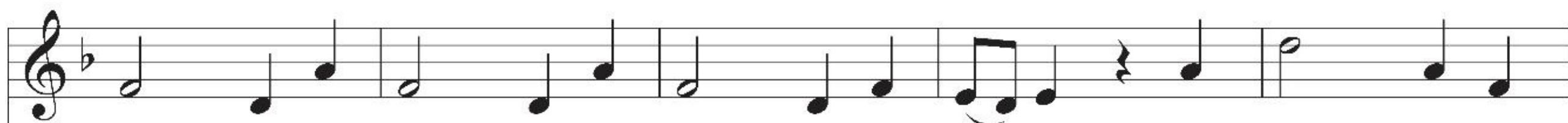
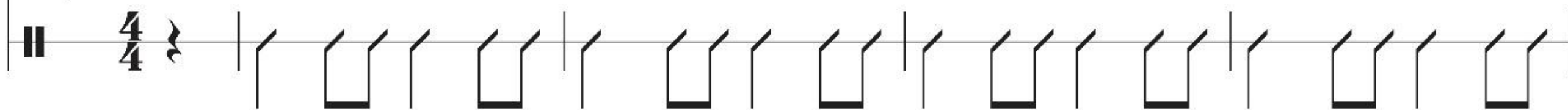
Cygańska ballada

Muzyka: Edward Pałłasz

Grupa I

Grupa II

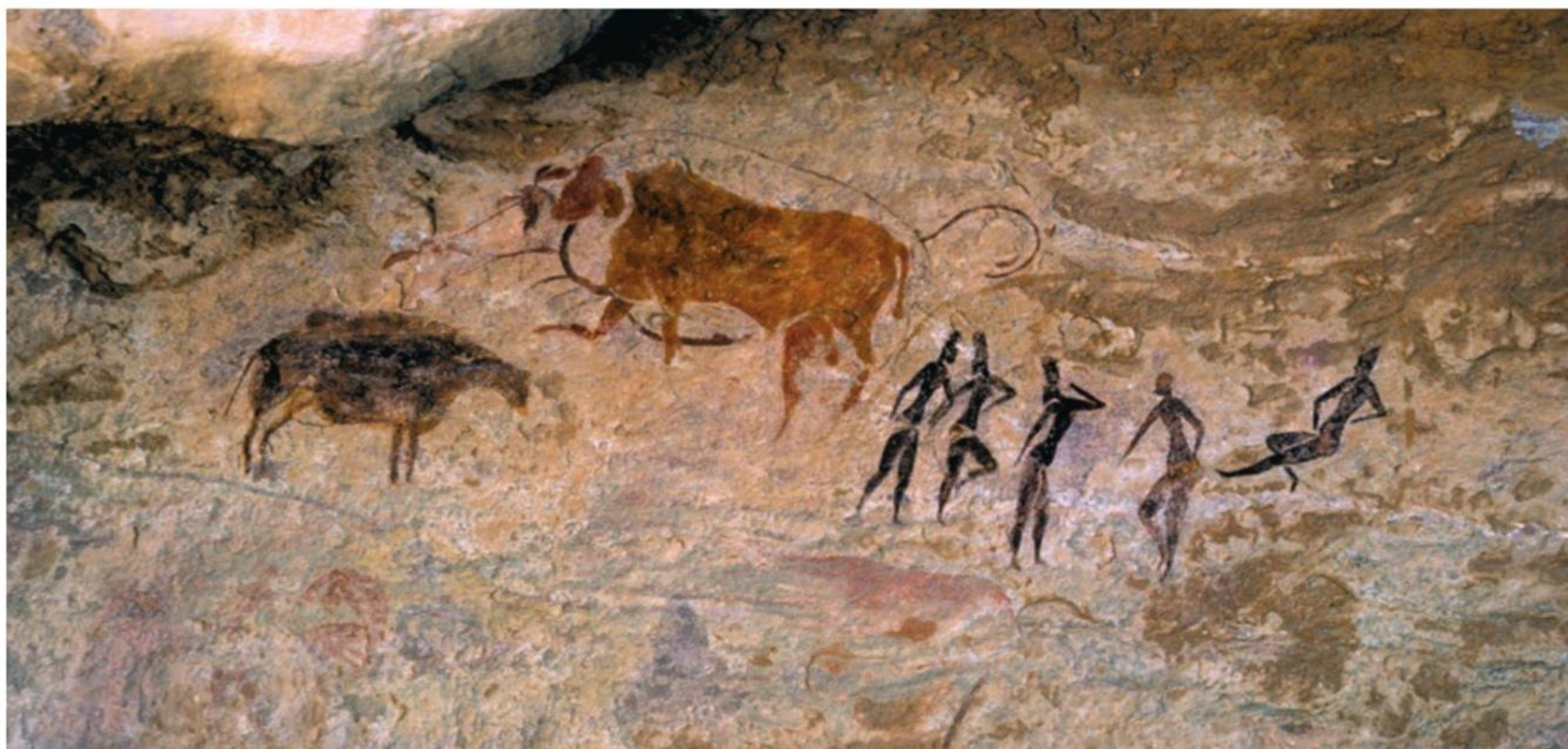

1.3 Muzyczna prehistoria

Podejmij temat

- Wyszukaj wiadomości na temat zakresu badań etnografii muzycznej.

Jak narodziła się muzyka? Dlaczego człowiek zaczął ją tworzyć? Od wieków badacze próbowali znaleźć odpowiedzi na te pytania. Powstawało wiele poglądów na ten temat, np. jedna z hipotez zakładała, że muzyka wzięła swój początek z imitowania przez człowieka odgłosów przyrody, np. śpiewu ptaków, szumu drzew. Inna dowodziła, że ekspresyjna mowa ludzka (emocjonalne okrzyki, nawoływania) mogła stać się zaczątkiem prymitywnego śpiewu. Wiedzy o prehistorii muzyki dostarczają naukowcom pozostałości instrumentów muzycznych, które stanowią pomost do świata dźwięków minionych epok. Bada się też prehistoryczne malarstwo jaskiniowe pod kątem znaków wskazujących na obecność muzyki wśród starych kultur.

Malowidło naskalne z Jabbaren, Północna Afryka

Jednym z najstarszych przejawów muzyki jest śpiew. Towarzyszył człowiekowi pierwotnemu przy pracy, odpoczynku, wprowadzał w stany euforii, a nawet transu hipnotycznego. Wojowników zachęcał do walki, dla szamanów był magicznym zaklęciem, innym dodawał sił witalnych. Człowiek podczas śpiewu klaskał, tupał, uderzał się po ciele, wywołując w ten sposób najprostsze efekty akustyczne podkreślające rytm. Później zaczął sięgać po przedmioty, które wydawały zróżnicowane dźwięki, np. drewnienka, tykwy wypełnione kamyczkami. Zawieszał także bransolety wokół kostek, kolan czy szyi, żeby grzechotały podczas ruchu.

Aborygeni w tańcu rytualnym

Przypadkowe uderzenie w puste, spróchniałe drzewo lub tykwę sprawiło zapewne, że człowiek odkrył, na czym polega zjawisko rezonansu i wykorzystał tę wiedzę przy tworzeniu prymitywnych instrumentów. Wykorzystywał wyschnięte torebki nasienne lub wysuszone jaja i tworzył z nich pierwsze grzechotki (takie przykłady instrumentów odnaleziono w suchych egipskich piaskach).

Brzęcząca cięciwa łuku mogła naprowadzić naszych przodków na pomysł skonstruowania instrumentu strunowego. Pomysł na zrobienie fletu mógł zrodzić się np. przy obrabianiu kości zwierząt. W Niemczech, w jaskini Geißenklösterle [czyt. gaizenklusterle], znaleziono dwie piszczałki z wyciętymi otworami, które dowodzą, że ludzie ze starszej epoki kamiennej potrafili wydobyć już szereg dźwięków.

Instrumenty sprzed dziesiątek tysięcy lat wciąż możemy odnaleźć u ludów tubylczych. Naukowcy są zdania, że pramuzyka rozwijała się podobnie, jak dzieje się to dziś w społecznościach odizolowanych od cywilizacji.

1. Wykorzystując naturalne materiały, takie jak: muszle, kamyki, skorupy orzechów itp., zbuduj instrument perkusyjny.
2. Zaimprovizujcie plemienny taniec rytualny, akompaniując sobie na instrumentach perkusyjnych lub wykorzystując gestodźwięki swojego ciała (klaskanie, tupanie, oklepywanie swojego ciała itp.).

Flet z Divje Babe na Słowenii

Ciekawe!

Najstarszy flet wykopany w Europie pochodzi z około 1050 r. p.n.e., a zachował się dzięki temu, że ziemia, w której spoczywał, była wystarczająco mokra i kwaśna, aby zakonserwować go na wiele tysięcy lat.

1.4 Muzyka z dedykacją

Podejmij temat

- Zagraj fragment staroangielskiej ludowej ballady. Zadedykuj swoje wykonanie koleżance lub koledze.

Scarborough Fair

Muzyka: autor nieznany

wolno, lirycznie

Ciekawe!

Mozart mówił o swoich sześciu kwartetach, że są owocem długiej i mozolnej pracy. Było w tym dużo prawdy, bowiem w rękopisach utworów widać wiele śladów poprawek, skreśleń, których nie noszą inne pierwowzory utworów kompozytora.

W literaturze muzycznej można znaleźć wiele dzieł wybitnych kompozytorów, które są opatrzone dedykacją dla osób bliskich ich autorom. Wolfgang Amadeusz Mozart, geniusz muzyczny epoki klasycyzmu, zadedykował sześć swoich kwartetów smyczkowych Józefowi Haydnowi. Artysta zachwyciwszy się *Kwartetami rosyjskimi* op. 33 Haydna, skromnie uznał siebie za ucznia kompozytora i swoje kwartety opatrzył dedykacją „Dla mojego drogiego przyjaciela Haydna”. Wolfgang Amadeusz Mozart, wzorując się na utworach starszego od siebie rodaka, ukazał jednak w swoich utworach oryginalność. Dzieła, choć często nazywane „kwartetami Haydnowskimi”, uważane są za jedne z najbardziej osobistych wypowiedzi muzycznych kompozytora i stanowią wspaniały przykład jego artystycznej dojrzałości.

Jedna ze słynnych sonat fortepianowych Ludwiga van Beethovena, zwana *Patetyczną*, posiada dedykację dla księcia Karla von Lichnowskiego, który był mecenasem kompozytora. To właśnie on, jako jeden z pierwszych po przyjeździe Beethovena do Wiednia docenił jego talent, przedstawił go w środowisku artystycznym i wspierał finansowo. Książę był czołową postacią wiedeńskiej arystokracji oraz wielkim mecenasem muzyki. Beethoven nazywał go jednym z najbardziej oddanych przyjaciół i promotorów jego sztuki. *Sonata fortepianowa c-moll, nr 8 Patetyczna* powstała w okresie bujnego rozkwitu talentu Ludwiga van Beethovena. Kompozytor miał wówczas 28 lat, a w swoim dorobku już wiele znakomitych dzieł i sławę wirtuoza.

Ludwig van Beethoven przy fortepianie

Kwartet smyczkowy

Wolfgang Amadeusz Mozart
Kwartet smyczkowy B-dur KV 458, Allegro vivace

Wysłuchaj fragmentu utworu, następnie wymień instrumenty, które wchodzi w skład kwartetu smyczkowego.

Ludwig van Beethoven
Sonata fortepianowa c-moll nr 8 Patetyczna, op. 13, część Adagio cantabile

Wysłuchaj drugiej części kompozycji, utrzymanej w typowym dla kilkuczęściowego utworu tempie wolnym, spokojnej rytmice i śpiewnej melodii. Spróbuj dokonać własnej oceny dzieła. Komu zadedykowałbyś/zadedykowałabyś ten utwór?

Henryk Siemiradzki *Chopin w salonie księcia Antoniego Radziwiłła w 1829 roku*

Fryderyk Chopin

II Koncert fortepianowy f-moll, op. 21, część Allegro vivace

Wysłuchaj fragmentu trzeciej części utworu utrzymanej w formie ronda. Jakimi środkami wyrazu artystycznego kompozytor przedstawił nastrój radości i klimat wiejskiej zabawy?

Jan Sebastian Bach

Koncerty brandenburskie dedykowane margrabiemu Brandenburgii Christianowi Ludwigowi

Fryderyk Chopin swój *II Koncert fortepianowy f-moll*, op. 21 zadedykował hrabinie Delfinie Potockiej, która była jego uczennicą i przyjaciółką. Kompozytor poznał ją, gdy był jeszcze młodym artystą, ale już stałym bywalcem salonów. Połączyła ich wrażliwość artystyczna i uczucie, które przemieniło się z czasem w trwałą przyjaźń. Chopin doceniał u kobiety nie tylko urodę, ale również jej talent wokalny. Tuż przed jego śmiercią Delfina Potocka przyjechała do Paryża i na prośbę kompozytora śpiewała piękne arie i pieśni, przynosząc mu ukojenie i spokój w ostatnich chwilach życia. *Koncert fortepianowy f-moll* powstał między jesienią 1829 roku a wczesną wiosną roku następnego. Utwór posiada trzyczęściową budowę, zgodnie z wymogami gatunku. Pierwsza część *Maestoso* (majestatycznie) ujęta jest w formie na przemian ożywionego i zadumanego marsza, część druga – *Larghetto* (dość wolno) jest nokturnem, część trzecia – *Allegro vivace* (wesoło, szybko) zawiera stylizację elementów kujawiaka i mazura. Premiera dzieła odbyła się 17 marca 1830 roku w Teatrze Narodowym w Warszawie. Występ Chopina, gorąco wyczekiwany przez melomanów, spotkał się z owacyjnym przyjęciem.

Bagatela dla Elizy

Ludwig van Beethoven w swoim dorobku kompozytorskim posiada miniaturę fortepianową *Bagatela a-moll*, zwaną popularnie *Dla Elizy*. Bagatela to krótki utwór instrumentalny, o pogodnym nastroju, niekiedy tanecznym charakterze, komponowany zwykle na fortepian. Melodia rozpoczynająca ten utwór to najbardziej rozpoznawalny motyw muzyczny na świecie. Grany jest prawą ręką na tle rozłożonych akordów lewej ręki.

Komu Beethoven dedykował bagatelę, pozostaje jednak do dziś niewyjaśnioną tajemnicą, ponieważ nazwa tego utworu nie została nadana przez artystę. Jedna z hipotez wskazuje na uczennicę kompozytora, Theresę, którą kompozytor darzył wielkim uczuciem. Podobno artysta napisał dla niej ten niezbyt trudny technicznie utwór, wiedząc, że nie posiada ona wielkich umiejętności gry na fortepianie. Miał jednak na-

dzieję, że bagatela zachwyci młodą adeptkę sztuki pianistycznej, dzięki czemu on zyska przychylność adresatki.

Współcześnie motyw muzyczny z utworu *Dla Elizy* często rozbrzmiewa w pozytywkach, dzwonekach telefonicznych, a nawet służy jako melodia piosenek. Oto przykład utworu wokalnego, do którego słowa napisała znana polska poetka i pisarka – Agnieszka Osiecka.

Dla Elizy

Boże, daj Elizie szczęścia łut,
warkocze dwa, przyjaciół w bród.
A pod oknem niech jej kwitnie sad
i niech jej nie przybywa lat.

Sukienki niech błękitne ma
i biały płaszcz, a może dwa...

Agnieszka Osiecka

Profesor Robert

Muzyka: Jerzy Lichacz
Słowa: Sławomir Mierzejewski

allegro

mf

The musical score is written for a single melodic line in treble clef, key of D major (two sharps), and 4/4 time. It consists of eight staves of music. The lyrics are written below the notes, with hyphens indicating syllables that span across notes. Chord symbols (D, G, A, D7, H) are placed above the staff at various points. The tempo is marked 'allegro' and the dynamic is 'mf'.

Co - dzie - nnie w ka - pe - lu - szu jest — pro - fe - sor Ro - bert.

Skła-da rę - ce w śmie-szny gest — pro - fe - sor Ro - bert.

Na no - sie o - ku - la - ry ma — pro - fe - sor Ro - bert.

Z wa-liz - ką u - li - ca - mi gna — pro - fe - sor Ro - bert.

Ref: Mó - wią o nim „dzi - wny czło - wiek”, czy - ta książ - żki w au - to - bu -

- sie. Mo - że li - czyć go - dzi - na - mi tłu - ste

pla - my na o - bru - sie. Wi - dzi i - de - al - ny świat,

ko - bie - tom da - je ró - ży kwiat. Bez - tro - ski

1. Codziennie w kapeluszu jest – profesor Robert.
Składa ręce w śmieszny gest – profesor Robert.
Na nosie okulary ma – profesor Robert.
Z walizką ulicami gna – profesor Robert.

Refren:

Mówią o nim „dziwny człowiek”,
czyta książki w autobusie.
Może liczyć godzinami
tłuste plamy na obrusie.
Widzi idealny świat,
kobietom daje róży kwiat.
Beztroski zawsze jest,
beztroski zawsze jest,
beztroski jest.

2. W teatrze rzadko nudzi się – profesor Robert.
Kto śpiewa w radio, dobrze wie – profesor Robert.
Wychodząc, nie zamyka drzwi – profesor Robert.
I z wielu uwag sobie kpi – profesor Robert.

Refren:

Mówią o nim „dziwny człowiek”...

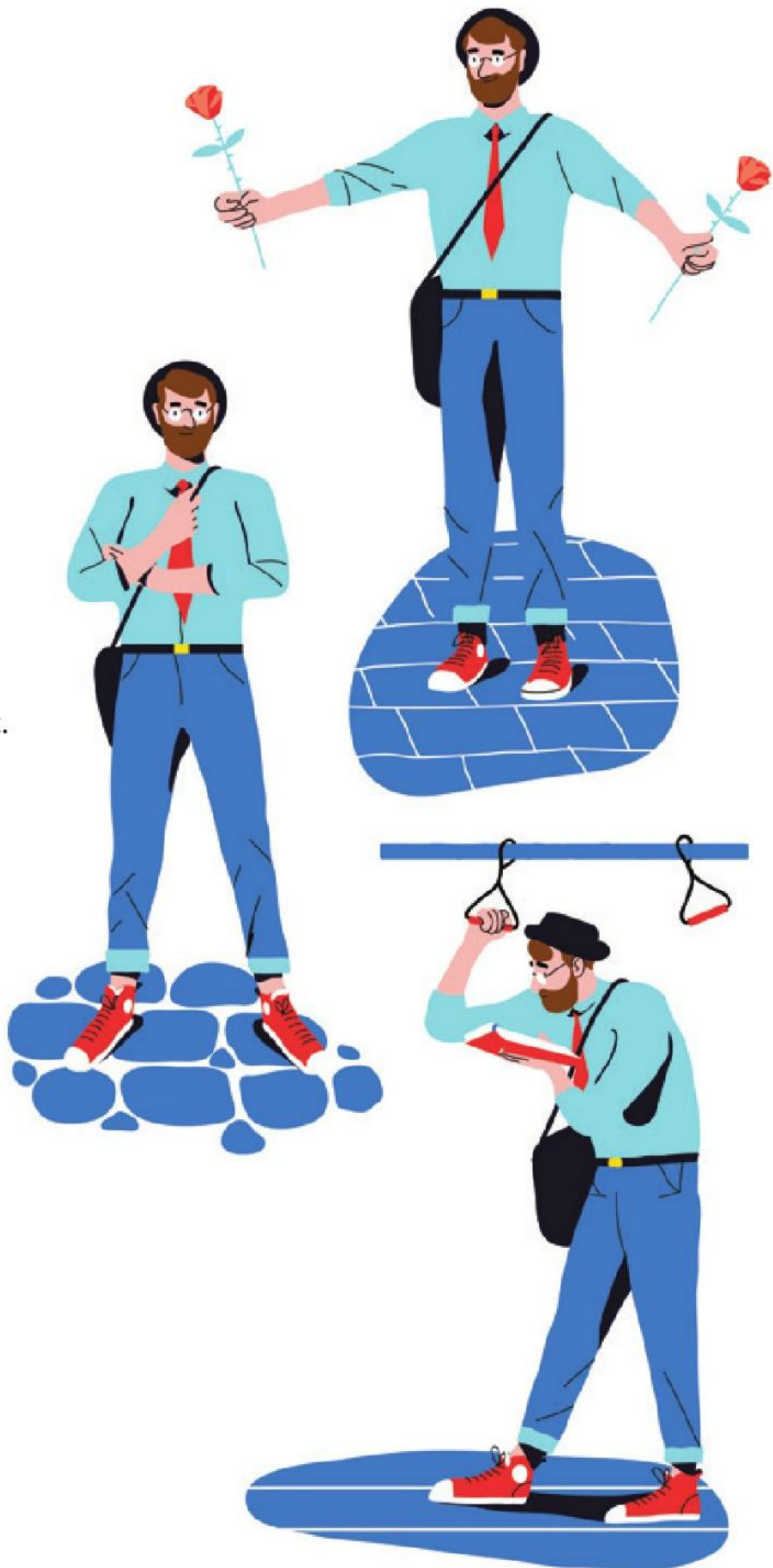
3. Ragtime¹ na pianinie gra – profesor Robert.
Teatry wszystkie w mieście zna – profesor Robert.
Uczelni skończył chyba sto – profesor Robert.
Dlatego nazywają go – profesor Robert.

Refren:

Mówią o nim „dziwny człowiek”...

¹ragtime [czyt. ragtajm] – kierunek, styl w muzyce jazzowej

1. Zaśpiewaj piosenkę *Profesor Robert*. Utwór możesz zadedykować swoim nauczycielom lub wykonać go w czasie uroczystości szkolnej.

1.5 Muzyczne impresje na temat jesieni

Podejmij temat

- Zaśpiewajcie piosenkę *Zaproszenie* z podziałem na głosy.

Zaproszenie

Muzyka: Andrzej Wolski

Słowa: Jadwiga Koczanowska

moderato

Za - pro-sze - nie przy-szło od je - sie - ni,
przy-wiał je we - so - ły wiatr____,
na - pi - sa - ne na kło - no-wym li - ściu,
któ- ry tu przez o - kno wpadł____.
Tam cze - ka - ją la - sy ko - lo - ro - we,
wrzo - so - wi - ska w fio - le - to - wej mgle____,
pa - kuj ple - cak, ran-kiem ru - szaj w dro - gę,

i na szla - ku gdzieś spo-tka-my się.

Ref: Wę - dru-je - my la - sa - mi, bez - dro - ża - mi,

do - bre bu - ty, gi - ta - ra i wiatr,

wy - peł-nio - ne ple - ca - ki ma - rze - nia - mi,

a do - ko - ła wie - lo - bar - wny świat.

Da al FINE

1. Zaproszenie przyszło od jesieni,
przywiał je wesoły wiatr,
napisane na klonowym liściu,
który tu przez okno wpadł.
Tam czekają lasy kolorowe,
wrzosowiska w fioletowej mgle,
pakuj plecak, rankiem ruszaj w drogę
i na szlaku gdzieś spotkamy się.

Refren:

Wędrujemy lasami, bezdrożami,
dobre buty, gitara i wiatr,
wypełnione plecaki marzeniami,
a dokoła wielobarwny świat.

} bis

2. Zanurzymy się w gęstwinie lasów,
zdobędziemy niezdobyty szczyt
i z gitarą przy ogniska blasku
powitamy całkiem nowy świt.
Zaśpiewają z nami leśne echa
o radości, która kipi w nas,
gdy idziemy po nieznanych ścieżkach
i wolności kosztujemy smak.

Refren:

Wędrujemy lasami, bezdrożami...

1. Zaproponuj muzykę, która odda nastrój i klimat jesieni przedstawionej we fragmencie wiersza Leopolda Staffa *Deszcz jesienny*.

Deszcz jesienny

O szyby deszcz dzwoni, deszcz dzwoni jesienny
I pluszcze jednaki, miarowy, niezmienny,
Dżdżu krople padają i tłuką w me okno...
Jęk szklany... płacz szklany..., a szyby w mgle mokną
I światła szarego blask sący się senny...
O szyby deszcz dzwoni, deszcz dzwoni jesienny (...)

Leopold Staff

2. Wiersz Leopolda Staffa *Deszcz jesienny* może posłużyć jako doskonałe ćwiczenie dykcyjne. Przeczytaj utwór w dość szybkim tempie, starając się wymawiać bardzo wyraźnie wszystkie słowa.
3. Zaśpiewaj tekst przysłowia o jesieni, wykorzystując melodię gamy C-dur w górę i w dół.

Gdy łagodna jesień trzyma,
będzie krótka, ostra zima.

4. Spróbujcie ułożyć na instrumentach ilustrację muzyczną *Jesień*, oddającą klimat i nastrój jesiennych pejzaży ukazanych na obrazach. Zwróćcie uwagę na gamy kolorystyczne zastosowane przez malarzy.

Paul Gauguin *Jesień*

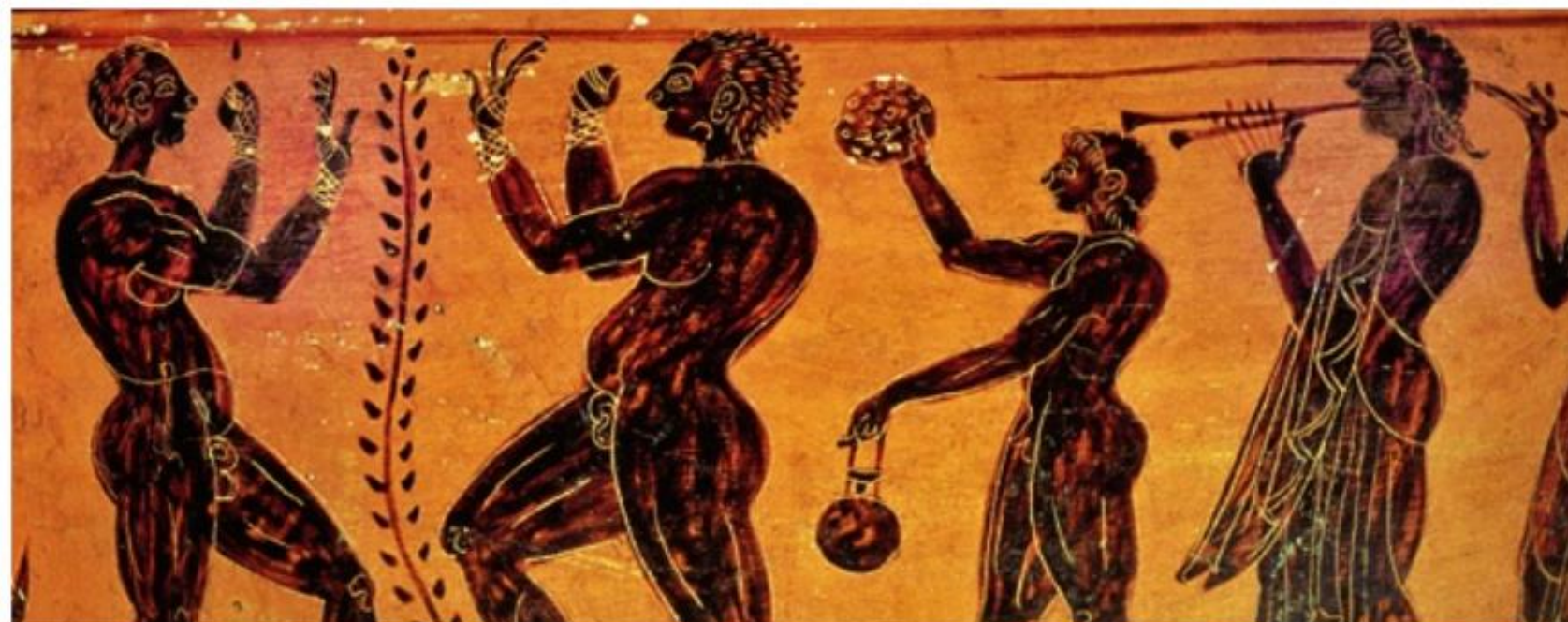
Claude Monet *Sekwana jesienią*

1.6 Muzyka w świecie antycznym

Podejmij temat

- Czy wiesz, jaki okres w dziejach ludzkości obejmuje epoka starożytności?

Starożytne
muzykowanie

W świecie antycznym wysoki poziom kultury muzycznej reprezentowały duże i znaczące wówczas cywilizacje, takie jak: **Chiny, Indie, Egipt, Mezopotamia, Grecja i Rzym.**

Mimo że wiedza historyczna na temat muzyki tego okresu jest znikoma i fragmentaryczna, naukowcy docenili jej wartość i wysnuli wniosek, że odgrywała ona ważną rolę w życiu ówczesnych społeczności.

Starożytna Grecja – kolebka kultury europejskiej – czerpała artystyczne wzorce ze spuścizny Egiptu i Fenicji. Muzyka grecka była jednogłosowa i pozostawała w ścisłym związku ze słowem poetyckim. Była integralną częścią dramatu greckiego, gdzie pojawiała się w formie partii wokalnych śpiewanych przez chór, duety i solistów. Niekiedy jej charakter podkreślał jeszcze taniec.

Greccy muzycy chętnie grali na lirze, kitarze, harfie, aulosie i fletni Pana. Z tym ostatnim instrumentem wiąże się mityczna historia o jego powstaniu. Mit opowiada o greckim bogu, strażniku lasów i pól, o imieniu Pan. Zakochał się on w pięknej nimfie Syrinks, ale bez powodzenia ubiegał się o jej względy i miłość. Dziewczyna, zmęczona nagabywaniem brzydkiego i naprzykrzającego się natręta, poprosiła bogów o pomoc i została przemieniona w rzeczną trzcinę. Zrozpaczony po stracie ukochanej Pan zaczął płakać żałośnie, a szelest liści w szuwarach odpowiadał pięknymi dźwiękami. Bożek Pan uciął kilka kawałków trzciny różnej długości, związał je w szeregu i zaczął wygrywać na nich tęskne melodie za ukochaną. W ten sposób powstał instrument o niespotykanej barwie dźwięku, nazywany często od imienia nimfy syringą.

Fletnia Pana

Claude Debussy

Syrinx

Słuchając utworu, spróbuj wyobrazić sobie mityczną historię o bożku Panie i jego miłości do nimfy Syrinks.

Lira

Starożytne imperium rzymskie, obszerne terytorialnie dzięki licznym podbojom, było niejednolite kulturowo. Rzymianie traktowali muzykę bardziej rozrywkowo niż Grecy i nadawali jej funkcję zdecydowanie bardziej użytkową. Bez śpiewów i tańców nie mogły się odbyć rzymskie uroczystości i biesiady, oprawa muzyczna wzmacniała też dramaturgię igrzysk sportowych. Ważną rolę muzyka spełniała również w wojsku, gdzie wykonywano ją w czasie wojskowych świąt i parad. W widowiskach teatralnych włączano śpiewy solowe i śpiewne recytacje przy akompaniamencie instrumentów oraz tańce w wykonaniu tancerzy solistów.

Rzymianie upodabali sobie instrumenty związane z wojskiem, np. trąbki, buciny [czyt. bucziny], rogi sygnałowe, tuby z brązu lub z drewna. Później włączyli do składu instrumentalnego lirę, kitarę i harfę – tak popularne w Grecji. Z czasem jednak grecki styl i teoria zdominowały artystyczną muzykę Rzymu.

Teatr rzymski

1. Wyszukaj w różnych źródłach informacje na temat rozwoju kultury w starożytnych krajach.
2. Zapoznaj się z mityczną opowieścią o królu Midasie i powiedz, w jaki sposób nieznajomość muzyki wpłynęła na życie władcy.

Muzy natchnieniem artystów

Według wierzeń jeden z najważniejszych bogów – Apollo był opiekunem muzyki i poezji, a także kapelmistrzem orkiestry olimpijskiej. Do pomocy miał dziewięć muz. Erato, Euterpe, Kaliope, Klio, Melpomene, Polihymnia, Terpsychora, Talia i Urania troszczyły się o sztuki piękne i naukę. Artyści przedstawiali je w rzeźbach i malowidłach ze stałymi atrybutami, aby łatwiej było je rozróżnić.

Vouet Simon *Muzy*

Muzy były symbolem natchnienia, synonimem piękna i doskonałości. Wierzano, że dawały inspirację do tworzenia muzyki i poezji, więc artyści niejednokrotnie zwracali się do nich z prośbą o pomoc i wenę twórczą, a w podziękowaniu dedykowali swoje dzieła i wychwalali ich niezwykłość. Współczesny poeta polski – Konstanty Ildefons Gałczyński – poświęcił muzom nie jeden swój wiersz, np. w utworze *Muzy* zawarł opis całego orszaku Apollina. Oto jego fragment:

Euterpe

Jestem fletem. Gdy gram,
to jakbym przemawiała,
a gdy przemawiam, to
w mej mowie słysząc dźwięk (...)

Konstanty Ildefons Gałczyński

1. Wyszukaj w mitologii greckiej lub innych źródłach informacje o muzach związanych z muzyką.
2. Wysłuchaj piosenki *Bardzo smutna piosenka retro*. Odszukaj w tekście te fragmenty, które opisują muzę, następnie zaśpiewaj piosenkę.

Gustav Klimt *Muzyka*

Ciekawe!

Czy wiesz, że we współczesnym świecie przez analogię do mitycznych muz film nazwano dziesiątą, a telewizję – jedenastą muzą?

Bardzo smutna piosenka retro

Muzyka i słowa: Andrzej Sikorowski

moderato

mf **G**

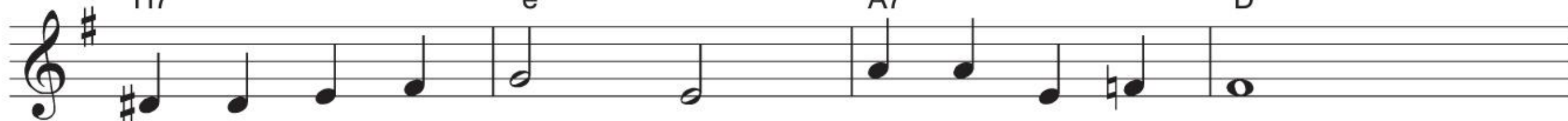
La - to by - ło ja - kieś sza - re i sło - wi - kom bra - kło tchu.

H7

e

A7

D

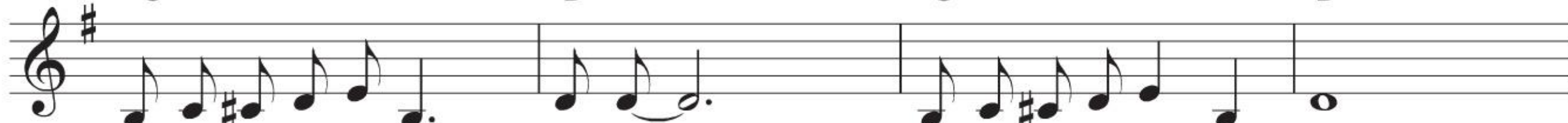
Smut - nych wie - rszy pa - rę ktoś na - pi - sał znów.

G

D

G

D

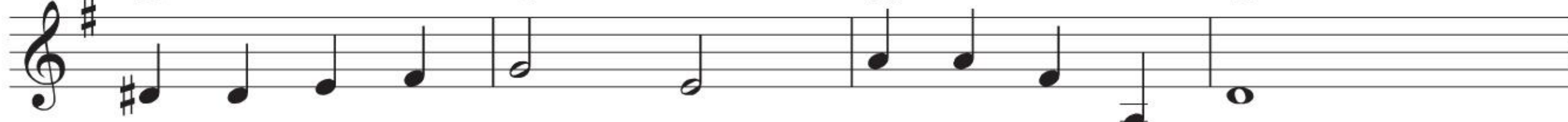
Smut-nych wier-szy ni-gdy do - syć i zra-nio-nych cięż - ko serc,

H7

e

A7

D

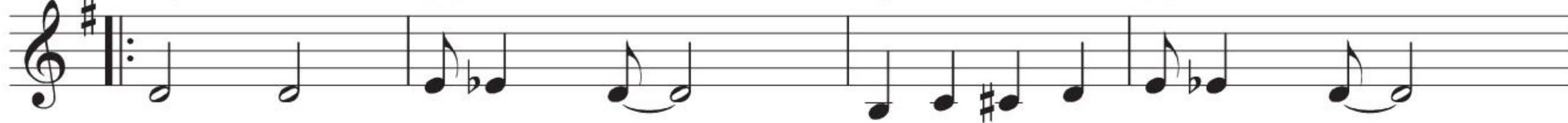
nie - prze - spa - nych no - cy, któ - re tra - wi lęk.

G

D7

G

D7

Ref: Kap, kap, pły - ną łzy, w łez ka - łu - żach ja i ty,
Pła - cze z na - mi deszcz i fon - tan - na szło - cha też.

G

a

D7

G

wy - pła - ka - ne o - czy i prze - kwi - tłe bzy.
Tro - chę za - dzi - wio - na skąd ma ty - le łez.

1. Lato było jakieś szare
i słowikom brakło tchu.
Smutnych wierszy parę
ktoś napisał znów.
Smutnych wierszy nigdy dosyć
i zranionych ciężko serc,
nieprzespanych nocy,
które trawi lęk.

- Refren:
- Kap, kap, płyną łzy,
w łez kałużach ja i ty,
wyłakane oczy i przekwitłe bzy.
Płacze z nami deszcz
i fontanna szłocha też.
Trochę zadziwiona,
skąd ma tyle łez.

2. Nad dachami muza leci,
muza, czyli weny znak,
czemuż wam, poeci,
miodu w sercach brak?
Muza ma sukienkę krótką,
muza skrzydła ma u rąk,
lecz wam ciągle smutno,
a mnie boli ząb.

- Refren:
- Kap, kap, płyną łzy...

Pantomima – sztuka mowy ciała

Starożytni Rzymianie odnosili się do tańca niezbyt poważnie, uważając, że jest to tania i niewyszukana rozrywka, taka jak występy cyrkowe czy walki gladiatorów. Jednak to właśnie oni mają swój duży wkład w rozwój tańca. Rozwinęli pantomimę – rodzaj widowiska, którego głównymi elementami były taniec i teatr dramatyczny. W całym przedstawieniu dominowała ekspresja ciała, a słowo zastąpiła mimika i gesty. Artystów tej sztuki nazywano mimami.

Za czasów cesarza Oktawiana Augusta ogromną sławę zyskali dwaj mimowie: tragic – Pylades i komik – Batylles. Ich rywalizacja na polu scenicznym wywołała w Rzymie ogromną sensację. Gra tych artystów zyskała wielu naśladowców, ale nikt nie potrafił dorównać ich kunsztowi.

Na współczesnych europejskich scenach możemy też oglądać grę mimów. Niepowtarzalną ucztą dla miłośników pantomimy jest

Międzynarodowy Festiwal Sztuki Mimu, który uznawany jest za jedno z ważniejszych wydarzeń kulturalnych w Europie i wielkie święto teatru ruchu.

W czasie trwania festiwalu na deskach Warszawskiego Teatru Dramatycznego prezentują się zespoły teatralne z różnych stron świata, wierne tradycji sztuki bez słów.

1.7 Świat fantazji i magii w muzyce

Podejmij temat

- Pobudź swoją wyobraźnię i wymyśl fabułę do wybranego utworu muzycznego.

¹fanfary – krótki motyw muzyczny lub sygnał wojskowy odgrywany na czyjś cześć

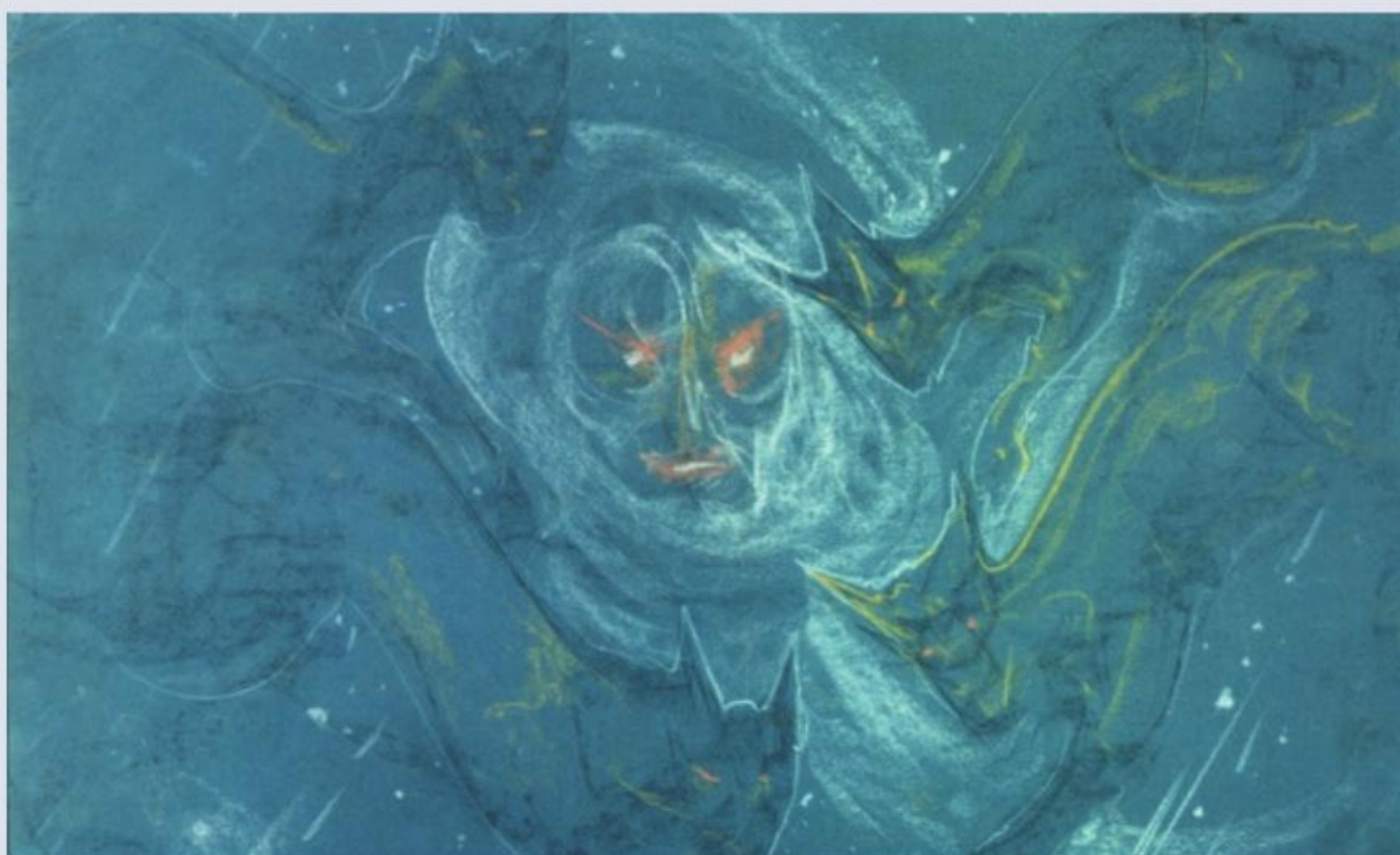

Modest Musorgski

Noc na Łysej Górze

Wysłuchaj uważnie fragmentu utworu i powiedz, jak kompozytor oddał muzyką nastrój grozy i siłę tajemnych mocy sabatowej uczty.

Utwory wielu kompozytorów przenoszą słuchaczy w niezwykle, fantastyczny świat, pełen tajemniczości i magii. Jeśli ktoś nie boi się czaru piekielnych mocy, koniecznie powinien wysłuchać utworu orkiestrowego *Noc na Łysej Górze* Modesta Musorgskiego – wybitnego rosyjskiego kompozytora XIX wieku. Artysta namalował dźwiękami fantastyczny obrazek sabatu czarownic na szczycie góry. W pierwszej części utworu brzmieniem instrumentów orkiestrowych wywołał nastrój tajemniczości i grozy. Wśród zgiełku nadnaturalnych głosów zaczynają przybywać na szczyt Łysej Góry czarownice i diabły, aby ucztować przy blasku księżyca. Wkrótce pojawia się też Lucyfer, którego przybycie obwieszcza fanfary¹ trąbek. Uczta i piekielna zabawa trwa do momentu bicia dzwonu z wiejskiego kościółka. Zbliża się świt, który wkrótce przepędzi wszystkie piekielne duchy ciemności. Znika też nastrój niepokoju i strachu, ciepłym brzmieniem klarnetu kompozytor maluje wschód słońca.

Stanisław Ignacy Witkiewicz *Sabat czarownic*

Ekscytującym muzycznym obrazem, w którym dominują nieziemskie moce i czary, jest utwór Paula Dukasa [czyt. pola dikasa] *Uczeń czarnoksiężnika*. Inspiracją do powstania tego dzieła była ballada pod takim samym tytułem niemieckiego poety Johanna Wolfganga Goethego [czyt. getego]. Tekst literacki opowiada o młodym uczniu czarnoksiężnika, który pod nieobecność swojego mistrza zaklęciem rozkazał miotle nosić ze studni wodę do kąpieli. Miotła posłusznie wykonywała zadanie, ale wkrótce wody było już tak dużo, że zaczęła zalewać izbę. Chłopiec nie potrafił cofnąć zaklęcia, więc w panice rozłupał toporem miotłę na pół. Niestety, okazało się, że teraz każda część przynosiła wodę w wiadrze. Przerażony sytuacją młody adept magii wezwał na pomoc czarnoksiężnika, który wybawił chłopca z opresji i uratował dom przed całkowitym zalaniem.

(...) Stój, pokrako z piekła rodem!
Chcesz dom zatopić? Zalać?
Spójrz: wzburzone wrą już wody,
Nurt nad progiem się przewala!

(...) Sfolguj! Dosyć!
Koniec! Kwita!
Już cię chwytam!
W samą porę!
Oto wznoszę jak do ciosu
Nad drąg stary dłoń z toporem!

(...) Raz–dwa! Niezawodnie!
Celnie! Trafny cios!
Oddycham swobodnie
I ufam w swój los. (...)

(...) Rwą strumienie w izby, schody,
Coraz prędzej, coraz bystrzej!
Dookoła wody! Wody!
Ratujże mnie, mistrzu! Mistrzu!

Jesteś mistrzu: słuchaj,
Rozhulałem brać!
Warcholą się duchy.
Jak im radę dać?

Miotło, rusz się!
W ką, starucha!
Duchy, słuchać!
Znikły czary.
Odtąd moim sprawom służcie,
Gdy rozkażę ja – mistrz stary.

Przekład Hanna Januszewska

Paul Dukas

Uczeń czarnoksiężnika

Przeczytaj fragment ballady, następnie wysłuchaj finałowej części utworu Paula Dukasa. Zwróć uwagę na dźwiękonaśladowcze efekty muzyczne występujące w utworze.

Ciekawe!

W 2010 roku Wytwórnia Walta Disneya [czyt. łolta disneja] zainspirowana balladą J.W. Goethego i filmem animowanym *Fantazja* z 1940 roku z muzyką Paula Dukasa wyprodukowała film *Uczeń czarnoksiężnika*. Jest to pełna magii, fantastyczna opowieść o czarodzieju i jego podopiecznym, którzy próbują uratować Nowy Jork przed siłami zła. Film obfituje w widowiskowe sceny akcji, oszołamiające efekty specjalne i niezwykle widoki.

Kadr z filmu
Uczeń czarnoksiężnika

fot. włodzimierz piątek

Scena z opery *Dziecko i czary*

Maurice Ravel

Aria Ognia z opery *Dziecko i czary*

Wysłuchaj fragmentu *Arii Ognia*, rozpoznaj i nazwij głos śpiewaczki.

Maurice Ravel [czyt. moris rawel], francuski kompozytor i pianista, w swojej operze *Dziecko i czary* wprowadza słuchaczy w świat dziecięcej fantazji. Opera opowiada o rozkapryszonym chłopcu, który pozostawiony sam w pokoju wyładowuje złość na otaczających go przedmiotach. Dziecko wyrywa strony książki, tłucze porcelanę, kopie meble, znęca się nad kotem i oswojoną wiewiórką, wznieca ogień zapalnikami. W pewnym momencie poszkodowane przedmioty ożywają, przybierają gigantyczne rozmiary i udzielają reprimendy złośnikowi. Przestraszony chłopiec ucieka i trafia do ogrodu, w którym żyją zwierzęta mówiące ludzkim głosem. Przysłuchując się ich rozmowom i obserwując otaczający świat, zaczyna rozumieć nie stosowność swojego zachowania. Chłopiec stara się zyskać sympatię i zaufanie mieszkańców niezwykłego ogrodu. Udaje mu się to, gdy udziela pomocy zranionej wiewiórcie. Zwierzęta, widząc przemianę w zachowaniu chłopca, pomagają mu wrócić do domu. *Dziecko i czary* to wspaniała opera. Kompozytor, jak prawdziwy czarodziej dźwięków, ożywił swoją muzyką przedmioty, rośliny i zwierzęta oraz wyczarował nastrojem fantastyczny, baśniowy świat.

1.8 O muzyce na chwałę Boga

Podejmij temat

- Zagraj lub zanuć *Pieśń trubadurów*. Czy wiesz, z jakiego okresu historycznego pochodzi ten utwór?

Pieśń trubadurów

Muzyka: Anonim z XIII wieku

W średniowiecznej Europie muzykę komponowano głównie ku chwale Boga i wykorzystywano do celów liturgicznych. Z polecenia papieża Grzegorza I Wielkiego, którego pontyfikat przypadł na lata 590–604, dokonano wyboru pieśni i melodii Kościoła rzymskokatolickiego, obowiązujących przez cały rok liturgiczny. Jednogłosowy śpiew wykonywany podczas nabożeństw został nazwany od imienia papieża **chorałem gregoriańskim**. Kościół dbał o to, aby muzyka pisana dla Boga była doskonała. Melodie oparte na skalach kościelnych brzmiały surowo i ascetycznie, a jednogłosowy śpiew wykonywany a cappella (bez towarzyszenia instrumentów) podkreślał jedność wiernych z Bogiem i wprowadzał uroczysty nastrój. W Polsce śpiew chorałowy pojawił się wraz z przyjęciem chrześcijaństwa i najlepiej rozwijał się w klasztorach. Z czasem utalentowani muzycznie zakonnicy zaczęli odchodzić od ustalonych zasad i zmieniali melodie chorałowe, wprowadzając do nich kolejne głosy. Wielogłosowy śpiew miał swoich zwolenników, ale też i przeciwników, którzy uważali, że prowadzenie kilku głosów utrudnia zrozumienie tekstu chorału i zetraca jego wyrazistość.

Chorał gregoriański (fragment)

Określ cechy śpiewu chorałowego.

Średniowieczny zapis chorału gregoriańskiego

Anonim

Bogurodzica

Określ charakterystyczne cechy pieśni. Zastosuj w swojej wypowiedzi wyrażenia, które najlepiej oddają charakter utworu: poważny, dostojny, modlitewny, wzniosły, religijny.

Ciekawe!

W średniowieczu śpiewy liturgiczne Kościoła rzymskokatolickiego zapisywano neumami (z j. greckiego *ruch* albo *znak*). Początkowo neumy oddawały system ruchów rąk przy kierowaniu śpiewem. Kiedy włoski teoretyk muzyki Guido z Arezzo [czyt. gvido z arecco] wprowadził do notacji muzycznej linie i klucze, można było określić wysokość dźwięków.

Do najstarszych i najcenniejszych zabytków muzyki polskiego średniowiecza należy *Bogurodzica*. To jednogłosowa pieśń z tekstem w języku polskim, posiadająca cechy średniowiecznego chorału.

Bogurodzica

Bogurodzica Dziewica, Bogiem sławiona Maryja!
U Twego Syna, Gospodzina, Matko zwolena, Maryja!
Zyszczy nam, spuści nam. Kyrie eleison.
Twego dzieła Krzciciela, Bożycze, usłysz głosy,
napełń myśli człowiecze. Słysz modlitwę, jaż nosimy,
a dać raczy, jegoż prosimy: a na świecie zbożny pobyt,
po żywocie rajski przebyt. Kyrie eleison.

Nieznane jest pochodzenie pieśni ani nazwiska jej twórców. Pierwsze zapiski utworu pochodzą z początków XV wieku, prawdopodobnie jednak dwie pierwsze zwrotki napisane były w końcu XIII wieku.

Bogurodzica jest pieśnią religijną o modlitewno-dziękczynnym charakterze. Początkowo związana była z mszą i procesją, ale wkrótce stała się pieśnią rycerską. W kronikach Jana Długosza można odnaleźć zapiski mówiące o tym, że *Bogurodzicę* śpiewało rycerstwo polskie w 1410 roku pod Grunwaldem przed rozpoczęciem bitwy z Krzyżakami. Polski historyk nazywał *Bogurodzicę* *carmen patrium* – pieśnią ojców, gdyż towarzyszyła ważnym wydarzeniom w historii Polski.

Jan Matejko *Bitwa pod Grunwaldem* (fragment), Muzeum Narodowe w Warszawie

Cennym zabytkiem średniowiecznym jest jednogłosowa pieśń religijna *Gaude Mater Polonia* (*Raduj się, Matko Polsko*). Jej autorstwo przypisuje się księdzu i zakonnikowi **Wincentemu z Kielczy** (urodzony około 1200 roku), który był pierwszym znanym z imienia kompozytorem polskim. Swoją treścią pieśń nawiązuje do kultu św. Stanisława, biskupa krakowskiego, straconego z polecenia króla Bolesława Śmiałego. Pieśń za czasów panowania władcy polskiego stała się hymnem królewskim. W XVIII wieku utwór opracowany został na głosy chóralne prawdopodobnie przez Grzegorza Gerwazego Gorczyckiego. W tej wersji jest wykonywany do dziś przy różnych uroczystościach.

W zamkach królewskich i średniowiecznych dworach możnawładców rozwijała się kultura rycerska. We Francji dworscy pieśniarze, zwani **trubadurami**, śpiewali liryczne pieśni, najczęściej własnego autorstwa, wielbiąc nimi wybranki swego serca. W Polsce muzykę świecką popularyzowali wędrowni grajkwie, akrobaci i wesółkowie, zwani **rybałtami**. Występowali oni na miejskich placach i jarmarkach, zabawiając uliczną gawiedź popisami cyrkowymi i wesolą, taneczną muzyką.

Z polskich zabytków muzyki świeckiej zachowała się pieśń żaków krakowskich pochodząca z XV wieku *Breve regnum* (*Krótkie panowanie*), śpiewana w języku łacińskim w czasie juwenaliów (święta studentów). Opowiada o wyborze króla żaków i ośmiodniowych zabawach na ulicach miasta.

Średniowieczni trubadurzy

Wincenty z Kielczy

Gaude Mater Polonia

Wysłuchaj uważnie pieśni. Wymień cechy chorału gregoriańskiego, jakie w niej dostrzegasz.

Pieśń żaków krakowskich

Breve regnum

Spróbuj określić, jakimi środkami wyrazu artystycznego kompozytor ukazał w pieśni żal i zadumę żaków nad kończącym się czasem zabawy i swobody.

Breve regnum

Pieśń żaków krakowskich z XV wieku

marszowo mf

Ot, kró - les - two się za - kła - da,
 kró - tko się w nim ty - lko wła - da
 i znie - sio - ne wni - wecz pa - da,
 kie - dy mi - nie wła - dcy czas.

1. Ot, królestwo się zakłada,
krótko się w nim tylko włada
i zniesione wniwecz pada,
kiedy minie władcy czas.
2. A żakowska nasza wiara,
o pomysłach co niemiara,
w myśl się profesorów stara
króla obrać spośród nas.
3. Wybieramy Krakowiaka,
z wszystkich najlepszego żaka,
niczym lilija chłopaka
przepętnego wszelkich kras.
4. I przez osiem dni z kolei
blask tej władzy tak jaśnieje,
która potem tak kruszeje,
że pod różgą pada gród.
5. Bo gdy króla się mianuje,
już się studium zaniedbuje,
i przez tydzień się próżnuje,
niemą pustką wieje z klas.

1. Zaśpiewajcie pieśń *Breve regnum* i zainscenizujcie ruchem opisaną w niej historię.

2. Wymień najstarsze średniowieczne zabytki muzyki polskiej. Jak myślisz, dlaczego należą one do skarbnicy polskiej kultury?

3. Wyszukaj w dostępnych źródłach informacje na temat średniowiecznej muzyki wielogłosowej.

Średniowieczne instrumenty muzyczne

Lutnie we wczesnym średniowieczu występowały w dwóch rodzajach: o smukłej długiej szyjce z progami i z krótką szyjką. Tylne ściany korpusu instrumentu miały kształt gruszkowaty i wykonane były z cienkich pasków sklejk. Otwór w pudle rezonansowym osłaniała pięknie rzeźbiona rozeta, co nadawało instrumentowi artystycznego wyglądu.

Fidel był instrumentem smyczkowym, zazwyczaj pięciostrunowym. Ovalny korpus, wykonany z jednego kawałka drewna zawierał dwa otwory rezonansowe w kształcie litery C. Krótka, szeroka szyjka zakończona była deską kołkową. W Polsce odpowiednikiem tego instrumentu były najprawdopodobniej gęśle. Na średniowiecznych dworach królowie utrzymywali zespoły fidelistów, którzy przygrywali do tańca i urozmaicali muzykowaniem podróże.

Portatyw był małymi, przenośnymi organami piszczałkowymi, używanymi do celów religijnych i świeckich. Gra na nim nie należała do łatwych. Muzyk zawieszał portatyw na szyi, palce prawej ręki przesuwali po klawiaturze, a lewą ręką tłoczył powietrze z mieszki umieszczonego z tyłu instrumentu.

1.9 Historia wpisana w żołnierską pieśń

Podejmij temat

- Zanuć melodię dowolnej pieśni patriotycznej poznanej w klasach młodszych. Podaj jej tytuł i powiedz, o jakich wydarzeniach historycznych i bohaterach opowiada.

Pieśni żołnierskie, tworzone często pod wpływem wielkich wydarzeń dziejowych, zajmują w naszej historii szczególne miejsce. Powstawały one na drodze Polaków do wolności, w wojskowym marszu, na polu bitewnym czy w czasie postoju żołnierzy na leśnej polanie przy ognisku. Pieśni dokumentowały klimat ówczesnych wydarzeń, zmagania powstańczych walk, bohaterstwo żołnierzy, dodawały wiary i otuchy walczącym. Część z nich przetrwała zawieruchy wojenne i śpiewana jest do dziś w czasie różnych uroczystości. Pamiętajmy, że pieśni te stanowią ważną część polskiej skarbnicy narodowej i naszym obowiązkiem jest chronić je od zapomnienia.

Wojciech Kossak *Bitwa pod Olszynką Grochowską*

Najważniejszą pieśnią dla każdego Polaka jest *Mazurek Dąbrowskiego*. Utwór, autorstwa J. Mickiego, powstał we Włoszech w 1797 roku, dla uświetnienia wymarszu polskich legionistów z miasteczka Reggio Emilia [czyt. redzio] i nosił pierwotnie tytuł *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech*. Wkrótce przyjęta przez walczących żołnierzy, stała się wezwaniem do narodowej czy walki z zaborcami, pokrzepiała serca i dawała nadzieję. Towarzyszyła Polakom na drodze w ważnych momentach historycznych. W 1927 roku *Mazurek Dąbrowskiego* oficjalnie został hymn państwowy Rzeczypospolitej Polskiej.

Mazurek Dąbrowskiego

Muzyka: autor nieznany

Słowa: Józef Wybicki

*żywo
głośno*

Je - szcze Pol - ska nie zgi-nę - ła, kie - dy my ży - je - my.
Co nam o - bca prze - moc wzię - ła, sza - blą o - dbie - rze - my.
Marsz, marsz, Dą - bro - wski, z zie - mi wło - skiej do Po - lski.
Za two - im prze - wo - dem złą - czym się z na - ro - dem.

1. Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.
Marsz, marsz, Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski!
Za twoim przewodem
Złączym się z narodem. } bis
2. Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
Będziem Polakami,
Dał nam przykład Bonaparte,
Jak zwyciężać mamy.
Marsz, marsz, Dąbrowski...
3. Jak Czarniecki do Poznania
Po szwedzkim zaborze,
Dla ojczyzny ratowania
Wrócim się przez morze.
Marsz, marsz, Dąbrowski...
4. Już tam ojciec do swej Basi
Mówi zapłakany:
„Słuchaj jeno, pono nasi
Biją w tarabany”.
Marsz, marsz, Dąbrowski...

*obowiązujący tekst hymnu i jego zapis nutowy zawiera Ustawa Sejmowa z 31 stycznia 1980 roku

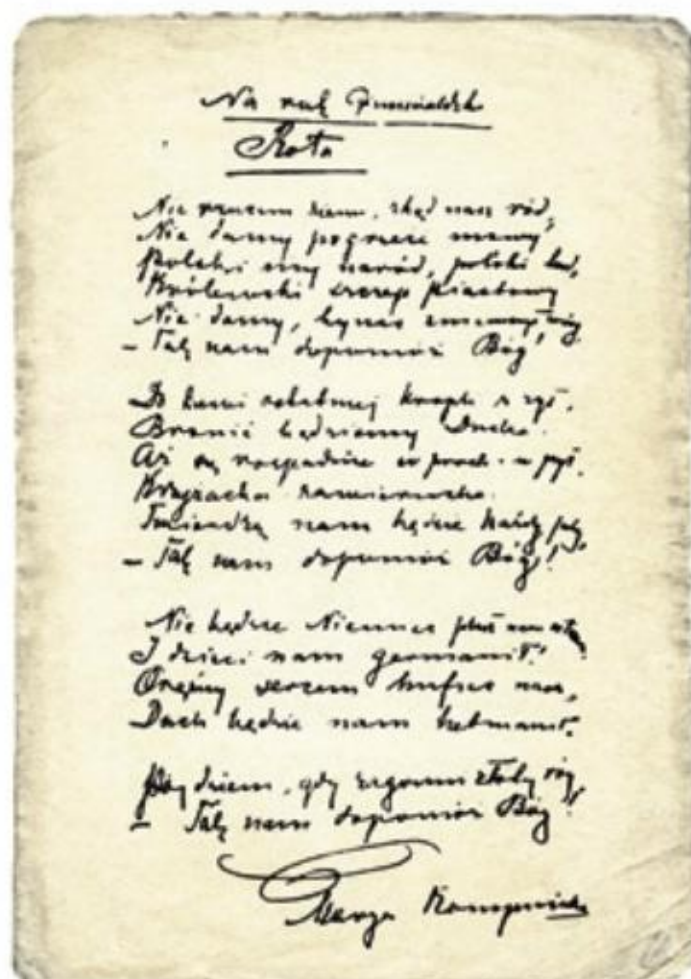
Rota

Muzyka: Feliks Nowowiejski

Słowa: Maria Konopnicka

poważnie, wolno

e a H e D
 Nie rzu - cim zie - mi, skąd nasz ród, nie da - my po - grześć
 G D G e H e
 mo - wy, Pol - ski my na - ród, pol - ski lud,
 a e H7 e
 kró - lew - ski szczep pia - sto - wy. Nie da - my, by nas
 a H7 e E E7 a
 zgnę - bił wróg. Tak nam do - po - móż Bóg!
 H e
 Tak nam do - po - móż Bóg!

Obok hymnu narodowego, *Rota* należy do pieśni, które w szczególny sposób jednoczą naród i wyrażają patriotyczne uczucia społeczeństwa polskiego. Tekst autorstwa poetki Marii Konopnickiej jest protestem przeciwko germanizacyjnej polityce zaborcy. Bezpośrednim powodem jego napisania były represje stosowane przez władze pruskie wobec polskich dzieci we Wrześni. Muzykę do wiersza ułożył Feliks Nowowiejski, kompozytor, organista i dyrygent. Pierwsze, publiczne wykonanie utworu odbyło się w Krakowie w czasie uroczystych obchodów 500-lecia bitwy pod Grunwaldem. Największą popularnością pieśń ta cieszyła się w okresie I wojny światowej.

Fotokopia rękopisu *Roty*

1. Nie rzucim ziemi, skąd nasz ród,
nie damy pogrześć mowy!
Polski my naród, polski lud,
królewski szczep Piastowy.
Nie damy, by nas zgnębił wróg.
Tak nam dopomóż Bóg!
Tak nam dopomóż Bóg!

2. Do krwi ostatniej kropli z żył,
bronić będziemy ducha,
aż się rozpadnie w proch i w pył
krzyżacka zawierucha.
Twierdza nam będzie...

3. Nie będzie Niemiec pluć nam w twarz,
ni dzieci nam germanił,
orężny wstanie hufiec nasz,
duch będzie nam hetmanił.
Pójdziem, gdy zabrzmí złoty róg.
Tak nam dopomóż Bóg!
Tak nam dopomóż Bóg!

Piechota

Muzyka i słowa: Leon Łuskino

marszowo *mf*

Nie no - szą lam - pa - sów, lecz sza - ry ich strój, nie
no - szą ni sre - bra, ni zło - ta, lecz w pie - rwszym sze - re - gu po -
dą - ża na bój, pie - cho - ta, ta sza - ra pie - cho - ta. Lecz
w pie-rwszym sze - re - gu po - dą - ża na bój, pie - cho - ta, ta sza - ra pie -
cho - ta. Ref: Ma - sze - ru - ją strzel - cy, ma - sze - ru - ją,
ka - ra - bi - ny błę - szczą, sza - ry strój, a przed ni - mi drze - wa
sa - lu - tu - ją, bo za na - szą Pol - skę i - dą w bój!

Piechota to utwór znany też pod tytułem *Maszerują strzelcy*. Jest to popularna pieśń piechoty polskiej – formacji wojskowej, która w czasie I wojny światowej odegrała szczególne znaczenie w walce o wolność. Melodię utrzymaną w marszowym rytmie i tekst opowiadający o żołnierskiej codzienności napisał Leon Łuskino – oficer Legionów Polskich, dowódca 291 pułku piechoty, literat i kompozytor. Pieśń zyskała też dużą sławę w czasie II wojny światowej i doczekała się wielu wersji tekstowych.

1. Nie noszą lampasów, lecz szary ich strój,
nie noszą ni srebra, ni złota,
lecz w pierwszym szeregu podąża na bój, } bis
piechota, ta szara piechota.

Refren:

Maszerują strzelcy, maszerują,
karabiny błyszczą, szary strój,
a przed nimi drzewa salutują,
bo za naszą Polskę idą w bój!

2. Idą, a w słońcu kołysze się stal,
dziewczęta zerkają zza płota,
a oczy ich dumnie utkwione są w dal, } bis
piechota, ta szara piechota.

Refren:

Maszerują strzelcy, maszerują...

3. Nie grają im surmy, nie huczy im róg,
a śmierć im pod stopy się miota,
lecz w pierwszym szeregu podąża na bój } bis
piechota, ta szara piechota.

Refren:

Maszerują strzelcy, maszerują...

Pierwsza Brygada

Melodia rosyjska

Słowa: Tadeusz Biernacki, Andrzej Tadeusz Hałaciński

marszowo

mf

Le - gio - ny to żoł - nie - rska nu - ta, le - gio - ny

to stra - ceń - ców los. Le - gio - ny to żoł - nier - ska

bu - ta, le - gio - ny to o - fia - rny stos.

Ref: My, Pie - rwsza Bry - ga - da, strze - lec - ka gro -

ma - da, na stos rzu - ci - liś - my nasz ży - cia

los, na stos, na stos. 1. e D7 2. e

Pierwsza Brygada to najśłynniejsza pieśń Legionów Polskich utworzonych przez Józefa Piłsudskiego. Autorami tekstu do rosyjskiego marsza wojskowego byli dwaj legionieści – Tadeusz Biernacki i Andrzej Tadeusz Hałaciński. Podczas Zjazdu Legionistów w Lublinie (10.08.1924 r.) Marszałek zwrócił się do autorów *Pierwszej Brygady* tymi słowami: *Dziękuję Panom za najdumniejszą pieśń, jaką kiedykolwiek Polska stworzyła*, następnie nadał utworowi rangę hymnu legionowego Wojska Polskiego. Wiele lat później, w 2007 roku, Minister Obrony Narodowej swoim postanowieniem uznał *Pierwszą Brygadę* za Pieśń Reprezentacyjną Wojska Polskiego.

1. Legiony to żołnierska nuta,
Legiony to straceńców los.
Legiony to żołnierska buta,
Legiony to ofiarny stos.

Refren:

My, Pierwsza Brygada,
strzelecka gromada,
na stos rzuciliśmy nasz życia los,
na stos, na stos. } bis

2. O, ile mąk, ile cierpienia,
o, ile krwi, wylanych łez,
pomimo to nie ma zwątpienia,
dodawał sił wędrówki kres.

Refren:

My, Pierwsza Brygada...

3. Potrafim dziś dla potomności
ostatki swych poświęcić dni,
wśród fałszów siać siew szlachetności,
miazgą swych ciał, żarem swej krwi.

Refren:

My, Pierwsza Brygada...

1.10 Harmoniczne brzmienia

Podejmij temat

- Przyjrzyj się zapisowi muzycznemu fragmentu melodii i powiedz, jak nazywa się układ nut w pierwszym, drugim, czwartym, piątym i szóstym takcie. Zaśpiewaj solmizacją te dźwięki.

W rytmie swinga

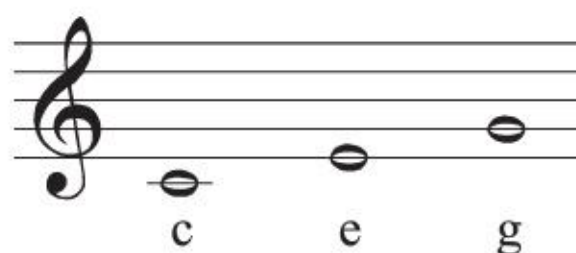
allegro

Hermann Berens

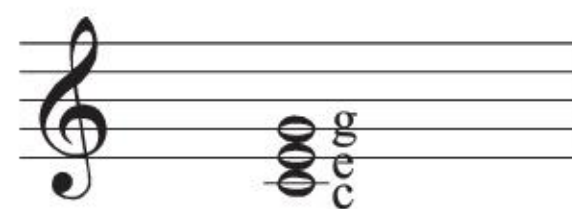

W klasach młodszych dowiedziałeś/aś się, że **trójdźwięk** to akord zbudowany z trzech dźwięków oddalonych od siebie o odległość tercji. Można go zagrać lub zaśpiewać melodycznie (każdy dźwięk osobno, kolejno jeden po drugim).

Trójdźwięk możemy również zapisać i wykonać harmonicznie, czyli jako współbrzmienie dźwięków.

Trójdźwięk melodyczny

Trójdźwięk harmoniczny

Triada harmoniczna

Układ trzech trójdźwięków zbudowanych na **I, IV, V** stopniu gamy majorowej to triada harmoniczna.

Trójdźwięk zbudowany na pierwszym stopniu gamy to trójdźwięk **toniczny** (skrót T), tzw. tonika.

Trójdźwięk zbudowany na czwartym stopniu gamy to trójdźwięk **subdominantowy** (skrót S), tzw. subdominanta.

Trójdźwięk zbudowany na piątym stopniu gamy to trójdźwięk **dominantowy** (skrót D), tzw. dominanta.

Oto zapis gamy C-dur i jej triada harmoniczna:

T S D

I II III IV V VI VII VIII triada harmoniczna

c¹ d¹ e¹ f¹ g¹ a¹ h¹ c² c¹ e¹ g¹ f¹ a¹ c² g¹ h¹ d²

1. Zagraj na dzwoneczkach melodię opartą na trójdźwiękach triady harmonicznego gamy C-dur. Zwróć uwagę na brzmienie trójdźwięków tonicznego, subdominowego, dominowego.

2. Wskaż w gamie F-dur I, IV, V stopień, a następnie ułóż i zapisz na pięciolinii trójdźwięki triady.

f¹ g¹ a¹ b¹ c² d² e² f²

3. Zagraj na dzwoneczkach fragment melodii *Nad pięknym, modrym Dunajem* Johanna Straussa. Odszukaj w zapisie nutowym trójdźwięk toniczny i postaraj się zagrać kolejne dwa trójdźwięki, tworzące triadę harmoniczną.

Nad pięknym, modrym Dunajem

moderato

Johann Strauss

Podsumowanie działu 1

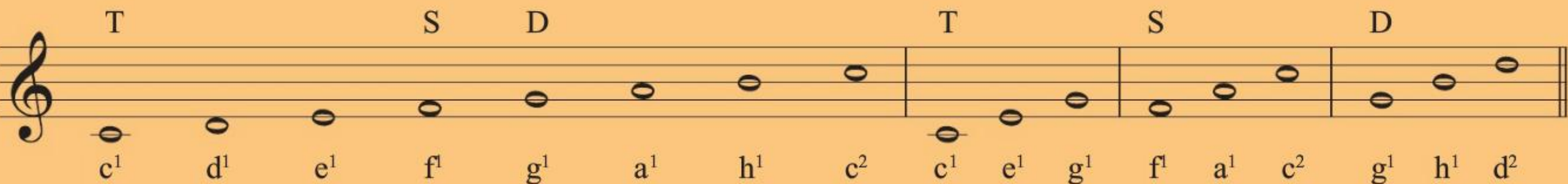
1 Czy znasz te słowa i określenia?

etnolog	trójdźwięk	triada harmoniczna	trubadur
rybałt	fletnia Pana	chorał gregoriański	

2 Wystukaj rytm, akcentując mocne części taktu.

3 Zagraj gamę C-dur i jej triadę harmoniczną.

4 Wymień muzy greckie związane z muzyką.

5 Jak nazywa się średniowieczny jednogłosowy śpiew liturgiczny?

6 Jak nazywano dworskich pieśniarzy wykonujących liryczne pieśni?

7 Wymień najstarsze zabytki muzyki polskiej.

8 Wyjaśnij pojęcie *pantomima*.

2. Cztery pory roku – zima

1. Jak rozwijała się muzyka w epoce renesansu?
2. Które instrumenty należą do grupy dętych drewnianych?
3. Czy można dźwiękami namalować zimę?

2.1 Instrumenty dęte drewniane

Podejmij temat

- Zagraj na flecie fragment melodii z opery Wolfganga Amadeusza Mozarta *Czarodziejski flet*. Wyjaśnij, co jest źródłem dźwięku w tym instrumencie.

Czarodziejski flet

(fragment)

Wolfgang Amadeusz Mozart

wesoło

Instrumenty dęte, w których źródłem dźwięku jest drgające powietrze, noszą nazwę **aerofonów** (gr. *aeros* – powietrze, *phone* – dźwięk). Ze względu na sposób pobudzania powietrza do drgań instrumenty dęte drewniane dzielą się na:

- **wargowe**: flet podłużny, flet poprzeczny, flet piccolo [czyt. pikolo], fletnia Pana,
- **stroikowe**: ze stroikiem pojedynczym (klarnet, saksofon) i ze stroikiem podwójnym (obój, róg angielski, fagot).

Instrumenty **dęte drewniane** nie są wykonywane jedynie z drewna, ale również z metalu i tworzywa sztucznego, np. ebonitu. Jednym z najstarszych jest **flet**, znany już w starożytnym Egipcie kilka tysięcy lat przed naszą erą. Swoją dzisiejszą formę zawdzięcza on niemieckiemu uczonemu Theobaldowi Boehmowi [czyt. teobaldowi bemowi], który pracował 25 lat nad skonstruowaniem instrumentu nowej generacji.

Flet poprzeczny składa się z trzech części. W górnej, zwanej główką, znajduje się otwór wargowy, przez który flecista wdmuchuje słup powietrza do instrumentu. Części, środkowa i dolna, zawierają 16 otworów zamykanych i otwieranych przez klapy. Flecista gra, trzymając instrument poprzecznie.

Flet poprzeczny

Flecista

Oprócz fletów poprzecznych w orkiestrze występuje mały **flet piccolo**, zwany inaczej pikuliną. Zbudowany podobnie jak duży flet, jest od niego o połowę krótszy. Piccolo ma skalę dźwięków o oktawę wyższą niż flet poprzeczny i bardziej donośną, dlatego jego brzmienie wyróżnia się spośród innych instrumentów grających w orkiestrze.

Flet piccolo

Grający na flecie piccolo

Obój to instrument zbudowany z trzech części tworzących prostą rurę o długości około 60 cm. W górnym jej fragmencie umieszczony jest podwójny stroik, a dolny kończy lejkowato zakończona czara głosowa. Barwa dźwięków oboju jest bardzo przenikliwa i łatwo ją rozpoznać w orkiestrze. W skład współczesnej orkiestry wchodzi na ogół dwóch oboistów.

Obój

Oboista

Saverio Mercadante

Koncert fletowy e-moll, część III Rondo russo

Przypomnij budowę formalną rondo. Ile razy powtórzył się refren w prezentowanym fragmencie utworu?

Ciekawe!

W 2008 roku archeolodzy odkryli w jaskini Hohle Fels w Jurze Szwabskiej jeden z najstarszych instrumentów muzycznych – kościany flet wykonany ze skrzydła sępa. Zabytek liczy ponad 35 tysięcy lat, mierzy około 22 cm i ma pięć otworów. Na jednym z jego końców znajdują się nacięcia w kształcie litery V, które być może tworzą ustnik instrumentu.

Antonio Vivaldi

Koncert na dwa oboje d-moll, część Allegro molto

Rożek angielski ma podwójny stroik osadzony jest na krótkiej, wygiętej do tyłu metalowej rurce. Czara głosowa instrumentu ma charakterystyczny, gruszkowaty kształt. Rożek jest altową odmianą oboju. Dźwięki płynące z tego instrumentu charakteryzuje brzmienie o zabarwieniu nosowym.

Rożek angielski

Grający na rożku angielskim

Karol Kurpiński

**Koncert na klarnet i orkiestrę
B-dur, część Allegro**

Wysłuchaj utworu, zwracając uwagę na możliwości techniczno-brzmieniowe klarnetu.

Klarnet to instrument zbudowany z drewnianej lub ebonitowej rury, której początek stanowi ustnik w kształcie krótkiego, ściętego walca. Do ścianki ustnika przymocowana jest płytką trzciniowa, która drga podczas zadęcia. W rurze klarnetu jest 28 otworów bocznych, zamykanych klapami i opuszkami palców. Koniec rury jest lejkowaty i posiada czarę głosową. Dźwięki klarnetu mają ciepłą barwę. W grupie instrumentów dętych to on najlepiej dynamicznie cieniuje melodię, tzn. przechodzi od głośnej do cichej i odwrotnie.

Klarnet

Klarnecista

Fagot, należący do grupy aerofonów podwójnie stroikowych, powstał w połowie XVI wieku. Składa się z dwóch drewnianych rur o łącznej długości ponad 2,5 metra. Z krótszej z nich wystaje metalowa, wygięta rurka, w której tkwi podwójny stroik. Nazwa instrumentu pochodzi od włoskiego słowa *fagotto*, oznaczającego wiązkę drewna. Rury fagotów drąży się z drewna klonowego, a obróbka tego instrumentu może trwać nawet 15 lat. Dźwięki, jakie wydaje fagot, oddają różne nastroje – od

wesołości do wielkiej rozpacz. Odmianę tego instrumentu stanowi kontrafagot (tworzy go podwójnie złamana pięciometrowa rura).

Fagot

Fagocista

Saksofon skonstruował w 1840 roku Adolf Sax [czyt. saks] i od nazwiska jego twórcy pochodzi nazwa instrumentu. Choć zbudowany z metalu, zalicza się go do aerofonów stroikowych drewnianych, ma bowiem taką samą konstrukcję jak instrumenty z tej grupy. Istnieje 7 typów saksofonów: mały sopranowy, sopranowy, altowy, tenorowy, barytonowy, basowy i kontrabasowy. Saksofony – mały i sopranowy – mają kształt prostej rury, pozostałe posiadają zakrzywioną, „fajkową”. Instrument powstał z myślą o muzyce poważnej, ale swoją popularność i stałe miejsce zdobył w muzyce jazzowej (czyt. dżezowej), jego brzmienie wzbogaca też zespoły grające muzykę rozrywkową innych gatunków.

Rodzina saksofonów (sopranowy, altowy, tenorowy)

Saksofonista

1. Wymień instrumenty dęte drewniane wargowe i stroikowe. Wyjaśnij, co decyduje o przynależności tych instrumentów do danej grupy.
2. Korzystając z dostępnych stron www, zbierz informacje o flecie podłużnym i jego różnych odmianach.
3. Zaśpiewaj piosenkę *Bo on gra na saksofonie* (s. 52). Zbierz informacje na temat najslawniejszych jazzowych saksofonistów świata.

Antonio Vivaldi

**Koncert na fagot e-moll,
RV 484, część Allegro poco**

Spróbuj opisać własnymi słowami brzmienie fagotu.

Edgar Degas
Orkiestra w operze, XIX w.

Bo on gra na saksofonie

Muzyka: Mirosław Ziąber
Słowa: Jadwiga Koczanowska

moderato

mf

D G e

Te - go chło - pca z szó-stej „a” ca - ła szko - ła do - brze zna.

A fis h G

Ni - by ta - ki zwy-kły ktoś, ja - sne wło - sy, w pie-gach nos,

A G A G

a - le a - tut wie - lki ma, on na sa - kso -

A G A

fo - nie gra, on na sa - kso - fo - nie gra.

D G e

Ref.: Kie - dy gra na sa - kso - fo - nie, za - słu-cha - ny milk-nie tłum.
gra na sa - kso - fo - nie, czy to pop jest, czy to jazz,

A h A G 1. e

W je-go o - czach o - gień pło- nie, a mu - zy - ka się - ga chmur.
to dzie - wczy-nom ser-ca mię-kną i wzru -

A 2. e A D

Kie - dy sza - ją się do łez.

1. Tego chłopca z szóstej „a”
cała szkoła dobrze zna.
Niby taki zwykły ktoś,
jasne włosy, w piegach nos.
Ale atut wielki ma,
on na saksofonie gra,
on na saksofonie gra.

Refren:

Kiedy gra na saksofonie,
zaśluchany milknie tłum.
W jego oczach ogień płonie,
a muzyka sięga chmur.
Kiedy gra na saksofonie,
czy to pop jest, czy to jazz,
to dziewczynom serca mięknią
i wzruszają się do łez.

2. Ten nasz kumpel z szóstej „a”,
co na saksofonie gra,
choć to taki zwykły ktoś,
jasne włosy, w piegach nos.
Lecz gdy minie parę lat,
to usłyszysz o nim świat.

Refren:

Kiedy gra na saksofonie...

2.2 Hej, kolęda, kolęda!

Podejmij temat

- Zagraj lub zaśpiewaj znaną polską kolędę *Pójdźmy wszyscy do stajenki*. Opowiedz o tradycji wspólnego śpiewania kolęd w okresie świąt Bożego Narodzenia.

Pójdźmy wszyscy do stajenki

Kolęda polska

allegro *mf* F

Pójdź - my wszy - scy do sta - jen - ki, do Je - zu - sa

i Pa - nie - nki; po - wi - taj - my Ma - leń - kie - go

i Ma - ry - ję, Ma - tkę Je - go, po - wi - taj - my

Ma - leń - kie - go i Ma - ry - ję, Ma - tkę Je - go.

Jednym z najpiękniejszych zwyczajów bożonarodzeniowych jest wspólne śpiewanie kolęd. Nazwa **kolęda** pochodzi od łacińskiego słowa *calende* [czyt. kalende], które oznaczało w kalendarzu pierwszy dzień miesiąca. Pierwotnie kolęda była radosną pieśnią noworoczną, przekazującą życzenia szczęścia i pomyślności. Początkowo pieśni te miały charakter taneczny oraz proste i wesołe teksty. Od XV wieku stały się utworami związanymi z Bożym Narodzeniem. W polskiej literaturze muzycznej, w starych wydaniach kolęd można spotkać różne nazwy świątecznych pieśni, np. kantyczki, rotuły, symfonie. Pieśni, w których bohaterami byli pasterze, nazywano pastorałkami, kolędami zaś powinszowania na Boże Narodzenie. Obecnie kolędy śpiewane są w okresie od 24 grudnia do 2 lutego.

1. Przeczytajcie wyraźnie tekst góralskiej kolędy *Oj, Maluśki, Maluśki* z 1808 roku, następnie wykonajcie utwór ze śpiewem.

Oj, Maluśki, Maluśki

Kolęda polska

andante *p*

Oj, Ma - luś - ki, Ma - luś - ki, Ma - luś - ki, ja - ko rę - ka - wic - ka, al - bo -

li tez ja - ko - by, ja - ko - by ka - wa - łą - cek smyc - ka.

Śpie - waj - my i graj - my Mu, Ma - łą - mu, Ma - łą - mu.

Śpie - waj - my i graj - my Mu, Ma - łą - mu, Ma - łą - mu.

1. Oj Maluśki, Maluśki, Maluśki, jako rękawicka,
Alboli tez jakoby, jakoby kawałeczek smycka.
Śpiewajmy i grajmy Mu, Małemu, Małemu.
Śpiewajmy i grajmy Mu, Małemu, Małemu.
2. Cy nie lepiej Tobie by, Tobie by siedzieć było w niebie,
Wsak Twój Tatuś kochany, kochany nie wyganiał Ciebie.
Śpiewajmy i grajmy Mu...
3. Tam Ci zawsze służyły, służyły prześliczne janioły;
A tu leżysz Sam jeden, Sam jeden, jako palec goły.
Śpiewajmy i grajmy Mu...
4. Hej, co się więc takiego, takiego Tobie, Panie, stało,
Ześ się na ten kiepski świat, kiepski świat
przychodzić zechciało?
Śpiewajmy i grajmy Mu.....

Giotto di Bondone *Boże Narodzenie*

Jedną z najpopularniejszych kolęd na świecie jest *Cicha noc*. Pieśń powstała przed wigilią Bożego Narodzenia w małej wiosce Oberndorf, tuż przy granicy austriacko-bawarskiej. Wikary tamtejszej parafii św. Mikołaja, Jozef Möhr [czyt. mer] pewnego razu odkrył, że organy kościelne zostały uszkodzone przez myszy. Aby wynagrodzić parafianom brak muzyki, postanowił ułożyć nową pieśń. Pomógł mu w tym przyjaciel – Franz Gruber, organista z sąsiedniej wioski, który do tekstu o narodzinach Dzieciątka w betlejemskiej stajence skomponował muzykę. I tak oto narodziła się nowa kolęda nazwana przez autorów *Pieśnią bożonarodzeniową*. Wykonana została po raz pierwszy w czasie uroczystej pasterki. Zaśpiewał ją sam kompozytor, wspomagany przez chór dziecięcy, przy akompaniamencie gitary. Nowa pieśń bardzo się spodobała i wkrótce śpiewano ją w całej okolicy. Przez wiele lat kolęda wędrowała po miasteczkach Austrii i Niemiec, zyskując popularność, która wzrosła jeszcze bardziej, kiedy pieśń wydano drukiem. Wtedy też zamieniono jej tytuł na *Stille Nacht – Cicha noc*.

1. Cicha noc, święta noc, pokój niesie ludziom wszem.
A u żłóbka Matka Święta czuwa sama uśmiechnięta
nad Dzieciątka snem, nad Dzieciątka snem.
2. Cicha noc, święta noc, pastuszkowie od swych trzód
biegną wielce zadziwieni za anielskim głosem pieni,
gdzie się spełnił cud, gdzie się spełnił cud.
3. Cicha noc, święta noc, narodzony Boży Syn.
Pan wielkiego majestatu niesie dziś całemu światu
odkupienie win, odkupienie win.
4. Cicha noc, święta noc, jakież w tobie dzisiaj cud.
W Betlejem Dziecina święta wznosi w górę swe rączęta,
Błogosławi lud, błogosławi lud.

Słowa kolędy *Cicha noc* zostały przełożone na ponad sto języków, bowiem kolęda zyskała popularność na całym świecie. Sławny też jest Oberndorf, do którego chętnie zjeżdżają turyści z całego świata, aby zaśpiewać tę popularną kolędę w miejscu jej narodzin.

Ciekawe!

W Będzinie (woj. śląskie) od 1994 roku odbywa się Międzynarodowy Festiwal Kolęd i Pastoralek im. ks. Kazimierza Szwarlika, na którym prezentują się soliści i zespoły muzyczne z wielu krajów, rywalizując ze sobą w konkursie.

2. Zagrajcie na fletach w dwugłosie kolędę *Cicha noc*.

Cicha noc

Kolęda niemiecka
Opracowanie: Krzysztof Błoński

andante

Głos I

C

G

Głos II

p

mp

G7

C

F

p

C

F

C

G

G7

C

mp

C

G

C

A kiedy spadnie śnieg

Muzyka: Andrzej Wolski

Słowa: Jadwiga Koczanowska

moderato *mf*

A kie - dy spa - dnie śnieg i pu - chem nas o - tu - li, przy -
kie - dy spa - dnie śnieg i bie - lą nas o - pró - szy, to

A ci - chnie ści - ata zgiełk na kró - tką chwi - lę i
A7 bę - dzie pier - wszy znak o - cze - ki - wa - nia na
D

h7 ja - śniej sta - nie się, i cie - plej ja - koś też
naj - jaś - niej - szą z gwiazd, na ten świą - te - czny czas, **e7**

G choć **A7** ma - my zi - mę. **D** Bo **1. A7** **2.** **Ref.: A**
czas po - jed - na - nia.

h7 kie - dy spa - dnie śnieg, świat zła - god - nie - je, wy - **e7**

A7 ci - szy to co złe i wy - pię - knie - je. Świą - **D**

h7 tecz - nie bę - dzie tak i u - ro - czy - ście, gdy **e7**

G tyl - ko spa - dnie śnieg, **A7** bę - dzie sre - brzy - ście. **1. D** **D2. D.S. al Fine** **A** brzy - ście.

1. A kiedy spadnie śnieg i puchem nas otuli,
przycichnie świata zgiełk na krótką chwilę
i jaśniej stanie się, i cieplej jakoś też –
choć mamy zimę.

Bo kiedy spadnie śnieg i bielą nas oprószy,
to będzie pierwszy znak oczekiwania
na najjaśniejszą z gwiazd, na ten świąteczny czas,
czas pojednania.

Refren:

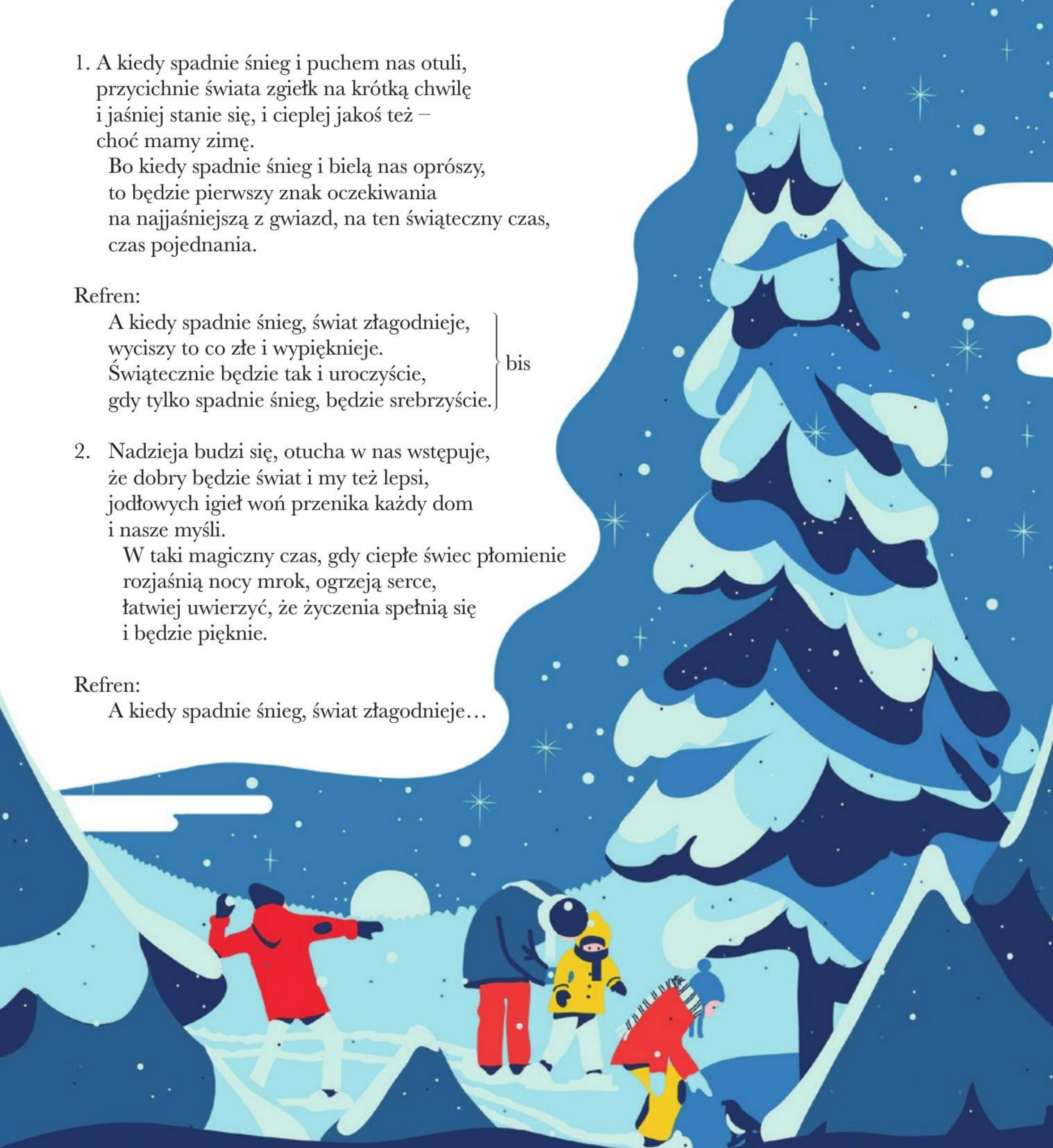
A kiedy spadnie śnieg, świat złagodnieje,
wyciszy to co złe i wypięknieje. } bis
Świątecznie będzie tak i uroczyście,
gdy tylko spadnie śnieg, będzie srebrzyście.)

2. Nadzieja budzi się, otucha w nas wstępuje,
że dobry będzie świat i my też lepsi,
jodłowych igieł woń przenika każdy dom
i nasze myśli.

W taki magiczny czas, gdy ciepłe światełko płomienie
rozjaśnia nocy mrok, ogrzeją serce,
łatwiej uwierzyć, że życzenia spełnią się
i będzie pięknie.

Refren:

A kiedy spadnie śnieg, świat złagodnieje...

3. Zaśpiewaj piosenkę *A kiedy spadnie śnieg*. Czy utwór stwarza nastrój świątecznych dni?

2.3 Renesansowe granie i śpiewanie

Podejmij temat

- Zagrajcie fragment utworu z XVI wieku *Taniec polski*. Z jakimi ważnymi wydarzeniami historycznymi kojarzy ci się epoka renesansu?

Taniec polski

(fragment)

Anonim z XVI wieku

żywo

Po średniowieczu w Europie wykształciła się nowa epoka **renesansu**, która dała początek wielkim przemianom społecznym i kulturowym. Odwoływała się do kultury antycznej, stawiając ją za wzór i kanon piękna. W centrum zainteresowania renesansowych humanistów znalazł się człowiek i jego potrzeby, a hasłem przewodnim epoki stał się pogląd Terencjusza, który stwierdził: *Człowiekiem jestem i nic, co ludzkie, nie jest mi obce*.

Kolebką renesansu stały się Włochy, z głównymi ośrodkami sztuki: Wenecją, Florencją, Mediolanem, Padwą, Rzymem. Mistrzowie malarstwa i rzeźby, np. Michał Anioł Buonarroti, Leonardo da Vinci [czyt. da winczi], Rafael Santi, Tiziano Vecellio [czyt. ticjano weczelio] i inni, tworzyli wspaniałe dzieła cenione i podziwiane do dziś.

Michał Anioł *Pietà*, Bazylika św. Piotra w Watykanie

W okresie renesansu w muzyce nastąpił rozwój wielogłosowości. Melodie komponowano według zasad polifonii, w której każdy głos prowadził samodzielną melodię. Powstały nowe formy wokalne i kompozycje instrumentalne, kształtowała się teoria muzyki oraz sztuka kontrapunktu – właściwego łączenia głosów w jedną całość. Czołowym przedstawicielem muzyki tej epoki był włoski kompozytor **Giovanni Pierluigi da Palestrina** [czyt. dziowani pierluidzi da palestrina]. Jego styl, uważany przez Kościół rzymskokatolicki za idealny, stanowił wzorzec dla twórczości religijnej innych artystów. Wybitnym kompozytorem renesansu był również **Orlando di Lasso**.

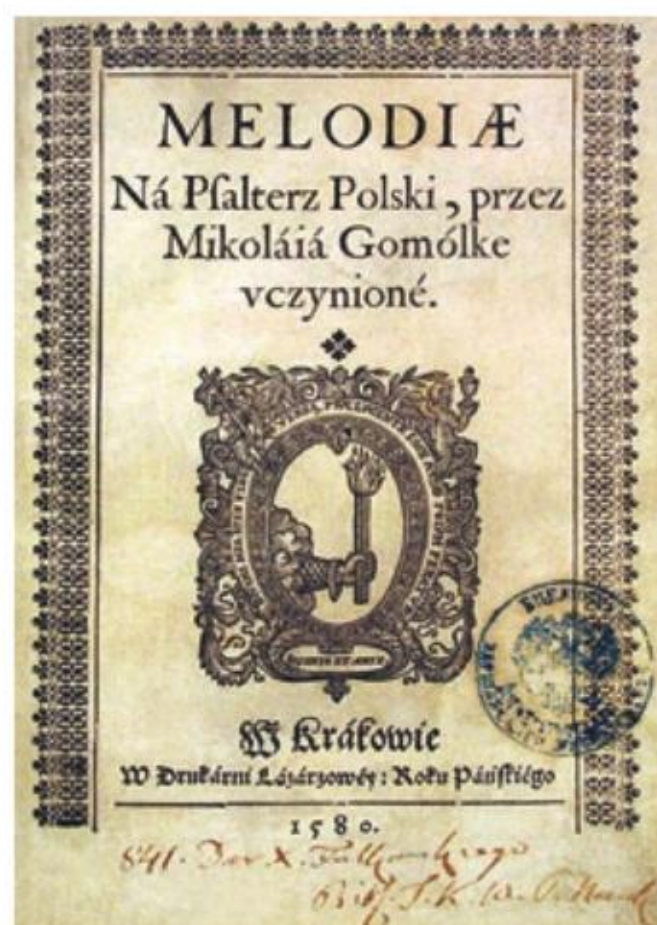

Leonardo da Vinci *Dama z gronostajem*, Muzeum Czartoryskich w Krakowie

Giovanni Pierluigi da Palestrina
Sanctus z Missa Papae Marcelli

Wysłuchaj uważnie utworu i oceń go pod względem faktury głosowej. Co możesz powiedzieć o sposobie prowadzenia głosów? Czy jest on skomponowany w oparciu o zasady polifonii?

Strona tytułowa *Melodii na Psalterz Polski*

Mikołaj Gomółka

Psalm *Kleszczmy rękoma*

Podczas słuchania utworu w pierwszej jego części klaszcz w rytmie ćwierćnut (12 taktów), w dalszym przebiegu melodii psalmu zaznacz kłasnieniem tylko pierwszą miarę taktu.

Orazio Gentileschi *Lutnistka*

Renesans w Polsce zyskał miano „złotego wieku”. Muzyka tego okresu prezentowała bardzo wysoki poziom. Kompozycje **Mikołaja z Krakowa, Wacława z Szamotuł, Marcina Leopolda** czy **Mikołaja Gomółki** w niczym nie ustępowały dziełom innych twórców europejskich. Mikołaj Gomółka skomponował między innymi muzykę do tekstów psalmów przełożonych na język polski przez wybitnego poetę Jana Kochanowskiego. Zebrał je w zbiór psalmów *Melodie na Psalterz polski uczynione*.

Błogosław, duszo moja, Panu swemu

Psalm 103 (fragment)

Muzyka: Mikołaj Gomółka

Słowa: Jan Kochanowski

Alt I

Bło - go - sław, du - szo mo - ja, Pa - nu swo - je - mu.

Tenor I

Bło - go - sław, du - szo mo - ja, Pa - nu swo - je - mu.

Tenor II

Bło - go - sław, du - szo mo - ja, Pa - nu swo - je - mu.

Bas

Bło - go - sław, du - szo mo - ja, Pa - nu swo - je - mu.

W renesansie nastąpił dynamiczny rozwój muzyki instrumentalnej. Przyczyniło się do tego udoskonalenie i rozwój instrumentów muzycznych, głównie smyczkowych. Wśród nich prym wiodł **klawesyn** i jego odmiany – **wirginał, szpinet i klawikord**. Cennym źródłem informacji o muzyce renesansowej są **tabulatory**, czyli zbiory utworów instrumentalnych. Spośród wielu instrumentów popularnych w tej epoce kompozytorzy w sposób szczególny traktowali **lutnię**, powierzając jej rolę instrumentu solowego i akompaniującego.

Lutni moja ulubiona,
Lutni wdzięczna, złotostruna,
Kto twe cnoty, kto przymioty,
Kto wychwali dźwięk twój złoty?
Tyś na frasunki i troski,
Tyś w smutkach ludzkich jedyną
Ochłodą i medycyną.

Wespazjan Kochowski

Tabulatura organowa **Jana z Lublina**, która zawierała między innymi tańce dworskie, mieszczańskie i ludowe, jest przykładem polskiej muzyki instrumentalnej okresu renesansu. Muzykę instrumentalną XVI wieku reprezentowali w Polsce lutniści **Wojciech Długoraj** i **Jakub Polak**.

Taniec dworski w wykonaniu baletu *Cracovia Danza*

Anonim

Taniec Rex z tabulatury Jana z Lublina

Określ metrum, tempo i charakter wysłuchanego tańca. Jak wyobrażasz sobie jego kroki i figury taneczne?

Ciekawe!

Renesansowy taniec dworski pawana swoją nazwę przypuszczalnie wzięł od łacińskiego słowa *pavo* – paw. Dostojne ruchy tego królewskiego ptaka odzwierciedlają charakter tańca, który tańczy się w parach.

1. Zagraj melodię dworskiego tańca *Pavana*, zachowując jej majestatyczny i spokojny charakter.

Pavana

Melodia z XVI wieku

umiarkowanie, majestatycznie

2. Wyjaśnij, dlaczego okres polskiego renesansu w muzyce określa się mianem „złotego wieku”.

Dworska kapela króla Zygmunta

W Krakowie za panowania króla Zygmunta I Starego przy kaplicy Zygmuntowskiej powstał zespół wokalny zwany kapelą rorantystów, złożony tylko z duchownych polskiego pochodzenia. Jako zespół profesjonalnych śpiewaków kapela włączała do swojego repertuaru utwory wybitnych kompozytorów europejskich, czym podnosiła poziom wykonawstwa muzyki i dawała wzorce polskim twórcom. Kapela rorantystów działała na Wawelu przez ponad 300 lat, rozpoczynając okres najbujniejszego rozkwitu muzyki polskiego odrodzenia.

Tradycje krakowskiej kapeli rorantystów kontynuują współcześnie m.in. zespół Królewscy Rorantyści i Zespół Męski Gregorianum. Zespoły te koncertują w Polsce i za granicą, nagrywają płyty z kompozycjami należącymi do repertuaru renesansowej kapeli rorantystów.

2.4 Zima muzyczną inspiracją artystów

Podejmij temat

- Inspirując się obrazem *Zabawy na lodzie* Hendricka Avercampa [czyt. henrika awerkampa], ułóż na instrumencie krótki motyw melodyczny.

Hendrick Avercamp *Zabawy na lodzie*

Kompozytorzy niejednokrotnie próbowali opisać muzyką piękno pór roku, uchwycić muzycznie towarzyszący im klimat i nastrój. Takim doskonałym „muzycznym malarzem” był Antonio Vivaldi, włoski kompozytor, który skomponował cykl koncertów skrzypcowych *Cztery pory roku*. Na początku każdego utworu artysta umieścił sonet, który jest obrazem pory roku i człowieka w przyrodzie. Kompozytor życzył sobie, aby go odczytywać przed wykonaniem jego utworu. Sonet *Zima* opisuje przechodnia, który przemierza ulice omiatane tumanami chłodnego, zimowego wiatru.

To muzyczne wyobrażenie pięknej, mroźnej zimy wspaniale oddają staccato instrumentów smyczkowych i solowe tryle¹ skrzypiec.

W środkowej części utworu śpiewna melodia skrzypiec przywołuje wrażenie zimowego wieczoru przy kominku, a pizzicato instrumentów smyczkowych padający za oknem śnieg. Nie brakuje też obrazu zimowego spaceru po lodowej tafli, przy wtórze świstu mroźnego wiatru.

Słuchając utworu, ma się wrażenie, że dookoła wirują płatki śniegu, zimowy wiatr owiewa chłodem przechodniów, którzy chcąc się zagrzać, biegną i przytupują zmarzniętymi stopami.

Antonio Vivaldi

Koncert nr 4 f-moll Zima, RV 29, część Allegro non molto

Zinterpretuj plastycznie wysłuchany utwór.

¹tryl – ozdobnik muzyczny polegający na szybkim i wielokrotnym powtarzaniu dwóch sąsiadujących ze sobą dźwięków: dźwięku właściwego i drugiego – oddalonego o sekundę w górę

Piotr Czajkowski

Przy kominku z cyklu *Pory roku*

op. 37 bis

Określ charakterystyczne cechy utworu.

Piotr Czajkowski, rosyjski kompozytor, w swoim dorobku artystycznym ma m.in. cykl 12 miniatur fortepianowych *Pory roku*, które cieszą się do dziś w pełni zasłużoną popularnością wśród wykonawców i słuchaczy. Artysta muzycznie odmalował wszystkie miesiące kalendarzowe, nadając im osobiste tytuły. Utwór obrazujący styczeń nosi nazwę *Przy kominku*. Słuchając go, spróbuj wyobrazić sobie zimowy wieczór spędzany w domowym zaciszu.

Przy kominku

Piotr Czajkowski

Bogdan Wawrzyniak *Przy kominku*

III Symfonia *Od wiosny do wiosny* Zygmunta Noskowskiego to programowy utwór muzyczny, który powstał w 1903 roku. Części zatytułowane *Wiosna*, *Lato*, *Jesień*, *Zima* obrazują przemiany zachodzące w przyrodzie w ciągu roku. Część czwarta stanowi wspaniale opracowany instrumentalnie obraz zimy, w którym usłyszeć można nie tylko odgłosy natury, ale i jej zmienne nastroje, np. świąteczną zadumę, złowrogość śnieżnej zawieruchy, radość zimowego poranka. Piękno tej pory roku podkreślają w utworze silnie zrytmizowane melodie i wirtuozowskie środki wykonawcze.

Claude Monet *Sroka*, Muzeum Orsay w Paryżu

Niemiecki kompozytor Robert Schumann skomponował miniaturę fortepianową *Baśń zimowa*. Utwór pochodzi z cyklu *Album dla młodzieży* op. 68. Artysta zilustrował dźwiękami zmienność zimowej pogody. Słuchając utworu, powiedz, jak wyobrażasz sobie tę zimową aurę.

1. Ułóż muzyczny wstęp i zakończenie do fragmentu wiersza Józefa Czechowicza *Noc w Tatrach* i zagraj go na trójkącie lub dzwonkach.

Noc w Tatrach

Pośród zamartwych szczytów
cichutka drży muzyka:
po gładzi wieczornych śniegów
wiatr nocny tak pomyka.

W mroźnym powietrzu górskim,
jak w szklanych stawów głębi,
ten wiatr przelewa chmury,
mąci je, gna i kłębi. (...)

Józef Czechowicz

Zygmunt Noskowski

III Symfonia *Od wiosny do wiosny*, część IV *Zima*

Robert Schumann

Baśń zimowa

Wysłuchaj uważnie kompozycji i powiedz, z ilu części muzycznych się składa. Zapisz schemat budowy utworu.

2.5 Tanecznym krokiem po Europie

Podejmij temat

- Zaśpiewaj piosenkę *Zatańcz z nami, Europo*. Czy wiesz na rytmie jakiego tańca oparta jest melodia utworu?

Zatańcz z nami, Europo

moderato

Muzyka: Andrzej Wolski

Słowa: Jadwiga Koczanowska

mf

Nie je - steś już mło - da, E - u - ro - po, prze -
ży - łaś po - ko - leń tak wie - le, lecz na - dal wspa -
nia - le się trzy - masz, a na - wet, rzecz mo - żna, pię -
knie - jesz. Ref.: Tańcz z na - mi i śpie - waj, E - u - ro - po do -
stoj - na, w rytm wal - ca, co sta - ry pa - mię - ta go Wie - deń, tańcz
z na - mi i śpie - waj, E - u - ro - po szczę - śli - wa, je - steś - my na -
dzie - ją dla sie - bie. Tań -

1. Nie jesteś już młoda, Europo,
przeżyłaś pokoleń tak wiele,
lecz nadal wspaniale się trzymasz,
a nawet, rzecz można, piękniejesz.

Refren:

Tańcz z nami i śpiewaj, Europo dostojna,
w rytm walca, co stary pamięta go Wiedeń,
tańcz z nami i śpiewaj, Europo szczęśliwa,
jesteśmy nadzieją dla siebie.

bis

2. Tańczymy dziś z tobą, Europo,
nad czystym Dunajem i Renem,
w Warszawie, Berlinie, Paryżu,
Londynie, Madrycie, Genewie.

Refren:

Tańcz z nami i śpiewaj, Europo dostojna...

3. Bądź dla nas łaskawa, Europo,
otwarta, gościnna, wesoła,
nie pozwól się smucić nikomu,
pozostań na wieki spokojna.

Refren:

Tańcz z nami i śpiewaj, Europo dostojna...

Taniec doskonale wyraża myśli i emocje człowieka. Spełnia wiele funkcji, np. estetyczną, rekreacyjno-rozrywkową, religijną. Istnieje wiele tańców, różne bywa ich pochodzenie.

Polka to czeski taniec ludowy. Jak głosi legenda, ułożyła go pewna dziewczyna zafascynowana pięknem wiosny. Ten skoczny układ taneczny podjął miejscowy grajek, który na poczekaniu ułożył do niego muzykę. W ten sposób narodził się taniec nazwany wkrótce polką. Nazwa ta pochodzi od czeskiego słowa *pulka* – półmrok. Polka jest tańcem wirowym w takcie $\frac{2}{4}$, o bardzo żywym tempie.

Zespół ludowy tańczący polkę

Istnieją dwa typy polki: skoczna (krok taneczny z podskokiem) i płaska (bez podskoku). Kroki i figury taneczne są łatwe do wykonania. Dzięki temu taniec zyskał dużą popularność – zarówno na prowincjonalnych zabawach, jak i podczas wytwornych balów. W latach trzydziestych XIX wieku moda na polkę była tak ogromna, że powstawało coraz więcej odmian tego tańca, np. polka galopka, polka mazurka, polka tramblanka. Rytm polki można również usłyszeć w muzyce symfonicznej, operowej i kameralnej. W formie stylizowanej pisało ją wielu kompozytorów, wśród nich: Antonin Dwořak [czyt. dworzak], Piotr Czajkowski, Igor Strawiński, Dmitrij Szostakowicz i Bedřich Smetana [czyt. bedrzych].

Johann Strauss

Polka Tritsch-Tratsch

Wysłuchaj utworu i określ jego tempo i nastrój. Czy – twoim zdaniem – muzyka podkreśla skoczny charakter tańca?

Dmitrij Szostakowicz

Polka z baletu Złoty wiek

Kozak jest narodowym tańcem ukraińskim, w takcie $\frac{2}{4}$, o żywym, stopniowo przyspieszanym tempie. Wykonują go przede wszystkim mężczyźni ustawieni w szeregu naprzeciwko siebie lub na obwodzie koła. Kobiety odgrywają w tańcu rolę drugoplanową, podkreślając swoim ruchem oraz gestem zwinność i grację tancerzy. Męski strój tancerza to luźna biała koszula przepasana w pasie kolorową szarfą i szerokie spodnie wciśnięte w cholewy wysokich, skórzanych butów. Dodatkowym elementem stroju mogą być czapki. Na charakterystyczne ruchy taneczne składają się m.in.: przysiady, podskoki, przytupy oraz ekspresyjne wyrzucanie nóg. Wykonanie kozaka wymaga od tancerzy niezwyklej zręczności, siły i rytmiczności, w trakcie tańca występują często żywiołowe popis solowe. Taniec wykonywany jest przy wtórze strunowych instrumentów ludowych, np. bałajek czy bandury.

Para Zespołu Pieśni i Tańca Uniwersytetu Jagiellońskiego „Słowianki” tańcząca kozaka

Inne popularne tańce Ukrainy to **hopak**, popisowy, rubaszny taniec solowy mężczyzny, par tanecznych lub zespołu, i **trepak** (od staroruskiego słowa *tropić* – tupać nogami), charakteryzujący się szybkim tempem i skocznym charakterem oraz drobnymi kroczkami i przytupami.

Modest Musorgski

**Hopak z opery Jarmark
Soroczyński**

Na podstawie wysłuchanego utworu określ charakterystyczne cechy tańca.

Piotr Czajkowski

**Trepak z baletu Dziadek
do orzechów**

Hopak

Modest Musorgski

Johannes Brahms

Taniec węgierski nr 5

Główny temat kompozycji został oparty na czardaszu Béla Kélera. Wysłuchaj uważnie utworu i określ charakterystyczne cechy tego tańca.

Vittorio Monti

Czardasz

Czardasz to narodowy taniec węgierski, swoją nazwę zawdzięcza wiejskiej karczmie – *csárda* [czyt. czarda]. Tańczono go początkowo właśnie w prowincjonalnych gospodach, dopiero później trafił do salonów i pałaców. Czardasza wykonuje się w parach. Taniec posiada wiele różnorodnych figur i kroków tanecznych, wymaga też pomysłowej improwizacji. Składa się z powolnego wstępu i żywej, części, której tempo narasta do zawrotnej prędkości. Rytm czardasza jest w metrum parzystym i charakteryzuje się licznymi synkopami. Na jego niespokojny charakter złożyły się cechy dwóch folklorów: węgierskiego i cygańskiego. W utworach Franciszka Liszta [czyt. lista], Johanna Straussa [czyt. sztraśsa] czy Franciszka Schuberta [czyt. szuberta] można odnaleźć czardasza w postaci stylizowanej.

Zespół
tańczący czardasza

Walc pochodzi z Niemiec. Jest tańcem wirowym w tempie umiarkowanie szybkim, w takcie $\frac{3}{4}$. Od początku swego powstania wzbudzał wiele kontrowersji, bowiem wirowanie z partnerką uważano za niestosowne. Pewna niemiecka rada miejska wydała nawet rozporządzenie: *Kto podczas tańca będzie obracał się w kółko, ma być pojmany i ukarany grzywną 20 groszy (...)*. Sprzeciw arystokracji budził także plebejski rodowód tańca, bowiem za prototyp walca uchodzi tzw. sztajerek, który początkowo był tańcem podmiejskim, tańczonym tylko w podrzędnych lokalach. Ostatecznie jednak walc zyskał uznanie i ogromną popularność wśród tancerzy. Przez długie lata stolicą tego eleganckiego tańca był Wiedeń, zaś królem walca okrzyknięto Johanna Straussa – syna, który skomponował ponad 500 walców. Najśłynniejsze z nich to np. *Nad pięknym, modrym Dunajem*, *Opowieści Lasku Wiedeńskiego*. Europa i Ameryka zachwyciły się najpierw **walcem wiedeńskim**, potem szybkim **walcem francuskim** oraz **walcem angielskim** i wolnym **bostonem**. Kroki i figury taneczne bostona opracowali w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku angielscy nauczyciele tańca, a potem zostały one rozpowszechnione w całej Europie.

Ciekawe!

Walc angielski zyskał międzynarodową sławę w XIX wieku za sprawą mody. Arystokratki nosiły wówczas długie suknie z trenem, obcisłe, sznurowane gorsety i wielkie ozdobne kapelusze. Strój ten w znacznym stopniu ograniczał swobodę poruszania się na parkiecie, a powolny, majestatyczny boston był dostosowany do możliwości ruchowych par.

1. Zagraj na instrumencie fragment melodii Josifa Ivanovicia *Fale Dunaju*. Podkreśl wykonaniem rytm walca.

Fale Dunaju

Josif Ivanovici

umiarkowanie *mf* E

d a

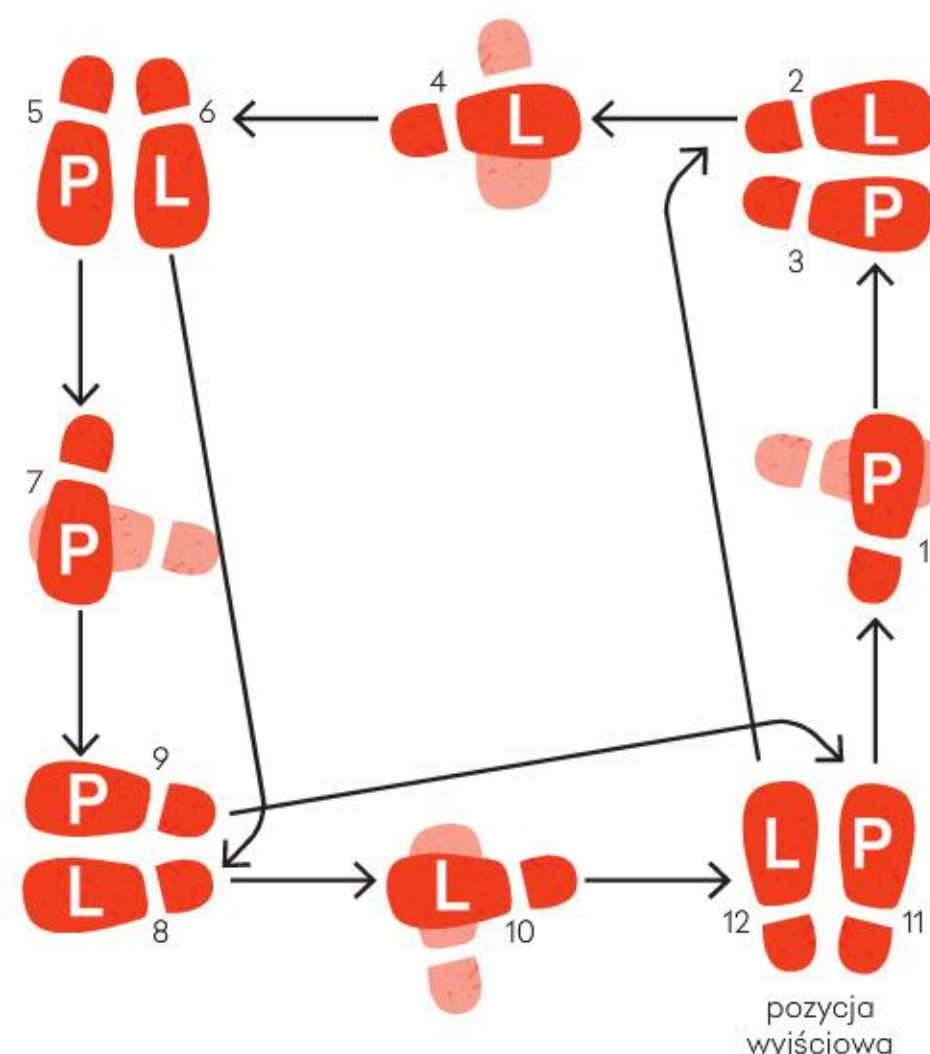
E 1. a 2. a

W melodii *Fale Dunaju*, w 14 takcie, znajduje się przednutka – ozdobnik muzyczny polegający na wykonaniu przed nutą główną krótkiej, nieakcentowanej wartości rytmicznej.

Tańczymy walca angielskiego

Para tańcząca walca angielskiego

Kroki partnera

Takt 1

- Na „raz” – krok prawą nogą w przód (z pięty na całą stopę), przodem do kierunku głównej linii tańca i obrót w prawo z równoczesnym wysunięciem lewego barku w przód [1],
na „dwa” – krok lewą nogą w bok z ćwierćobrotem w prawo na prawej nodze (do pozycji – przodem do ściany), nieznaczne wspięcie na palce i odchylenie tułowia w prawo [2],
na „trzy” – dostawienie prawej nogi do lewej i wysokie wspięcie na palcach obu stóp, następnie opadnięcie na stopę prawej nogi (odciążenie lewej nogi) [3].

Takt 2

- Na „raz” – krok lewą nogą w tył (tyłem do środka sali) i obrót w prawo z równoczesnym przesunięciem prawego barku w tył [4],
na „dwa” – krok prawą nogą w bok (do pozycji – tyłem do biegu głównej linii tańca) z ćwierćobrotem na lewej nodze i odchyleniem tułowia w lewo [5],
na „trzy” – dostawienie lewej nogi do prawej i wysokie wspięcie na palce obu stóp, następnie opadnięcie na stopę lewej nogi (odciążenie prawej nogi) [6].

Takt 3

Kroki takie same, jak w takcie 1, zmianie ulega tylko kierunek tańca:

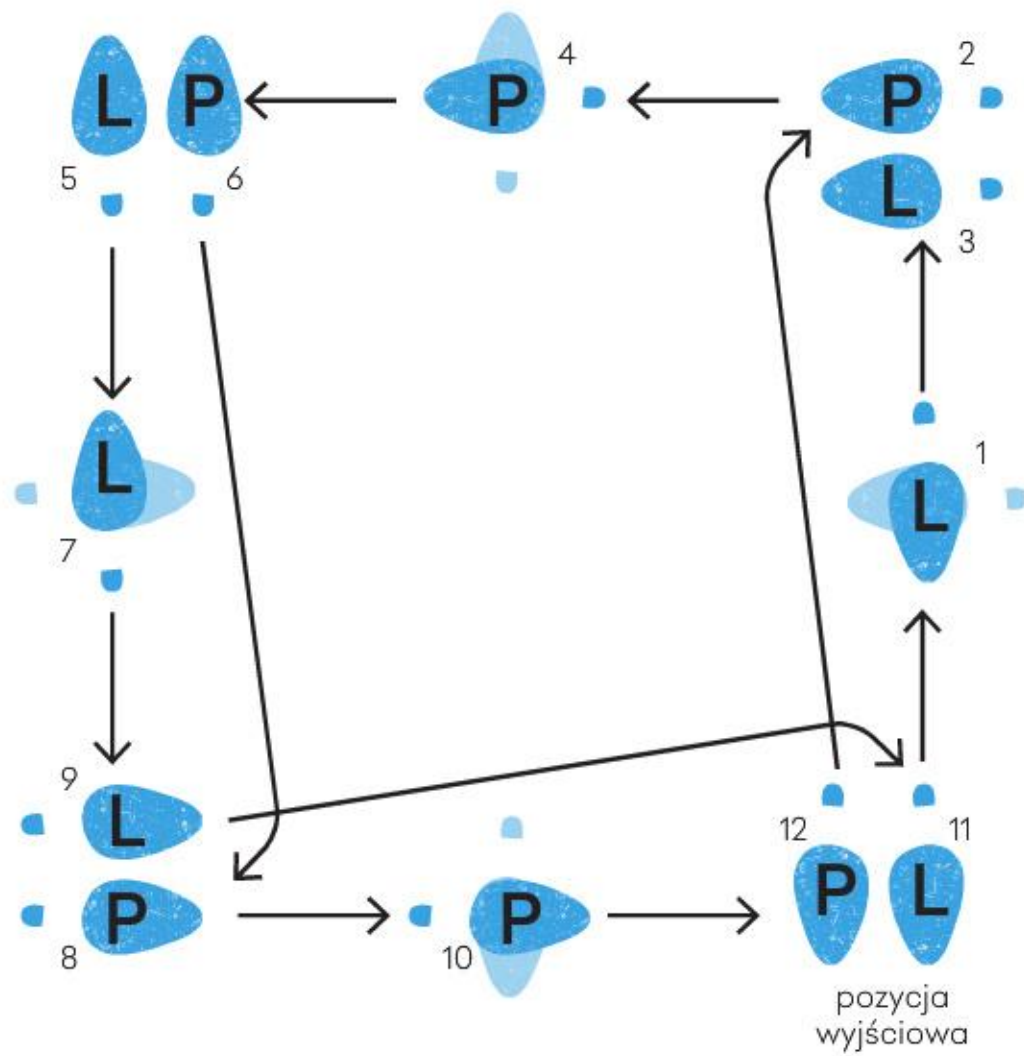
- na „raz” – kierunek przeciwny do linii tańca [7],
na „dwa” – pozycja przodem do środka sali [8],
na „trzy” – tak, jak w takcie 1 [9].

Takt 4

Kroki takie same, jak w takcie 2, zmienia się tylko kierunek tańca:

- na „raz” – tyłem do ściany [10],
na „dwa” – krok w bok do głównej linii tańca [11],
na „trzy” – tak, jak w takcie 2 [12].

Ćwierćobroty w prawo po liniach kwadratu

Para tańcząca walca angielskiego

Kroki partnerki

Takt 1

- Na „raz” – krok lewą nogą w tył (tyłem do biegu głównej linii tańca) i obrót w prawo z równoczesnym przesunięciem prawego barku w tył [1],
 na „dwa” – krok prawą nogą w bok z ćwierćobrotem w prawo (do pozycji – przodem do środka sali), nieznaczne wspięcie na palce z przechyleniem tułowia w lewo [2],
 na „trzy” – dostawienie lewej nogi do prawej, wysokie wspięcie na palce obu stóp, następnie opadnięcie na stopę lewej nogi (noga prawa jest odciążona) [3].

Takt 2

- Na „raz” – krok prawą nogą w przód (przodem do środka sali) i obrót w prawo z równoczesnym przesunięciem lewego barku w przód [4],
 na „dwa” – krok w bok lewą nogą (przodem do linii tańca) z ćwierćobrotem w prawo, nieznaczne wspięcie na palce z przechyleniem tułowia w prawo [5],
 na „trzy” – dostawienie prawej nogi do lewej, wysokie wspięcie na palce obu stóp, następnie opadnięcie na stopę prawej nogi (noga lewa jest odciążona) [6].

Takt 3

Kroki, jak w takcie 1, zmianie ulega tylko kierunek tańca:

- na „raz” – przodem do linii tańca [7],
 na „dwa” – przodem do ściany [8],
 na „trzy” – tak, jak w takcie 1 [9],

Takt 4

Kroki, jak w takcie 2, zmianie ulega tylko kierunek tańca:

- na „raz” – przodem do ściany [10],
 na „dwa” – pozycja tyłem do linii tańca [11],
 na „trzy” – tak, jak w takcie 2 [12].

Ćwierćobroty można wykonywać również w lewą stronę, wówczas partner pierwszy krok robi lewą nogą w przód, a partnerka – prawą nogą w tył.

2.6 Organy – król instrumentów

Podejmij temat

- Odgadnij, następnie wyjaśnij hasło, które ukryte jest w rebusie.

Organy to najstarszy zachowany instrument klawiszowy z grupy aerofonów, obdarzony ogromną skalą dźwięków i możliwościami brzmieniowymi. Za sprawą aleksandryjskiego konstruktora i wynalazcy, Ktesibiosa, były już znane w starożytności 200 lat p.n.e., a 500 lat później ich dźwięki rozbrzmiewały w rzymskim amfiteatrze podczas spektakli teatralnych i walk gladiatorów. W kościołach organy pojawiły się dopiero w X wieku, uświetniając liturgię mszy muzyką. Do dziś są głównym instrumentem towarzyszącym śpiewom i obżądskom kościelnym.

Drewnianą obudowę organów nazywa się szafą. Składa się ona z piszczałek i stołu gry, w który wbudowana jest klawiatura instrumentu. Stół posiada od jednej do pięciu klawiatur ręcznych (manualy) oraz klawiaturę nożną (pedały). Powietrze gromadzone jest w wiatrownicach – drewnianych skrzyniach z przegrodami wyposażonymi w wentyle. Naciśnięcie klawisza sprawia, że wentyle otwierają się i powietrze dociera do piszczałek, które wydają dźwięk.

Ciekawe!

W XIV wieku powstało wiele rodzajów organów zróżnicowanych pod względem wielkości. W małych kościołach, kaplicach i salach wykorzystywany był **pozytyw** lub **portatyw**. Portatyw ze względu na małe rozmiary był instrumentem przenośnym, grano na nim na przykład podczas procesji kościelnych.

Stół organowy

Manualy organowe

Zbudowane z drewna lub metalu piszczałki różnią się długością i kształtem, dlatego dźwięk wydawany przez każdą z nich ma inną wysokość i barwę. Zbiory piszczałek, dające dźwięki o zróżnicowanej wysokości, ale tej samej barwie, stanowią głosy organowe. Im więcej głosów uruchomi organista, tym brzmienie instrumentu jest bogatsze i donośniejsze. Budowniczych organów nazywa się organmistrzami.

W Polsce największe organy znajdują się w kościele św. Elżbiety we Wrocławiu oraz w katedrze w Gdańsku-Oliwie. Te ostatnie posiadają aż 6300 piszczałek. Wybitnych wykonawców koncertów na tym „królewskim instrumencie” wysłuchać można między innymi w ramach Międzynarodowego Festiwalu muzyki Organowej w Oliwie czy Międzynarodowego Festiwalu „Letnie Koncerty Organowe” w Krakowie.

Organy w katedrze w Gdańsku-Oliwie

Piszczałki organowe

Ciekawe!

W IX wieku zbudowano słynne organy w Winchesterze [czyt. łinczesterze], w Anglii. Instrument posiadał 400 piszczałek, do których 70 mężczyzn tłoczyło powietrze za pomocą miechów.

Organy w Winchesterze

Georg Friedrich Händel

**Koncert organowy nr 1 g-moll,
op. 4, część Allegro**

Wysłuchaj fragmentu kompozycji i postaraj się porównać ją z poprzednim przykładem. Zwróć szczególną uwagę na nastrój i harmonię utworów.

Jan Sebastian Bach

Toccata i fuga d-moll

Wysłuchaj fragmentu jednego z najbardziej popularnych dzieł Jana Sebastiana Bacha. Zwróć uwagę na brzmienie różnych głosów organowych i polifoniczną fakturę utworu.

Jan Sebastian Bach grający na organach

Rozwój techniki budowy organów przyczynił się do coraz większego zainteresowania kompozytorów tym instrumentem. Organy największą popularnością cieszyły się w XVIII wieku. Za mistrza tego instrumentu uznaje się Jana Sebastiana Bacha. Kompozytor przez całe życie tworzył utwory na ten wspaniały instrument, a korzystając z licznych zaproszeń, koncertował w wielu niemieckich miastach, popisując się wirtuozowską grą. Twórcą znakomitych koncertów na organy i orkiestrę smyczkową był również Georg Friedrich Händel [czyt. dzordż fridrich hendel]. Kompozytor często między częściami swoich wielkich dzieł wokarno-scenicznych prezentował utwory organowe, wzbudzając zainteresowanie melomanów brzmieniem mało znanego w Anglii instrumentu.

Toccata i fuga d-moll

(fragment)

Jan Sebastian Bach

Toccata i fuga d-moll BWV 565 jest jedną z najpopularniejszych kompozycji na organy. Bach wykorzystał pełnię możliwości brzmienia organów, ich bogactwo i potęgę. Niewątpliwie utwór ten zasługuje na miano arcydzieła muzyki organowej.

2.7 Okresowa budowa melodii

Podejmij temat

- Zaśpiewaj lub zagraj fragment śląskiej melodii *Trojak*. Czy możesz wyodrębnić w niej samodzielne części?

Trojak

(fragment)
Śląska melodia ludowa

umiarkowanie

mf

Za - sia - li gó - ra - le o - wies, o - wies,
od koń - ca do koń - ca, tak jest, tak jest.
Za - sia - li gó - ra - le ży - tko, ży - tko,
od koń - ca do koń - ca wszy - stko wszy - stko.

Aby mowa ludzka była jasna i zrozumiała, trzeba używać właściwych słów, układać je w odpowiednim szyku, nadawać im prawidłowe formy gramatyczne. Podobnie jest z muzyką. Krótkie odcinki melodii odpowiednio ze sobą zestawione tworzą większe części, a łączone dalej układają się w logiczną całość. Podstawowe odcinki melodii to: **motyw**, **fraza**, **zdanie** i **okres**.

Motyw stanowi najmniejszy odcinek melodii, złożony zazwyczaj z kilku dźwięków. Jest to najprostszy logiczny fragment melodii, po którym można rozpoznać utwór. Połączenie kilku motywów tworzy frazę, czyli zamkniętą myśl muzyczną stanowiącą określoną całość wyrazową. Dwie frazy dają zdanie, a dwa zdania – okres muzyczny.

1. zdanie – poprzednik

Fraza I Fraza II

Je - szcze je - den ma - zur dzi - siaj, choć po-ra - nek świa - ta.

2. zdanie – następnik

Fraza III Fraza IV

Czy po - zwo - li pa - nna Kry - sia? Młó - dy u - łan py - ta.

Pierwsze zdanie, nazywane **poprzednikiem**, jest zawieszone muzycznie, jak zdanie pytające. Taka niedokończona myśl niesie ze sobą napięcie, które wymaga rozładowania. Dokonuje się to w drugim zdaniu – **następniku** – który brzmi jak odpowiedź na postawione pytanie. Obydwa zdania tworzą skończoną myśl muzyczną, czyli **okres muzyczny**.

motyw motyw

faza faza

I zdanie

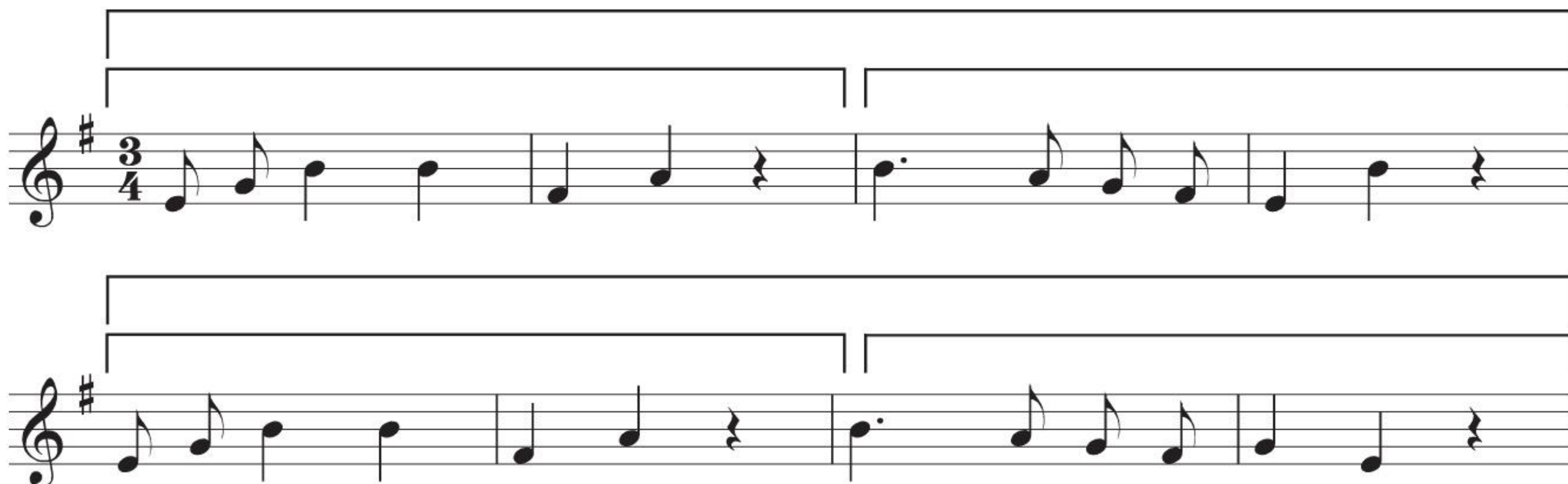
II zdanie

Okres muzyczny jest ważnym elementem w konstrukcji formy utworu. Może stanowić np. część piosenki lub być samodzielnym krótkim utworem, ponieważ forma jednoczęściowa obejmuje zazwyczaj jeden lub dwa okresy muzyczne.

1. Zagraj na instrumencie fragment melodii ludowej *Czerwone jabłuszko*. Wsłuchaj się w brzmienie muzycznych odcinków wyodrębnionych w zapisie nutowym, rozpoznaj i nazwij te zaznaczone.

Czerwone jabłuszko

(fragment)
Melodia ludowa

2. Ułóż na dzwonkach lub flecie ostatni takt melodii tak, aby jej drugie zdanie stanowiło odpowiedź na postawione muzyczne pytanie.

3. Do podanego niżej poprzednika ułóż na instrumencie następnik i zagraj cały okres muzyczny.

Podsumowanie działu 2

1 Czy znasz te słowa?

aerofon	stroik	czara głosowa	renesans	trubadur	rybałt
tabulatura	motyw	fraza	okres muzyczny	zdanie muzyczne	

2 Nazwij instrumenty dęte drewniane przedstawione na zdjęciach.

3 Zagraj na instrumencie utwór *Renesansowy taniec dworski*.

Renesansowy taniec dworski

1. *mf*

2. *mp* *umiarkowanie*

John Dowland

1.

2.

f

f

3. Cztery pory roku – wiosna

1. Czym różni się koncert solowy od concerto grosso?
2. Jakie utwory komponowano w epoce klasycyzmu?
3. Co to są wariacje muzyczne?

3.1 Muzyka o damach i dla dam

Podejmij temat

- Zaśpiewajcie piosenkę z repertuaru Marka Grechuty *Będziesz moją panią*.

Będziesz moją panią

Muzyka i słowa: Marek Grechuta

w tempie walca

mf C G C G C G

Bę - dziesz zbie - rać kwia - ty. Bę - dziesz się uś -

C G C G C G

mie - chać, bę - dziesz li - czyć gwia - zdy,

C G C C7 f

bę - dziesz na mnie cze - kać. Ref.: I ty,

c f G c C7

wła - śnie ty, bę - dziesz mo - ją da - mą!

f c f G

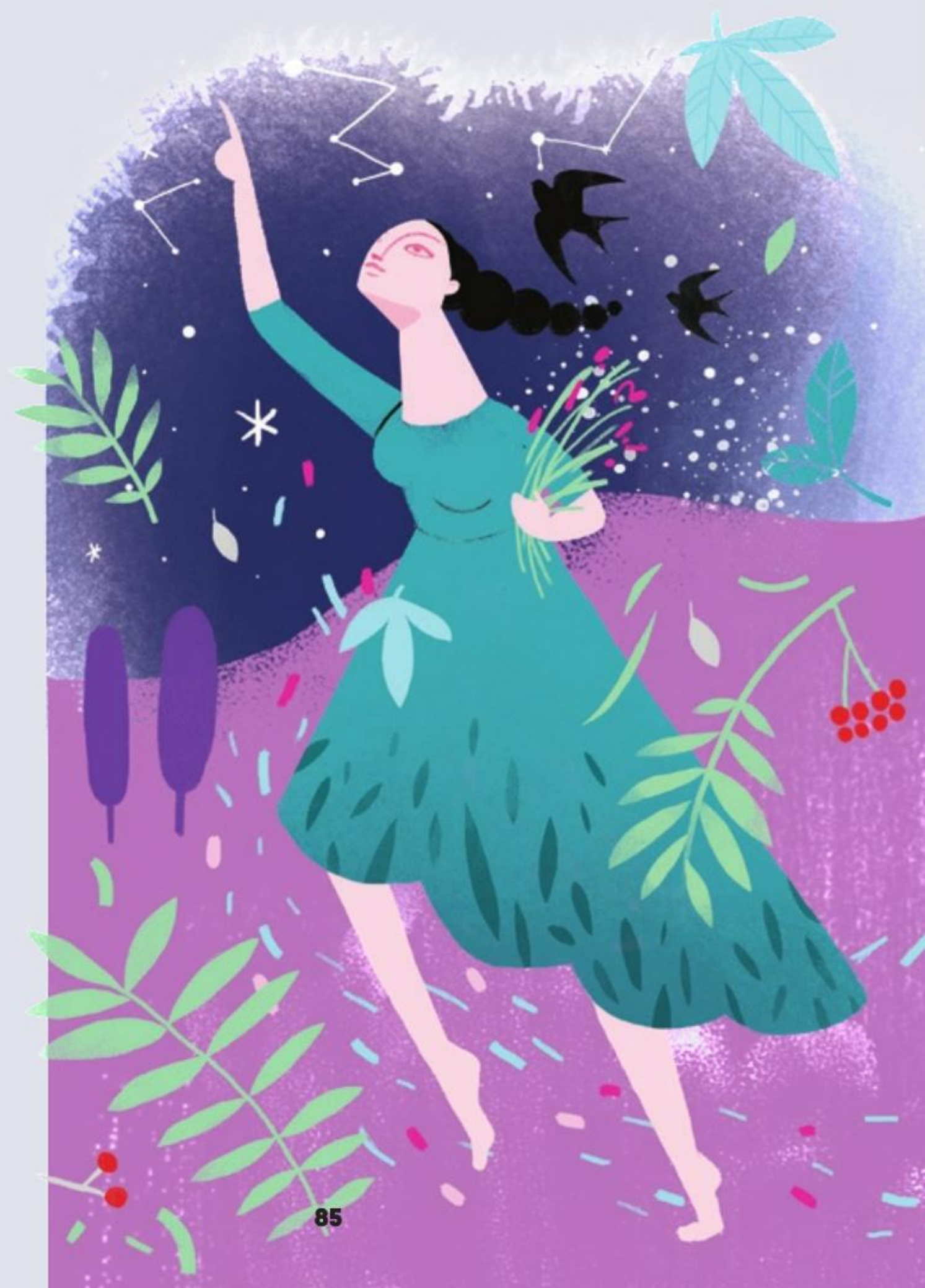
I ty, tyl - ko ty, bę - dziesz mo - ją

c As Es

pa - nią! Bę - dą ci gra - ły skrzyp - ce li - po - we,

f c g
 bę - dą śpie - wa - ły ja - rzę - bi - no - we drze - wa,
 Es f G *D.C. al Coda*
 li - ście, pta - ki wszy - stkie.
CODA f c f G c C7
 f c f G c

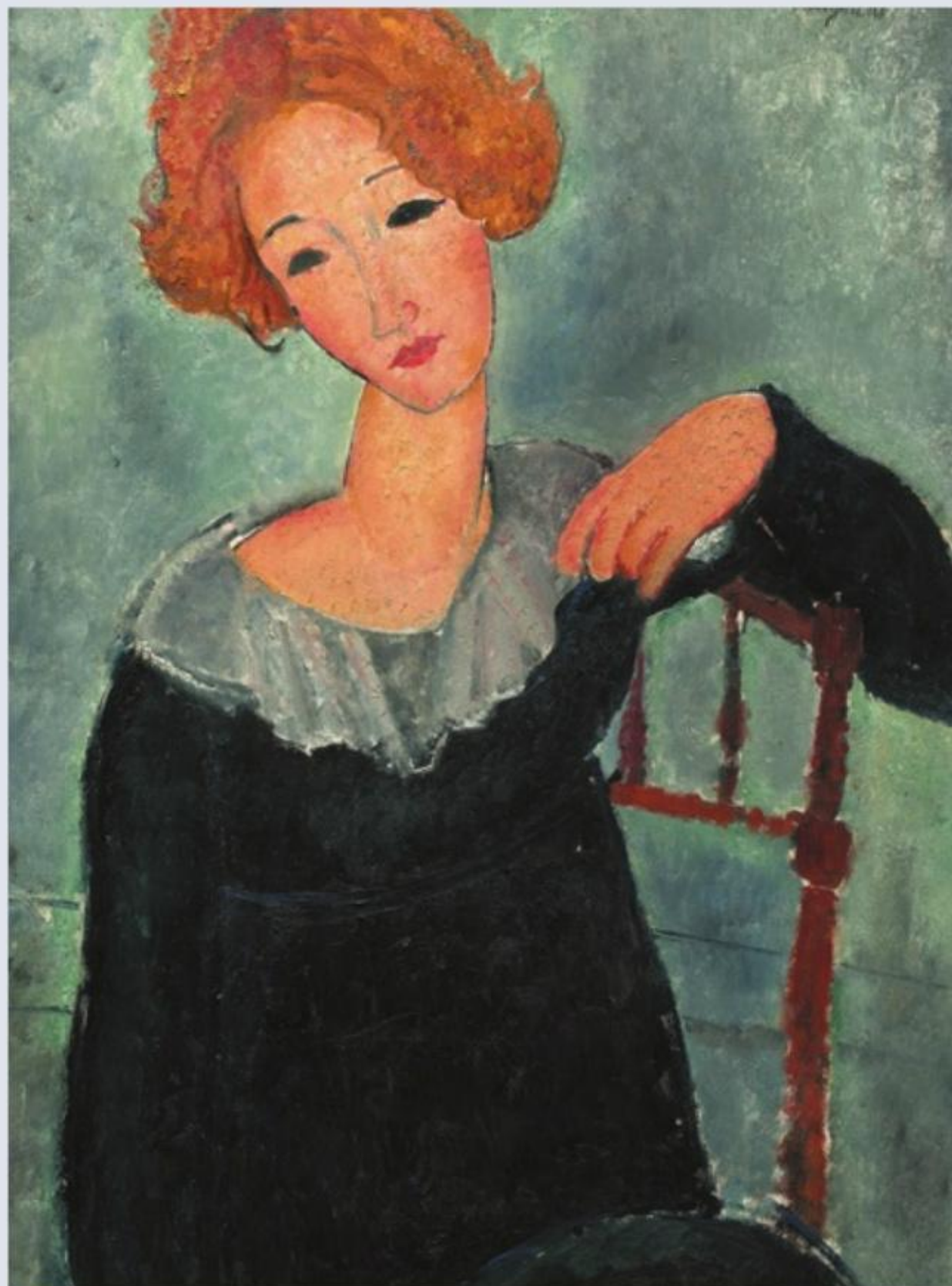
1. Będiesz zbierać kwiaty,
 będziesz się uśmiechać,
 będziesz liczyć gwiazdy,
 będziesz na mnie czekać.
 I ty, właśnie ty, będziesz moją damą!
 I ty, tylko ty, będziesz moją panią!
2. Będą ci grały skrzypce lipowe,
 będą śpiewały jarzębinowe
 drzewa, liście, ptaki wszystkie.
 Będę z tobą tańczyć,
 bajki opowiadać,
 słońce z pomarańczy
 w twoje dłonie składać!
 I ty, właśnie ty, będziesz moją damą!
 I ty, tylko ty, będziesz moją panią!
3. Będą ci grały nocą sierpniową
 wiatry strojone barwą słońca,
 będą śpiewały, śpiewały bez końca!
 Będziesz miała imię
 jak wiosenna róża,
 będziesz miała miłość,
 jak jesienna burza!
 I ty, właśnie ty, będziesz moją damą!
 I ty, tylko ty, będziesz moją panią!

Kobiety od zawsze były muzami dla malarzy, kompozytorów, pisarzy. Ich zmienna natura, piękno duchowe i fizyczne fascynowały artystów, pobudzały ich wyobraźnię i inspirowały do pracy twórczej. Kobieta często stawała się bohaterką utworu literackiego i muzycznego, wiele dzieł zostało jej zadedykowanych. Kompozycje, które dziś poznasz, są takimi przykładami.

Pierre-Auguste Renoir *L'ombrelle*, zbiory prywatne

Amedeo Modigliani *Dziewczyna z rudymi włosami*, Narodowa Galeria Sztuki w Waszyngtonie

Ludwig van Beethoven

Sonata fortepianowa nr 14
cis-moll, op. 27 nr 2, część
Presto agitato

Wyjaśnij określenie tempa *presto*. Czy zgadzasz się z krytykami muzycznymi, że finalna część dzieła jest „wulkanem energii” i „oszałamia dzikością”?

Ludwig van Beethoven, wybitny niemiecki kompozytor, kiedy zamieszkał w Wiedniu, udzielał lekcji gry na fortepianie panienkom wywodzącym się z dobrze sytuowanych rodów. Wśród nich była Giulietta Guiccardi [czyt. dzulietta dżikardi], do której artysta zapalał gorącą miłością odwzajemnioną przez dziewczynę. Niestety niski status społeczny Beethovena i brak majątku wyzwolił protest rodziców Gulietty, którzy nie wyrazili zgody na poślubienie ich córki. Romantycznym wspomnieniem po tym związku jest *Sonata fortepianowa nr 14 cis – moll, op. 27 nr 2* dedykowana pięknej hrabiance.

Kompozytorzy uznawali często kobiety za muzy, które zsyłały na nich artystyczne natchnienie. Tak było w przypadku Roberta Schumanna [czyt. szumana], niemieckiego kompozytora okresu romantyzmu, którego wiele utworów powstało pod wpływem gorącego uczucia do Klary Wieck [czyt. wiek] – młodej, utalentowanej pianistki. *Cóż to za istota z tej Klary!* – pisał artysta o swojej ukochanej – *Chociaż mierzy zaledwie trzy stopy wzrostu, jej serce jest tak dojrzałe, że budzi we mnie strach. W tej dziewczynie, w jej nagłych kontrastach, w mgnieniu oka objawiają się zmiany kaprysów i nastroje: śmiech i płacz, śmierć i życie.* Kiedy Klara została jego żoną, często bywała pierwszym recenzentem i wykonawcą dzieł kompozytora. Pod jej namową Robert Schumann napisał *Koncert fortepianowy a-moll* op. 54, z którym pianistka występowała z powodzeniem w wielu europejskich miastach.

Scena z operetki *Księżniczka czardasza*

Bohaterką operetki *Księżniczka czardasza*, węgierskiego kompozytora Imre Kálmána, jest piękna artystka kabaretowa Sylvia Varescu [czyt. waresku]. Dziewczyna zakochana w księciu Erwinie nie może wyjść za niego za mąż ze względu na różnicę klas społecznych, z jakich się wywodzili. Zrozpaczona artystka wyjeżdża na tournée po Ameryce, jednak bardzo tęskni za ukochanym. Wraca więc do kraju i, wcielając się w postać hrabiny, przychodzi na bal, na którym mają się odbyć zaręczyny księcia Erwina. Wielka miłość wygrywa jednak z przeciwnościami losu i to Sylvia wkrótce zostaje narzeczoną księcia. *Księżniczka czardasza* jest jednym z najpopularniejszych dzieł Kálmána. Kompozytor wspaniale uchwycił muzyką klimat arystokratycznych salonów, w wielu melodiach zawarł węgierskie rytmy czardasza. W finale dzieła artyści wykonują pieśń *W rytm walczyka serce śpiewa*.

Robert Schumann

***Koncert fortepianowy a-moll*
op. 54, *Allegro Affettuoso***

Słuchając fragmentu utworu, zwróć uwagę na doskonałą współpracę pianisty i orkiestry.

Imre Kálmán

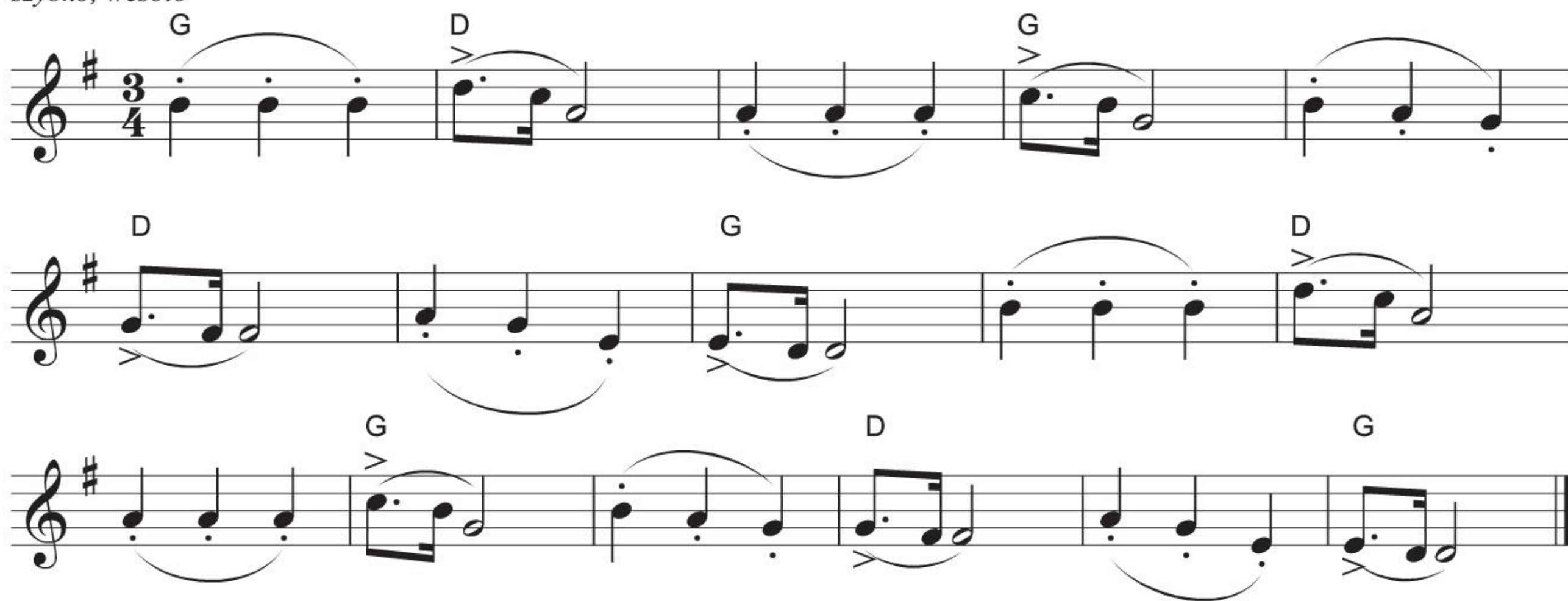
***W rytm walczyka serce śpiewa*
z operetki *Księżniczka czardasza***

Określ tempo, dynamikę i charakter słuchanego utworu. Na rytmie jakiego tańca jest on oparty?

Kobieta zmienną jest

Giuseppe Verdi

szybko, wesoło

1. Zagraj na instrumencie melodię *Kobieta zmienną jest* z opery *Rigoletto*, włoskiego kompozytora Giuseppe Verdiego.

Scena z opery *Rigoletto*

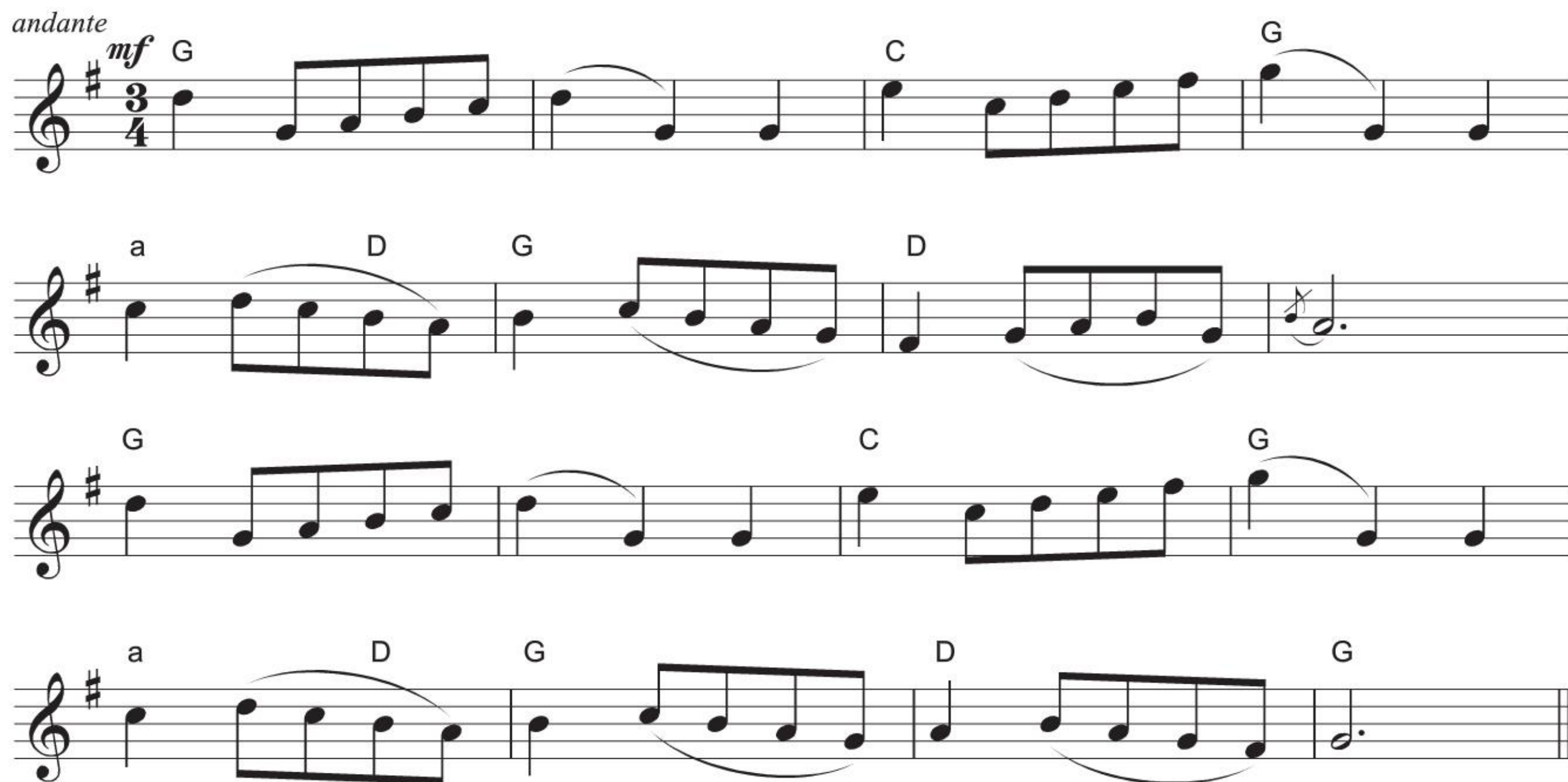
3.2 Barokowa muzyka mistrza Jana Sebastiana Bacha

Podejmij temat

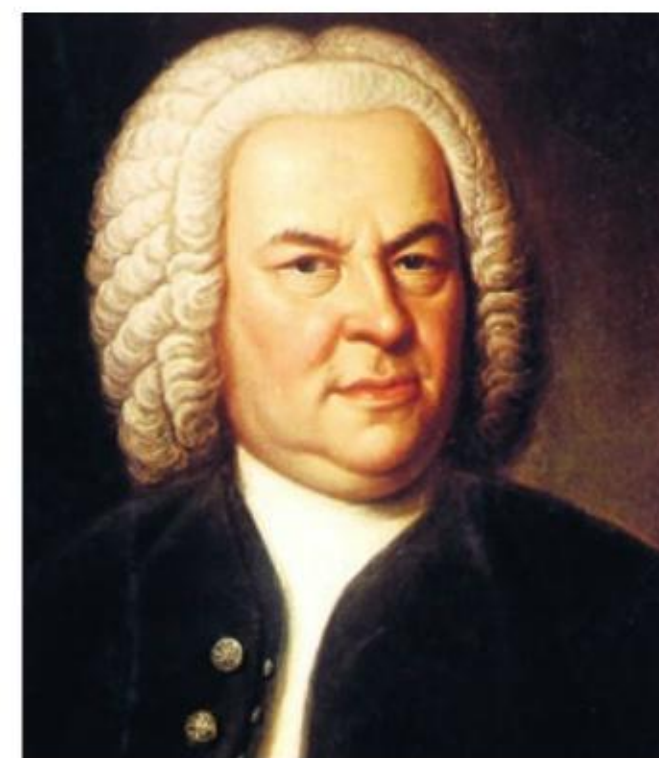
- Zagraj fragment utworu Jana Sebastiana Bacha *Menuet*.

Menuet

Jan Sebastian Bach

W baroku, który trwał od końca XVI wieku do połowy XVIII wieku, kompozytorzy kontynuowali polifoniczną chóralną muzykę renesansu oraz rozwijali muzykę instrumentalną w takich formach, jak: fuga, suita, sonata, koncert solowy i concerto grosso [czyt. koncerto grosso]. Wokalno-instrumentalne formy, takie jak: msza, opera, oratorium i kantata, dały wspólne podłoże dla późniejszego rozkwitu opery. Do czołowych kompozytorów epoki baroku należą m.in.: **Jan Sebastian Bach**, **Georg Friedrich Händel**, **Antonio Vivaldi**. Poznamy bliżej życie i twórczość Jana Sebastiana Bacha, uznanego za reprezentatywnego artystę tej epoki.

Autor nieznany Portret Jana Sebastiana Bacha

Jan Sebastian Bach

Msza h-moll BWV 232, część

Kyrie eleison

Określ zespół wykonawczy kompozycji. Jak nazywa się w muzyce taki rodzaj utworu?

Jan Sebastian Bach pochodził z rodziny, której przedstawiciele od pokoleń zajmowali się muzyką. Słynny kompozytor urodził się w 1685 roku w Niemczech, w małym, malowniczo położonym miasteczku Eisenach [czyt. ajzenach]. Podstaw gry na instrumentach smyczkowych uczył go ojciec, który był skrzypkiem. W wieku 9 lat Jan Sebastian został sierotą, dlatego obowiązki rodzicielskie spoczęły na jego starszym bracie – Janie Krzysztofie, który wywiązywał się z nich bardzo odpowiedzialnie. A ponieważ sam był organistą, zadbał również o wszechstronne muzyczne wykształcenie młodszego brata Jana Sebastiana, który okazał się bardzo pilnym uczniem. Podobno, aby dobrze poznać dzieła wielkich mistrzów, Jan Sebastian przepisywał w ukryciu ich utwory, często tylko przy świetle księżyca. W młodym wieku podejmował pierwsze próby komponowania własnych utworów. Jako piętnastolatek śpiewał w chórze kościelnym, świetnie grał na altówce i klawikordzie. Po ukończeniu szkoły w Lüneburgu [czyt. lineburgu] młody artysta rozpoczął poszukiwanie pierwszej posady.

Bach zajmował różne stanowiska. Jako muzyk dworski pisał głównie utwory kameralne, czyli na mały skład instrumentalny, i orkiestrowe. Pracując w służbie kościołowi, tworzył muzykę instrumentalną, głównie organową, oraz wokarno-instrumentalną i wokalną. Wiele utworów kompozytor stworzył z przeznaczeniem do nauki gry dla swoich dzieci, np. *Inwencję dwugłosową a-moll*, którą skomponował z myślą o swoim 12-letnim synu Wilhelmie Friedmannie. Do dziś utwory te wykorzystują uczniowie szkół muzycznych, aby doskonalić swój warsztat wykonawczy.

Inwencja dwugłosowa nr 13 a-moll

(fragment)

Jan Sebastian Bach

Jan Sebastian Bach

Inwencja dwugłosowa nr 13

a-moll

Wsluchaj się w sposób prowadzenia linii melodycznych w utworze. Jak nazywa się ten rodzaj faktury muzycznej?

Aby materialnie utrzymać liczną rodzinę, Jan Sebastian Bach musiał stale zabiegać o różne zajęcia. Często zmieniał miejsce zamieszkania w poszukiwaniu dobrze płatnej pracy. Na długo związał się z Lipskiem, gdzie mieszkał przez 27 lat, aż do swojej śmierci w roku 1750. W Lipsku kompozytor był nauczycielem śpiewu, gry na instrumentach, dyrygentem chóru, organistą i kantorem w kościele św. Tomasza. Wszystkie powierzone mu zadania wykonywał bardzo sumiennie, pozostając przy tym człowiekiem dobrodusznym i skromnym.

William Biscombe Gardner *Portret rodziny Bachów*

Za życia, wypełnionego zajęciami muzycznymi i pracą kompozytorską, Jan Sebastian Bach nie zaznał wielkiej sławy. Dopiero około 100 lat po śmierci mistrza nastąpiło ogromne zainteresowanie jego muzyką. Stało się to za sprawą innego kompozytora, Feliksa Mendelssohna-Bartholdy'ego [czyt. mendelso-na-bartoldiego], który wykonał publicznie w Berlinie *Pasję według św. Mateusza* Jana Sebastiana Bacha. Od tego czasu utwory mistrza znajdują stałe miejsce w światowym repertuarze muzycznym.

Jan Sebastian Bach tworzył również stylizowaną muzykę taneczną, opartą na dawnych tańcach niemieckich, francuskich i hiszpańskich: sarabandy, allemande [czyt. alemą], musette [czyt. mizet], gawoty, menuety, komponował nawet polonezy. Kompozycje Bacha stanowią podsumowanie całego dotychczasowego dorobku poprzednich epok i zamykają ten rozdział historii muzyki.

1. Zaśpiewaj piosenkę *Jan Sebastian Bach*. Postaraj się zapamiętać ważne fakty dotyczące życia i twórczości kompozytora.

Wnętrze kościoła
św. Tomasza w Lipsku,
Niemcy

Jan Sebastian Bach
**Koncert brandenburski B-dur
nr 6, część III Allegro**

Wysłuchaj uważnie utworu i powiedz, jaka grupa instrumentów muzycznych składa się na obsadę instrumentalną dzieła.

Jan Sebastian Bach
Suita orkiestrowa h-moll

Jan Sebastian Bach

Muzyka: Jan Oleszkowicz

Słowa: Maria Jakubowska

moderato

g C7 F d

g A7 d g A7 d

d A d g A7

Jan Se - ba - stian Bach u - ro - dził się w Ei - se - nach.

d A d E7 A

Prze - szło ty - le lat, a cią - gle wie o nim świat.

D7 g C7 F

Od dzie - cka wie - lkie miał zdo - lno - ści, zna - ne do dzi - siaj po - to - mno - ści,

d g

1, 2. E7 A 3. E7 A7 d

bo swo-jej świe-tnej dzie-ła - lno-ści zo - sta-wił trwa - ły ślad. mistrz Jan Se - ba-stian Bach.

La, la, la...

1. Jan Sebastian Bach
urodził się w Eisenach.
Przeszło tyle lat,
a ciągle wie o nim świat.
Od dziecka wielkie miał zdolności,
znane do dzisiaj potomności,
bo swojej świetnej działalności
zostawił trwałe ślad.
2. Jan Sebastian Bach
urodził się w Eisenach.
Wiele innych miast
odwiedził niejeden raz.
W Mühlhausen¹ był i w Lüneburgu²,
a także w Dreźnie i w Hamburgu,
a w Lipsku jak na swym podwórku
czuł się Sebastian Bach.

3. Jan Sebastian Bach
rozstał się z Eisenach,
więc jest bardzo źle,
gdy nie wiesz o tym, że:
Pisał koncerty i kantaty,
fugi, partity i toccaty³,
bo w talent taki był bogaty
mistrz Jan Sebastian Bach.

La, la, la....

¹Mühlhausen [czyt. milhauzen]

²Lüneburgu [czyt. lineburgu]

³toccaty [czyt. tokaty]

Kantata o kawie

Jan Sebastian Bach miał duże poczucie humoru. Jedną z kompozycji poświęcił swojemu ulubionemu napojowi – mocnej, czarnej kawie. Oto fragment polskiego tłumaczenia tekstu Kantaty o kawie, wykonywanego w finale utworu (końcowej części) przez narratora i głównych bohaterów.

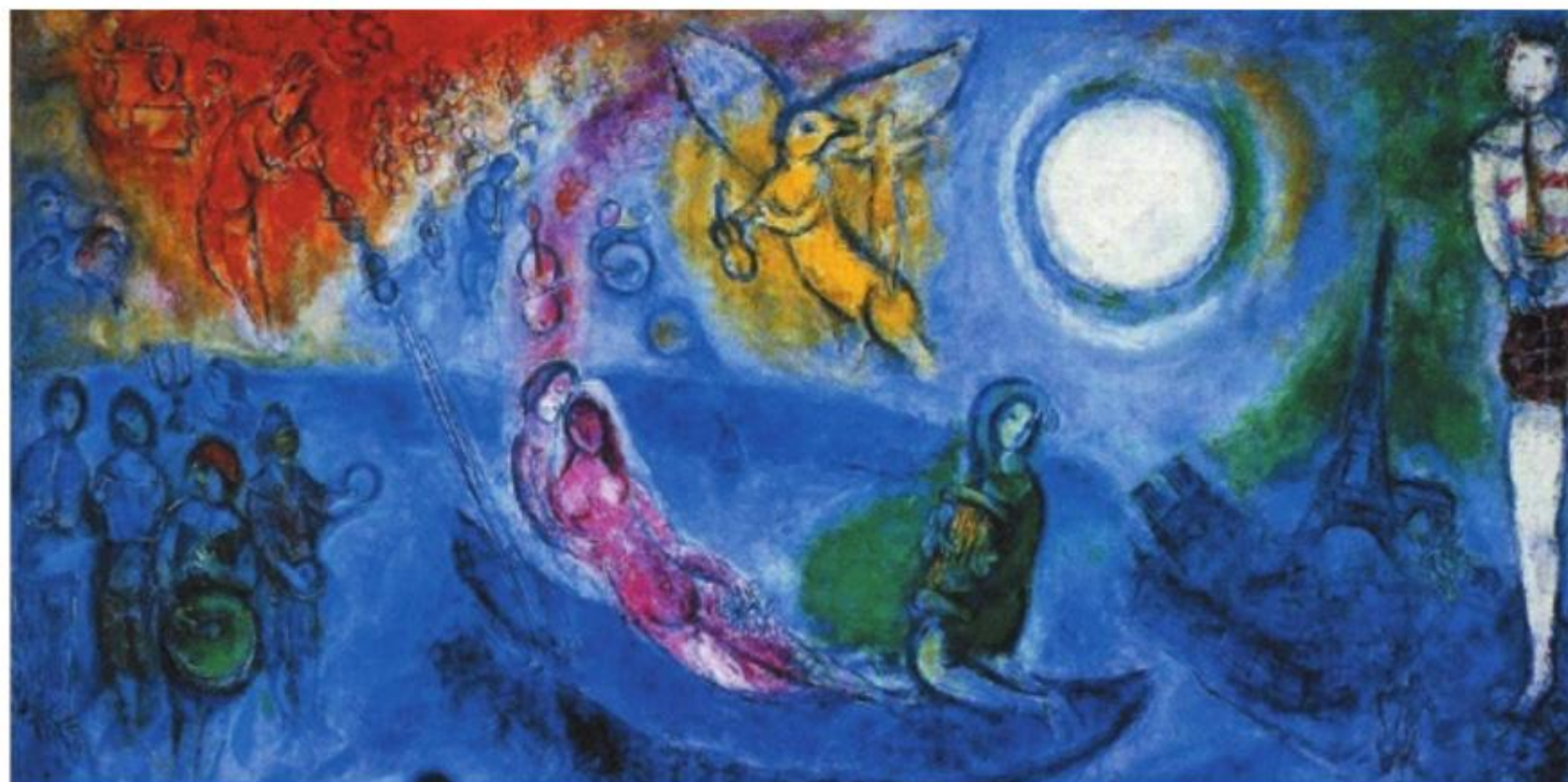
Na myszy zawsze łasy kot,
popijać kawę lubią panny.
Nie może bez niej mama żyć
i babcia ją lubiła pić,
Dlaczego więc
obwiniać panny?

3.3 Koncert na jeden instrument lub wiele instrumentów

Podejmij temat

- Powiedz, z czym kojarzy ci się słowo koncert.

Marc Chagall *Koncert*

Słowo *koncert* ma wiele znaczeń. Powszechnie pod tą nazwą rozumie się publiczny występ muzyków. Pierwsze widowiska tego typu odbywały się już w starożytnej Grecji w odeonach – specjalnie do tego celu wznoszonych amfiteatrach. Później, w średniowiecznych kościołach, odgrywane były dramaty liturgiczne. W następnych epokach, kiedy mecenasami muzycznych koncertów stali się dwór królewski i bogate mieszczaństwo, artyści ze swoimi muzycznymi popisami przenieśli się do pałacowych komnat.

Adolph von Menzel *Koncert na flecie*

Gerard Ter Borch *Koncert*

Antonio Vivaldi

**Concerto grosso d-moll, op. 3
nr 11, część Allegro-Allegro**

Wsluchaj się uważnie w brzmienie instrumentów solowych występujących na początku utworu. Określ zespół wchodzący w skład concertino.

Antonio Vivaldi

**Koncert nr 1 E-dur Wiosna,
część Allegro**

Słuchając utworu, zwróć uwagę na solowe partie skrzypiec. Zagraj na instrumencie fragment linii melodycznej.

W epoce baroku pojawiła się wieloczęściowa forma muzyczna **concerto grosso** [czyt. koncerto grosso], wielki koncert – wielkie współzawodnictwo, czyli taka forma koncertu, w której mała grupa muzyków grających na instrumentach solowych – concertino [czyt. koncertino] przeciwstawiała się większemu zespołowi orkiestrowemu – tutti.

Nowy typ concerto grosso stworzył **Antonio Vivaldi**, włoski kompozytor epoki baroku, który ograniczył liczbę części utworu do trzech, utrzymanych w tempie: allegro – adagio – allegro (szybko – wolno – szybko). Taka budowa cyklu utrzymała się do początku XX wieku.

W baroku dużą popularnością cieszył się również **koncert solowy** – utwór na instrument solowy i orkiestrę. Kompozytorzy starali się ukazać w nim wirtuozostwo i piękno gry solisty, co wymagało od instrumentalistów dużego znanstwa muzyki i nie lada warsztatu muzycznego.

Jednym z pierwszych twórców koncertu solowego był Antonio Vivaldi. Skomponował on ponad 450 koncertów na różne instrumenty, głównie smyczkowe. Wśród nich najbardziej znanym jest cykl koncertów na skrzypce solo i orkiestrę smyczkową *Cztery pory roku*, którego wybrane części poznaliście już wcześniej na lekcjach muzyki.

Solista z orkiestrą

Wiosna

fragment Koncertu E-dur z cyklu Cztery pory roku
Antonio Vivaldi

moderato

The musical score is written for a single melodic line in treble clef, key of E major (one sharp), and 4/4 time. It consists of six staves of music. The first staff begins with a tempo marking of *moderato* and a dynamic marking of *mf*. The second staff has a dynamic marking of *p*. The third staff has a dynamic marking of *mf*. The fourth staff has no dynamic marking. The fifth staff has a dynamic marking of *p*. The sixth staff has no dynamic marking. The music features a variety of note values, including eighth, quarter, and half notes, as well as rests. Phrasing is indicated by slurs and breath marks. The piece concludes with a double bar line at the end of the sixth staff.

Jeden z pierwszych całkowicie publicznych występów, na który każdy mógł kupić bilet, odbył się w 1637 roku w operze weneckiej Teatro San Casino. Za tym przykładem w innych miastach Europy zaczęły powstawać kolejne publiczne teatry muzyczne. Dziś, jak zapewne wicie, koncerty dla melomanów organizowane są w filharmoniach, teatrach operowych i baletowych, ale brzmienie orkiestry symfonicznej usłyszeć możemy też na scenach plenerowych, np. pośród scenerii parkowych drzew.

W warszawskim parku Królikarnia na Mokotowie w miesiącach letnich odbywają się cykliczne koncerty orkiestr symfonicznych pod hasłem *Klasycznie na trawie*. Zespoły, na scenie wybudowanej przed pałacową rezydencją, prezentują znane dzieła wielkich mistrzów muzyki. Te letnie plenerowe koncerty wpisują się doskonale w europejską tradycję grania najpiękniejszej muzyki w otoczeniu natury.

1. Korzystając ze stron WWW, zbierz informacje o instrumentach muzycznych popularnych w epoce baroku.

3.4 Muzyka wytańczona na pointach

Podejmij temat

- Zagraj fragment kompozycji *Balet angielski*. Spróbuj zaimprovizować ruch do melodii utworu.

Balet angielski

Johann Kaspar Ferdinand Fischer

Pablo Picasso *Projekty kostiumów do baletu Parada, XX w.*

Balet to rodzaj widowiska teatralnego, którego głównymi elementami są muzyka i taniec. Powstał z renesansowych maskarad i triumfów, czyli karnawałowych zabaw kostiumowych, parad z towarzyszeniem śpiewu i tańca, a ewoluując w kolejnych epokach, stał się największym widowiskiem muzyczno-tanecznym.

Baletem nazywa się również utwór muzyczny skomponowany specjalnie dla przedstawienia baletowego. Twórcami takich dzieł byli np.: Piotr Czajkowski, Igor Strawiński, Aram Chaczaturian, Maurice Ravel [czyt. moris rawel], Karol Szymanowski.

Warto poznać wybrane kompozycje, które należą do klasyki tego gatunku i znajdują się w repertuarze słynnych zespołów baletowych świata.

Piotr Czajkowski, słynny rosyjski kompozytor, jest twórcą trzech baletów: *Dziadek do orzechów*, *Śpiąca królewna* i *Jezioro łabędzie*. Wielu melomanów uważa, że najpiękniejszym baletem jest *Jezioro łabędzie*. Na taką opinię ma niewątpliwie wpływ melodyjna muzyka, jej prostota rytmiki, lekkość i taneczność, choć Czajkowski mistrzowski kunszt zaznaczył we wszystkich swoich dziełach baletowych. Pięknie opowiedział muzyką historię wielkiej miłości Odetty i księcia Zygryda. Podkreślił nią dobre i złe cechy charakteru bohaterów oraz wyraził emocje i potęgę uczuć. Artysta jest uznawany za reformatora muzyki baletowej. Wprowadził liczne innowacje, np. nadając orkiestrze symfoniczne brzmienie i rolę programowego podkładu dla akcji scenicznej.

Taniec łabędzi z baletu *Jezioro łabędzie*

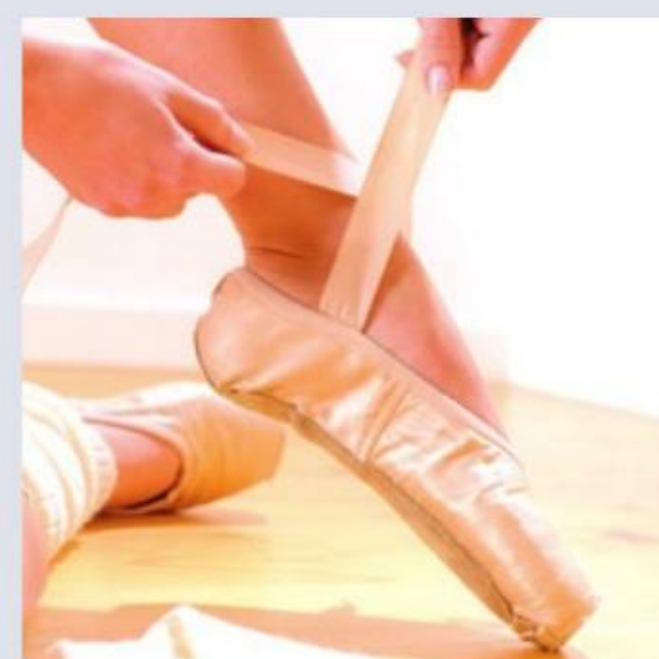

Piotr Czajkowski

Taniec łabędzi z baletu *Jezioro łabędzie*

Wysłuchaj muzyki, która towarzyszy jednej z najpopularniejszych scen zbiorowych baletu w wykonaniu czterech baletnic – łabędzi.

Ciekawe!

Pointy to obuwie używane przez tancerki do tańca klasycznego. Mają skórzane, miękkie podeszwy i twarde czubki. Pojawiły się wraz z rozwojem baletu na przełomie XVIII i XIX wieku w celu nadania ruchom balerin¹ lekkości i zwiewności. Ale nie tylko pointy są charakterystycznym atrybutem tancerki klasycznej. Uwagę widzów przyciąga również tutu – sztywna tiulowa spódniczka, zwana też paczką, której długość zmieniała się wraz z rozwojem baletu, od sięgającej po kostki nóg do bardzo krótkiej, odsłaniającej całe nogi tancerki.

¹balerina – wybitna solistka zespołu baletowego

Igor Strawiński

Suita z baletu *Ognisty ptak*, część *Finale*

Wysłuchaj utworu, zwracając uwagę na ogólny nastrój i charakter kompozycji. Jak wyobrażasz sobie finałową cenę baletu *Ognisty ptak*?

Ciekawe!

Igor Strawiński podczas komponowania baletu *Ognisty ptak* współpracował z rosyjskim tancerzem i choreografem Michałem Fokinem, z którym takt po taktie kształtował muzykę do scen tanecznych. Dzięki wzajemnemu zrozumieniu każdy ruch i gest tancerza zyskał muzyczne odniesienie, przywracając tym samym balet do rangi sztuki o wysokim poziomie artystycznym.

Ognisty ptak to wspaniały balet Igora Strawińskiego, rosyjskiego kompozytora XX wieku, nawiązujący fabułą do starych rosyjskich baśni. Bohaterem jest młody książę Iwan, który wyruszył na poszukiwanie ukochanej księżniczki. W czasie wyprawy upolował pięknego ognistego ptaka. W zamian za swoją wolność ptak ofiarował mu pióro posiadające magiczną moc. To właśnie dzięki niemu książę Iwan pokonuje złego czarodzieja Kościeja i udaje mu się pobudzić do życia zaklętych w kamień szlachetnie urodzonych kawalerów i panny, wśród których jest jego ukochana księżniczka. Dzieło *Ognisty ptak* uważane jest za jedno z największych osiągnięć muzyki baletowej. Po jego licznych sukcesach scenicznych Igor Strawiński opracował suitę orkiestrową przeznaczoną do wykonania koncertowego.

Scena z baletu *Ognisty ptak*

Sergiusz Prokofiew jest kompozytorem baletu *Kopciuszek*, którego fabuła została oparta na popularnej baśni Charles’a Perraulta [czyt. szarla perota]. Opowiada historię biednej dziewczynki upokarzanej przez złośliwe przyrodnie siostry oraz jej przygody, które zawiodły bohaterkę w objęcia wymarzonego księcia. Muzyka baletu *Kopciuszek* jest pełna ekspresji i humoru. Fantastyczny baśniowy świat podkreślają piękne walce. Wszyscy lubimy opowieści, w których spełniają się dziecięce marzenia i zwycięża dobro nad złem, dlatego balet ten cieszy się nieślabnącą popularnością wśród melomanów w każdym wieku.

Sergiusz Prokofiew

**Walc *Kopciuszka* z baletu
*Kopciuszek***

Wysłuchaj fragmentu utworu skomponowanego w rytmie walca i określ charakterystyczne cechy tego tańca.

Scena z baletu *Kopciuszek*

Lekcja tańca klasycznego

Obraz Lekcja tańca namalowany został przez artystę z wyobraźni. Edgar Degas (1834–1817), francuski malarz i rzeźbiarz, zaliczany do impresjonistów, nie mógł oglądać tancerek podczas prób, dlatego źródłem wiedzy i wyobrażeń o tym, jak wyglądały lekcje tańca, były liczne opowiadania uczestniczek tanecznych zajęć. Obraz Degasa przedstawia lekcję tańca klasycznego młodych adeptek baletu u Julesa Perrota [czyt. żula pero] – znanego i cenionego tancerza XIX wieku. Jego obrazy inspirowane tańcem zdobyły szczególne uznanie.

Jezioro łabędzie

Piotr Czajkowski

cantabile

1. Zagraj na flecie lub dzwonkach temat muzyczny z baletu Piotra Czajkowskiego *Jezioro łabędzie*. Zwróć uwagę na zmiany tempa i dynamiki występujące w przebiegu utworu oraz artykulację *legato*.
2. Wymień środki wyrazu artystycznego, które dominują w widowisku baletowym.
3. Ułóż miniaturę taneczną do wybranej melodii z baletu. Wykorzystaj różne formy ruchu i techniki tańca, staraj się oddać taneczną ekspresję przebieg rytmu i charakter muzyki.
4. Wyszukaj ze stron www informacje na temat Polskiego Baletu Narodowego.

Scena z baletu *Jezioro łabędzie*

3.5 Utwory z wiosenną nutą

Podejmij temat

- Zapoznajcie się z wierszem Haliny Szayerowej *Bez* i przeprowadźcie w parach „wiosenny dialog” na dowolną melodię.

Bez

– Czym pachnie bez?
– Bzem.
– To wiem!
Ale czym jeszcze?
– Dniem...,
pachnie wiatru szelestem,
majowym deszczem,
duszną słodyczą,
słońca ciepłotą...

– A nocą?
– Słowików śpiewem.
– I czym jeszcze?
– Jeszcze jakąś wonią uroczą,
którą...
nie wiem!

Halina Szayerowa

Johann Strauss

Odgłosy wiosny, op. 410

Wysłuchaj uważnie fragmen-
tu utworu i powiedz, na rytmie
jakiego tańca oparta jest jego
melodia? Czy – twoim zdaniem
– utwór oddaje nastrój radości
i klimat wiosennej pory roku?

Claude Monet *Wiosna*, Galeria Sztuki w Johannesburgu

Z nową wiosną

Muzyka: Mieczysław Karłowicz

Słowa: Czesław Jankowski

Z no - wą wio - sną kwia - ty wró - cą, znów za - kwi - tną kłom - by róż,
lecz twój daw - ny za - chwył dla mnie nie po - wró - ci ni - gdy już,
da - wny twój za - chwył nie wró - ci już, ni - gdy, ni - gdy nie.

1. Zaśpiewaj fragment pieśni *Z nową wiosną*. Zwróć uwagę na prawidłowe wykonanie melizmatów występujących w pieśni.

Melizmat to figura melodyczna śpiewana na jednej sylabie tekstu. W praktyce oznacza to, że na jednej sylabie wykonuje się wiele dźwięków.

2. Wykonajcie wiosenne rondo rytmiczne. Zrytmizujcie kuplety ronda, wykorzystując do tego teksty przysłów o wiosnie, a następnie połączcie je z podanym refrenem zgodnie z zasadami budowy ronda.

Wios - na pię - kna kwia - ta - mi, a je - sień snop - ka - mi.

- W marcu jak w garncu.
 - W kwietniu łagodne kwiatki, w grudniu śnieżne płatki.
 - Grzmot w maju nie szkodzi, sad dobrze obrodzi.
3. Zaśpiewaj *Przyjaciel deszczową porą* (s. 106). Spróbuj zilustrować ruchem wybrany fragment utworu. Możesz ułożyć do muzyki piosenki kroki taneczne i wykorzystać w tańcu dowolny rekwizyt, np. parasol.

Przyjaciel deszczową porą

Muzyka: Robert Wiórkiewicz

Słowa: Filip Chojcan

moderato

mf D A D A D A D

Za o-knem zno-wu

pa - da____, ko-lej - ny szkol-ny dzień____. Lecz ja się wca-le nie przej-

mu - ję, szyb - ko wszak skoń-czy się. Nie

li - czą się za - dne sło-wa, zda - rze-nia te do - bre i te złe, bo

przyj-dzie w koń-cu so - bo - ta i zno - wu spo - tkam Cię____.

Ref.: Mo - że bę-dzie - my śmiać się w głos z ni-cze - go,

mo - że zro - bi - my cza - sem coś____ głu - pie-go____,

D A G A D A
 mo - że zgu - bi - my wła - sny cień w zie - le - ni,
 D A G A D A
 mo - że pój-dzie - my szyb - ko spać zmę - cze - ni, a mo - że
 1. D A D A D A D
 nie. Za o-knem świe-ci
 2. D A D A D A

1. Za oknem znowu pada,
kolejny szkolny dzień.
Lecz ja się wcale nie przejmuję,
szybko wszak skończy się.
Nie liczą się żadne słowa,
zdarzenia te dobre i te złe,
bo przyjdzie w końcu sobota
i znowu spotkam Cię.

2. Za oknem świeci słońce,
więc biorę wspomnień garść,
ubieram szybko ciepły uśmiech,
bo możesz nagle tu wpaść.
Czy wolne mam teraz chwile,
a może zajęty pracą czas,
ty przychodź, gdy tylko zechcesz,
otwarte drzwi zawsze masz.

Refren:

Może będziemy śmiać się w głos z niczego,
może zrobimy właśnie coś głupiego,
może zgubimy własny cień w zieleni,
może pójdziemy szybko spać zmęczeni,
a może nie.

Refren:

Może będziemy śmiać się w głos z niczego...

3.6 Instrumenty dęte blaszane

Podejmij temat

- Na jakim instrumencie strażak - hejnalista wykonuje najpopularniejszy w Polsce hejnał? Co jest źródłem dźwięku w tym instrumencie?

Hejnał Mariacki

Anonim

Sekcja instrumentów dętych blaszanych

W orkiestrze symfonicznej najgłośniej brzmią instrumenty dęte blaszane, takie jak: trąbka, róg, puzon i tuba. Każdy z nich ma inny kształt i wielkość, ale wszystkie wykonane są ze stopu metali, zwykle miedzi i cynku oraz posiadają ustnik. Muzyk przytyka go do ust w celu zadęcia, a wówczas wibrujące powietrze przechodzi przez rurę instrumentu i wydobywa się z niej na zewnątrz przez lej-kowatą czarę głosową. W 1815 roku wynaleziono urządzenia do otwierania i zamykania przepływu powietrza w rurach, zwane wentylami. Pozwoliło to rozszerzyć skalę instrumentów dętych blaszanych i wpłynęło na większą precyzję wydobywanych dźwięków. Początkowo instrumentów dętych używano do sygnalizacji podczas polowań na dziką zwierzynę i w czasie działań wojennych. Z biegiem lat znalazły zastosowanie do celów artystycznych.

Trąbka zbudowana jest z rury zwiniętej trzykrotnie w kształcie zbliżonym do prostokąta. Wewnątrz pętli znajdują się trzy rurki włączane do gry przez użycie wentyli. Dźwięki trąbki są jasne, brzmią bardzo triumfalnie, dlatego instrument ten podkreśla uroczysty nastrój i radość. Na trąbce często gra się z użyciem tłumika w kształcie gruszki, zatykającego jej wylot, wtedy dźwięki stają się ciche i miękkie.

Trąbka z tłumikiem

Róg, zwany waltornią, to jeden z najbardziej okazałych instrumentów w orkiestrze symfonicznej. Znalazł tam stałe miejsce w XVIII wieku, odgrywając w partiach solowych melodie o poważnym charakterze. Róg ma rurę długości 3,7 metra zwiniętą trzykrotnie w duże koło, w środku którego splecione są małe rurki. Muzyk grający na waltorni często wkłada rękę do czary głosowej, przez co zmienia barwę wydobywanych dźwięków, gra je ciszej, lepiej oddaje efekt pogłosu.

Waltornia

Grający na trąbce

Józef Haydn

**Koncert Es-dur na trąbkę,
część 3 Allegro**

Wysłuchaj uważnie utworu. Zwróć uwagę na barwę brzmienia i rozpiętość skali dźwięków instrumentu solowego.

Waltornista

Wolfgang Amadeusz Mozart

**III Koncert Es-dur na róg
i orkiestrę, część 3 Allegro**

Wysłuchaj się w brzmienie instrumentu solowego. Czy – twoim zdaniem – jego dźwięk dobrze współbrzmi z innymi instrumentami grającymi w orkiestrze?

Grający na puzonie

Günther Fuhlich

Śmiejący się puzon

Wysłuchaj fragmentu utworu i określ, jakie efekty brzmieniowe uzyskał puzonista, grając na instrumencie.

Grający na tubie

Puzon zbudowany jest z dwóch części. Górna – złożona z dwóch równoległych rur – posiada ustnik i czarę głosową. Dolna to ruchomy suwak, który pozwala muzykowi regulować wysokość dźwięków, tworzyć wspaniałe glissanda (szybkie prześlizgiwanie się po skali głosowej) i stosować różne efekty brzmieniowe, np. śmiech, rechot, klakson. Istnieją również odmiany puzonu bez suwaka z mechanizmem wentylowym.

Puzon

Tuba wśród instrumentów dętych blaszanych brzmi najniżej i najdonośniej. Góruje też wielkością nad pozostałymi instrumentami w orkiestrze. Wynalazł ją Adolf Sax, konstruktor saksofonu. Tuba uzupełnia sekcję instrumentów dętych o basowe brzmienie, służy też do podawania marszowego tempa.

Tuba

Fanfara i harmonia

Orkiestra dęta jest jednym z najstarszych zespołów muzycznych. Pierwsze z nich znane były już w starożytnej Asyrii i Egipcie oraz legionach rzymskich, gdzie trębacze i piszczkowie wygrywali sygnały bojowe oraz zabawiali grą żołnierzy. Kolejne wieki kształtowały instrumentarium orkiestry. W jej skład wchodziły różnorodne instrumenty dęte drewniane, np. flety, oboje, klarnety, fagoty, saksofony oraz instrumenty dęte blaszane, np. trąbki, rogi, puzony, tuby i instrumenty perkusyjne, np. werble, bęben wielki.

Ogromny rozwój orkiestr dętych nastąpił w czasach rewolucji przemysłowej w Anglii na przełomie XVIII–XIX wieku i spowodował, że popularność ich wzrosła w całej Europie. Współcześnie wyróżniamy dwa typy orkiestr dętych: **fanfara**, złożona wyłącznie z instrumentów dętych blaszanych, oraz **harmonia**, w skład której wchodzi instrumenty dęte drewniane, dęte blaszane i perkusyjne.

3.7 Muzyczne arcydzieła klasycyzmu

Podejmij temat

- Zagraj melodię *Ody do radości*, finałowej kantaty IX Symfonii d-moll Ludwiga van Beethovena, która w instrumentalnym opracowaniu Herberta von Karajana została hymnem Europy przyjętym przez Unię Europejską i Radę Europy.

Oda do radości

Muzyka: Ludwig van Beethoven

triumfalnie

W drugiej połowie XVIII wieku rozpoczęła się w muzyce epoka klasycyzmu. Okres ten związany był z twórczością wybitnych kompozytorów: **Józefa Haydna** [czyt. hajdna], **Wolfganga Amadeusza Mozarta** [czyt. mocarta] i **Ludwiga van Beethovena** [czyt. betowena], zwanych klasykami wiedeńskimi, którzy stworzyli wspaniałe arcydzieła muzyczne. Ich muzykę cechuje nowatorstwo, śpiewność melodii, lekkość oraz wdzięk.

Każdy z muzyków jest wybitną indywidualnością i wszystkim przypadł honor reprezentowania epoki klasycyzmu w muzyce. Wprawdzie żaden z kompozytorów nie urodził się w Wiedniu, ale przez długie lata swoją artystyczną działalność związali właśnie z tym miastem, uznawanym za stolicę europejskiej kultury.

Józef Haydn
(1732–1809)

Wolfgang Amadeusz Mozart
(1756–1791)

Ludwig van Beethoven
(1770–1827)

Muzyka w klasycyzmie komponowana była na zasadach homofonii, która polegała na prowadzeniu melodii przez jeden głos, najczęściej najwyższy, i tworzeniu akompaniamentu przez pozostałe głosy. W tym czasie rozwinęły się różne formy i gatunki muzyczne uprawiane w poprzedniej epoce lub powstały zupełnie nowe. Wśród nich najpopularniejsze były: **opera, sonata, symfonia, koncert, rondo, wariacja**. Sonata była podstawową formą muzyczną epoki klasycyzmu. Kompozytorzy tworzyli ją jako utwór trzy – lub czteroczęściowy, głównie na instrument solowy lub kameralny zespół instrumentalny. Piękne sonaty na fortepian pisał między innymi Ludwig van Beethoven. Dużą popularnością wśród nich cieszy się *Sonata nr 8 c-moll*, zwana *Patetyczną*¹.

Sonata Patetyczna

Ludwig van Beethoven

¹patetyczny – podniosły, uroczysty, pełen powagi

Ludwig van Beethoven
**Sonata nr 8 c-moll, op. 13,
Patetyczna, Adagio cantabile**

Wysłuchaj z uwagą fragmentu utworu. Czy – twoim zdaniem – tempo, dynamika, nastrój i charakter utworu podkreślają jego tytuł?

Józef Haydn

Symfonia nr 82 C-dur

Niedźwiedź

Wolfgang Amadeusz Mozart

Symfonia nr 40 g-moll KV 550

Orkiestrowym odpowiednikiem sonaty jest symfonia. Forma powstała w klasycyzmie, a na jej rozwój ogromny wpływ miał Józef Haydn nazywany „ojcem symfonii”. Artysta skomponował aż 104 utwory tego gatunku. Część z nich opatrzył programowymi tytułami, np. *Poranek*, *Ogień*, *Polowanie*, *Niedźwiedź*, *Symfonia zegarowa*. Dużą popularnością cieszą się do dziś symfonie Ludwiga van Beethovena, które zachwycają melomanów nowatorskim podejściem i brzmieniem orkiestry. To w jednej z nich *IX Symfonii d-moll* op. 125 kompozytor po raz pierwszy zamieścił partie wokalne wykonywane przez chór i solistów. Utwór ten uznawany jest za jedno z arcydzieł symfonicznych wszech czasów, a rękopis IX symfonii znalazł się na liście UNESCO Pamięć Świata jako dokument o unikatowym znaczeniu historycznym i cywilizacyjnym.

Orkiestra symfoniczna i chór mieszany podczas koncertu

Wolfgang Amadeusz Mozart

**Koncert fortepianowy C-dur
nr 21 KV 467, Andante**

Słuchając fragmentu kompozycji, zwróć uwagę, jaką rolę pełni w utworze fortepian, a jaką – orkiestra.

W wykonaniu symfonii uczestniczy cały zespół orkiestrowy, a w koncercie eksponowana jest gra solisty-instrumentalisty. Znaczną rolę w rozwoju tej formy odegrał Wolfgang Amadeusz Mozart.

W okresie klasycyzmu następował dalszy rozwój opery. Dzieło rozpoczynała jednocześnie uwertura wprowadzająca widza w nastrój widowiska. Wzrosła rola orkiestry w podkreślaniu dramaturgii akcji oraz chóru, którego partie wokalne ściśle współgrały z występami solistów. Przedstawienie urozmaicały sceny taneczne w wykonaniu baletu.

Opera *Wesele Figara* Mozarta spotkała się z gorącym przyjęciem publiczności i wkrótce wyniosła kompozytora na szczyt sławy. Żartobliwa aria Figara *Non più andrai* (Zapomnij te westchnienia), podobnie jak inne części opery, stała się muzycznym przebojem nie tylko w Wiedniu, ale i w innych stolicach europejskich. W jednym z listów z Pragi kompozytor pisał: *Tu nie mówi się o niczym innym, tylko o Figarze; gra się, śpiewa się i gwiżdże tylko Figara, nie chodzi się na inne opery tylko na Figara, zawsze tylko Figaro. To zapewne wielki dla mnie zaszczyt.* To wspaniałe dzieło operowe stale bawi i fascynuje muzyką kolejne pokolenia melomanów.

Wolfgang Amadeusz Mozart
Aria Figara *Non più andrai*
z opery *Wesele Figara*

Wysłuchaj arii tytułowego bohatera opery *Wesele Figara*. Przypomnij, jakie inne części, oprócz arii, składają się na dzieło operowe. Określ rodzaj głosu, jakim wykonana jest ta aria.

Aria z opery *Wesele Figara*

Wolfgang Amadeusz Mozart

allegro vivace

1. Zagraj na flecie lub dzwonkach fragment arii *Non più andrai* z opery Wolfganga Amadeusza Mozarta *Wesele Figara*. Zwróć uwagę na zmiany dynamiczne występujące w zapisie muzycznym.
2. Wyjaśnij znaczenie słowa „klasyk”. Dlaczego Józefa Haydna, Wolfganga Amadeusza Mozarta i Ludwiga van Beethovena nazywa się „klasykami wiedeńskimi”?
3. Wymień najpopularniejsze utwory tworzone przez klasyków wiedeńskich.

Oda do radości

Ludwig van Beethoven wierzył w miłość i braterstwo między ludźmi. Tym uczuciom poświęcił IX Symfonię d-moll, op. 125. W końcowej części tego dzieła kompozytor zamieścił kantatę Oda do radości, wykonywaną przez chór do słów niemieckiego poety Fryderyka Schillera [czyt. szilera]. Brzmi ona jak przesłanie dla przyszłych pokoleń. Utwór jest pochwałą radości, ideą braterstwa, zachęca ludzi do miłości i wspólnej troski o wolność. Oryginalny tekst Ody do radości na język polski przełożył Konstanty Ildefons Gałczyński.

O, radości, iskro bogów,
kwiecie Elizejskich Pól,
święta, na twym świętym progu
staje nasz natchniony chór.
Jasność twoja wszystko zaćmi,
złączy, co rozdzielił los,
wszyscy ludzie będą braćmi
tam, gdzie twój przemówi głos.

Patrz, patrz, wielkie słońce światem
biegnie, sypiąc złote skry,
jak zwycięzca i bohater
biegnij, bracie, tak i ty.
Radość tryska z piersi ziemi,
radość pije cały świat,
dziś wchodzimy, wstępujemy
na radości złoty ślad.

Ona w sercu, w zbożu, w śpiewie,
ona w splocie ludzkich rąk,
z niej najlichszy robak czerpie,
w niej największy nieba krąg.
Wstańcie, ludzie, wstańcie wszędzie,
ja nowinę niosę wam:
na gwiazdzistym firmamencie
bliska radość błyszczy nam.

Jerzy Wojciech Bielecki
Wariacje operowe

Wolfgang Amadeusz Mozart
Wariacje C-dur Ah vous dirai-je, Maman

Wysłuchaj uważnie fragmen-
tu utworu i spróbuj określić, na
czym polegały zmiany tematu
głównego w każdej wariacji.

Katarzyna Korytkowska
Kwiatowe wariacje

Wariacja 1.

Zmiana metrum w temacie.

Wariacja 2.

Zmiana rytmu w temacie.

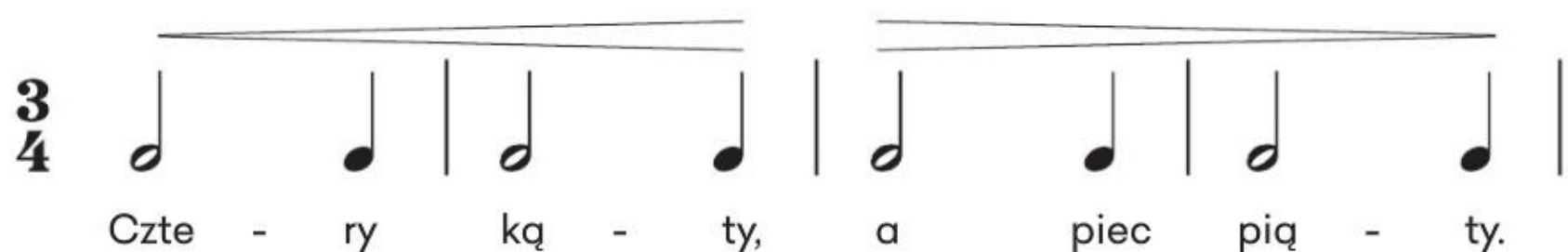
Wariacja 3.

Uzupełnienie kłaśnięciem pauz ćwierćnutowych występujących
w rytmie tematu.

Wariacja 4.

Zmiany dynamiczne w obrębie tematu.

1. Wzorując się na przykładzie zamieszczonym w podręczniku, spróbuj ułożyć własną wariację rytmiczną do wybranej fraszki Tadeusza Fangrata.

Dzieci, młodzi i dorośli, Miej życzliwość w swej naturze,
Bądźcie ludźmi i dla roślin. Bo życzliwi żyją dłużej.

2. Do podanego tematu muzycznego ułóż na instrumencie wariacje melodyczne. W każdej wariacji zastosuj inny rodzaj zmiany (np. rytmu, tempa, dynamiki, artykulacji).

Chopinowskie wariacje

W kompozycjach Fryderyka Chopina wariacyjne opracowanie melodii pojawia się bardzo często, ale dzieł w formie wariacji jest zaledwie osiem. Wśród nich wyróżniają się *Wariacje B-dur*, op. 2, które przyniosły Chopinowi rozgłos i sławę w Europie. Podobno Fryderyk otrzymał w Szkole Głównej Muzyki od swojego nauczyciela Józefa Elsnera kompozytorskie zadanie napisania wariacji na fortepian z orkiestrą i tak powstało dzieło, które do dziś stanowi wspaniały przykład światowej literatury muzycznej. Za temat główny posłużyła Chopinowi aria Zerliny i Don Juana *La ci darem la mano* z I aktu opery *Don Giovanni* Wolfganga Amadeusza Mozarta, którą nowatorsko i w genialny sposób przekształcał w pięciu wariacjach.

Prawykonanie Wariacji B-dur odbyło się w Wiedniu, w 1829 roku, i spotkało się z entuzjastycznym przyjęciem. W liście do rodziców Fryderyk Chopin chwalił się: Po odegraniu każdej wariacji takie były oklaski, że nie słyszałem tutti orkiestry... Zaś znany krytyk muzyczny po wysłuchaniu utworu polskiego kompozytora tak wyraził w recenzji swój entuzjazm: Panowie, kapelusze z głowy, oto geniusz!

Podsumowanie działu 3

1 Czy znasz te słowa i pojęcia?

barok	koncert solowy	concerto grosso	aerofony	waltornia
puzon	tuba	trąbka	wariacje muzyczne	balet
				pointy

2 Jak nazywa się solistka baletu? Wymień charakterystyczne części jej ubioru scenicznego.

3 Które z wymienionych instrumentów należą do grupy dętych blaszanych?

saksofon	tuba	puzon	flet	trąbka	fagot	waltornia
----------	------	-------	------	--------	-------	-----------

4 Wymień nazwiska wybitnych kompozytorów epoki klasycyzmu.

5 Zaśpiewaj solmizacją temat i warianty wariacji. Jakim zmianom uległ temat w podanych wariantach wariacji?

Temat

Wariant 1

Wariant 2

4. Cztery pory roku – lato

1. Co to są szanty?
2. Którzy artyści, zainspirowani latem, poświęcili swoje utwory tej porze roku?

4.1 Morskie opowieści

Podejmij temat

- Zaimprovizuj własną melodię do fragmentu tekstu piosenki *Chłopcy, a-hoj!*

Chłopcy, a-hoj!
Niebieskie morze jest.
I wiatr na wantach piosenkę brzmi.
A żagle są tak białe (...)

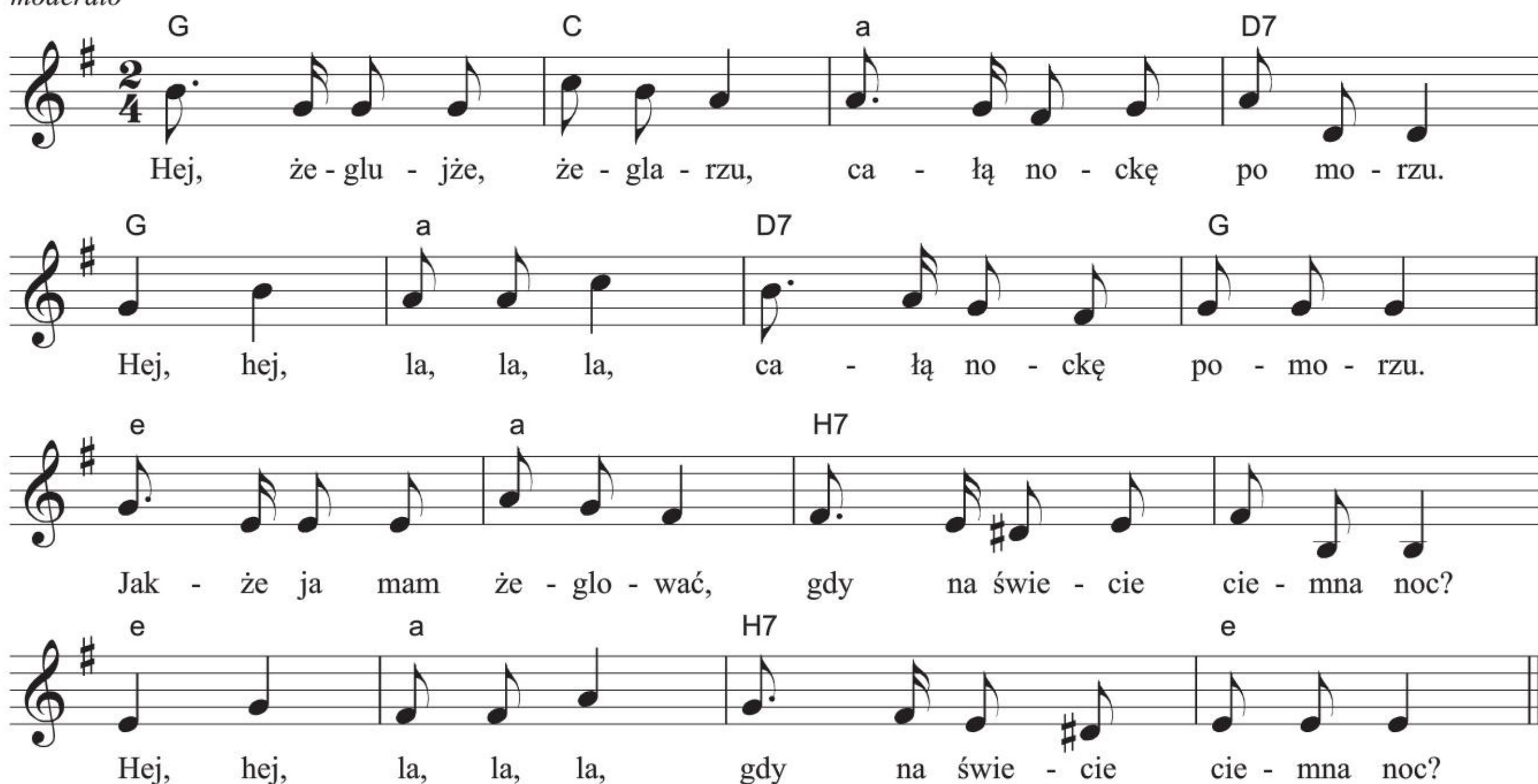
Włodzimierz Głowacki

Pieśni pomagały marynarzom przetrwać ciężkie chwile, zapomnieć o tęsknocie, ulżyć sercu i spracowanym dłoniom. Śpiew tworzył duchową więź między członkami załogi. Tą drogą można było przekazać sobie wiadomości i nowinki, a nawet wyrazić bezkarnie niezadowolenie wobec przełożonego. Prawdziwy marynarz czy żeglarz śpiewał tylko na morzu, bo szanty to męska rozmowa z morzem i wiatrem. Przykładem polskiej szanty jest kaszubski *Żeglarz*. Każde spuszczenie łodzi na wodę odbywało się przy wspólnym śpiewaniu tej pieśni.

Żeglarz

Muzyka i słowa: autor nieznany

moderato

Hej, że - glu - jże, że - gla - rzu, ca - łą no - ckę po mo - rzu.

Hej, hej, la, la, la, ca - łą no - ckę po - mo - rzu.

Jak - że ja mam że - glo - wać, gdy na świe - cie cie - mna noc?

Hej, hej, la, la, la, gdy na świe - cie cie - mna noc?

Tematyka morska często pojawia się w pracach wielu artystów, poetów, kompozytorów i malarzy. Oto wybrane przykłady dzieł inspirowanych morzem.

1. Przeczytaj wiersz Jadwigi Korczakowskiej *O czym szumi muszla?*, następnie wymyśl krótką morską przygodę.

Przyłóż muszlę do ucha,
O czym szumi – posłuchaj:

O nieznanej wód dali,
O trudnej pracy rybaków,
O statku mknącym po fali,
O mewie, śnieżystym ptaku.

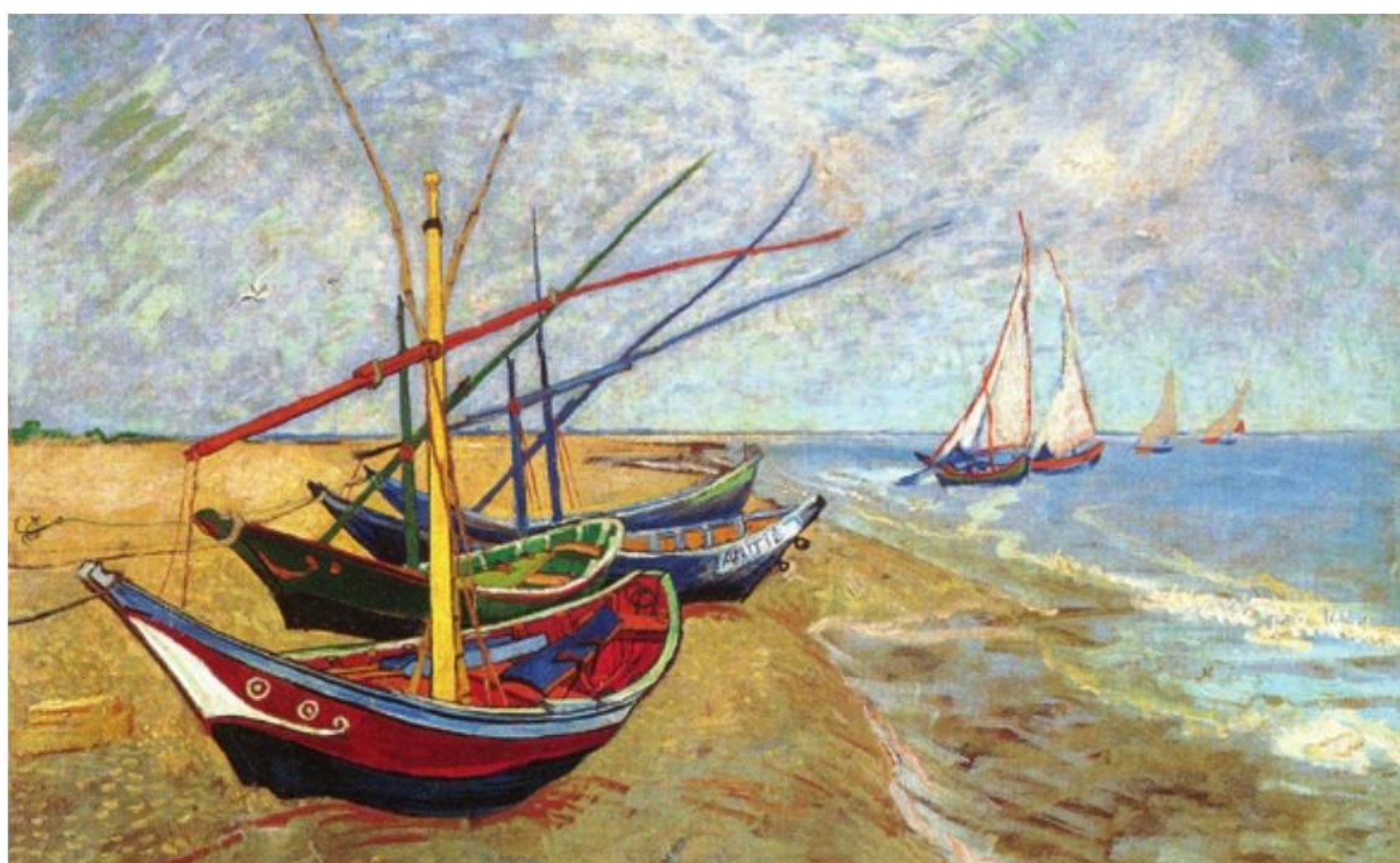
O słońcem złoconej plaży,
O sztormach i ostrym wietrze,
O stu przygodach żeglarzy,
O morza potędze wiecznej...

Przyłóż muszlę do ucha,
O czym mówi – posłuchaj...

Jadwiga Korczakowska

O rybach z wodnej głębiny,
O wyspie z raf koralowych,
O złotych grudkach bursztynu
I o jutrzence tęczowej.

W uwerturze do opery *Holender tułacz* niemiecki kompozytor Ryszard Wagner stworzył wspaniały muzyczny obraz morza. Instrumenty brzmieniem znakomicie oddają pomruk fal, łopot żagli, powiew wiatru. Pewien dyrygent podczas prób z orkiestrą żartobliwie mówił, że po otwarciu partytury z nutami utworu zrywa się w sali morski wiatr.

Vincent van Gogh *Łodzie rybackie na plaży w Saintes-Maries*

Ryszard Wagner

Uwertura do opery *Holender tułacz*

Wysłuchaj fragmentu orkiestrowej kompozycji Ryszarda Wagnera i powiedz, w jaki sposób instrumenty malują brzmieniem pejzaż morski i zjawiska natury występujące na morzu?

Claude Debussy

Morze, część 2 *Gra fal*

Wysłuchaj fragmentu utworu, następnie narysuj do niego ilustrację.

Ahoj, ahoj, płyniemy pod żaglami

Muzyka: Andrzej Wolski
Słowa: Jadwiga Koczanowska

moderato

mf $\text{\text{D}} \quad \text{\text{e}}$

To już za chwi - lę zła - pie - my w ża - gle do - bry

wiatr i po - pły - nie - my, hen

za ho - ry - zont, w si - ną dal. Bu -

so - la wska - że do - bry kie - ru - nek, ja - sny cel,

tam o - dnaj - dzie - my u - kry - ty skarb i ży - cia

sens. *Ref.:* A - hoj, a - hoj, pły -

nie - my pod ża - gla - mi. A -

hoj, a - hoj, pod nie - bem peł - nym gwiazd.

A - hoj, a - hoj, tań - czy - my z mor - ską bry -

zą. A - hoj, a - hoj, *Da al FINE* przed

na - mi ca - ły świat. Roz -

1. D 2. D

1. To już za chwilę
złapiemy w żagle dobry wiatr
i popłyniemy,
hen za horyzont, w siną dal.
Busola wskaże
dobry kierunek, jasny cel,
tam odnajdziemy
ukryty skarb i życia sens.

2. Rozpięte żagle
i morskiej bryzy słony smak
to do wolności
najkrótsza droga, wodny szlak.
Od nas zależy,
dokąd dopłynie statek nasz.
Trzymamy stery,
drogę wyznacza atlas gwiazd.

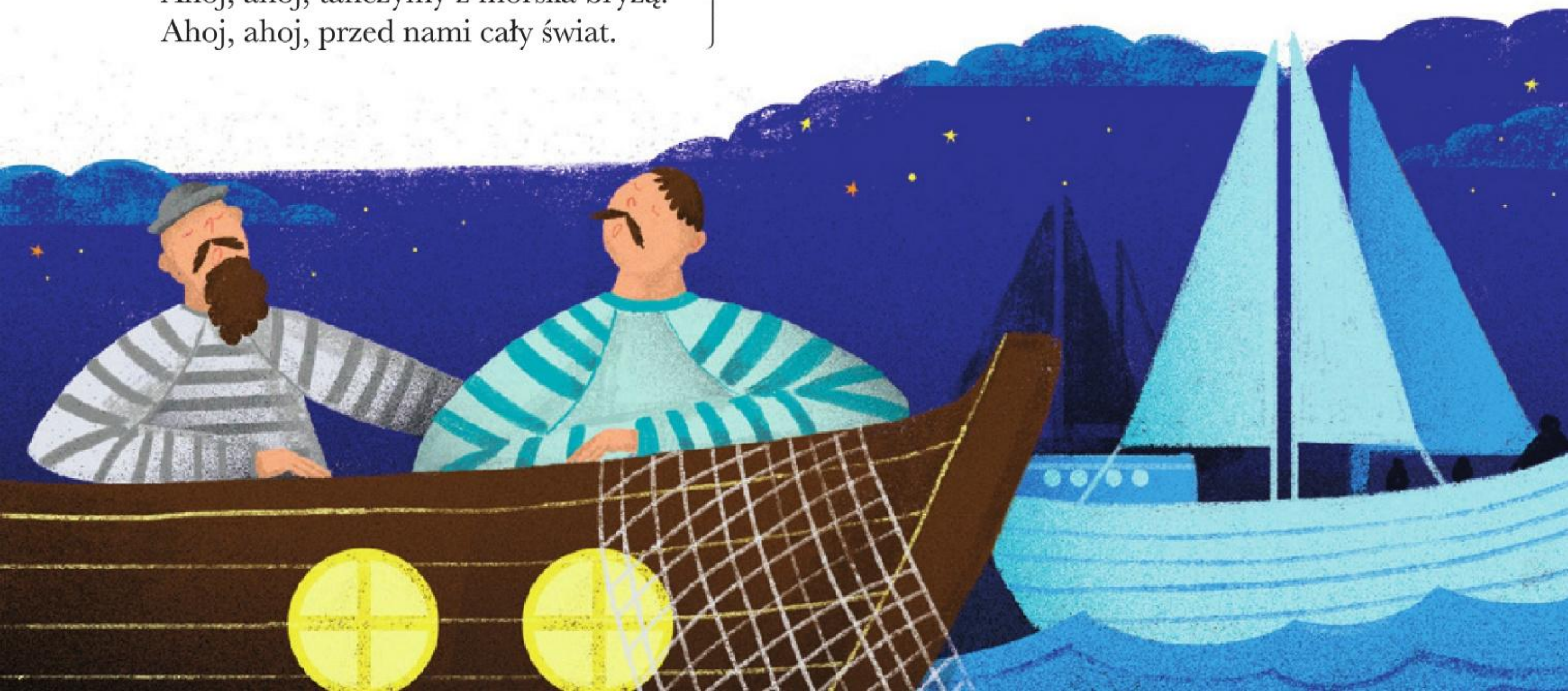
Refren:

Ahoj, ahoj, płyniemy pod żaglami.
Ahoj, ahoj, pod niebem pełnym gwiazd.
Ahoj, ahoj, tańczymy z morską bryzą.
Ahoj, ahoj, przed nami cały świat.

} bis

Refren:

Ahoj, ahoj, płyniemy pod żaglami...

1. Wczujcie się w klimat i nastrój pieśni *Ahoj, ahoj, płyniemy pod żaglami*. Stosując odpowiednie tempo i dynamikę, zaśpiewajcie ją jak prawdziwi żeglarze.
2. Spróbujcie przedstawić głosem i na wybranych instrumentach trzy muzyczne obrazy morza: sztorm, wschód słońca na morzu, rejs statkiem.
3. Zastąp w alfabecie Morse'a [czyt. morsa] znak kropki sylabą **ti** (wartość ósemki), a kreski sylabą **ta** (wartość ćwierćnuty). Wzorując się na znakach alfabetu, powiedz rytmicznie sylabami muzycznymi wyraz związany z morzem, np. bosman, keja, trap, boja, maszt, bryza. Między każdą literą zastosuj krótką pauzę.

Alfabet Morse'a

A . -	G - - .	Ł . - . . -	S . . .
B - . . .	H	M - -	T -
C - . - .	I . .	N - .	U . . -
D - . .	J . - - -	O - - -	W . - -
E .	K - . -	P . - - .	Y - . - -
F . . - .	L . - . .	R . - .	Z - - . .

Oto przykład:

B	U	R	T	A
- . . .	. . -	. - .	-	. -
tati ti ti	/ ti ti ta	/ ti ta ti	/ ta	/ ti ta

Żaglowiec Fryderyk Chopin

4.2 Na powitanie wakacji

Podejmij temat

- Zagraj fragment utworu *Guantanamera*, starając się wyrazić swoim wykonaniem jego radosny i pogodny nastrój.

Guantanamera

Muzyka: kubańska melodia ludowa

1. Ułóż na instrumentach ilustrację muzyczną do wiersza Leopolda Staffa *Letnia burza*.

Letnia burza

Po niebie płyną	Skręcają drzewa,
Chmur czarne płaszcze,	Co skrzypią, trzeszczą
Szarpią gęstwina	Pędzi ulewa
Wichry hulaszce,	Z burzą złowieszczą (...)

Leopold Staff

2. Wykonaj ćwiczenie dykcyjne, wykorzystując fragment wiersza Leopolda Staffa *Letnia ulewa*. Przeczytaj tekst w tempie *largo*, następnie *moderato*, potem *allegro*.
3. Zaśpiewaj piosenkę *Jest luz*. Postaraj się wyrazić śpiewem jej radosny nastrój.
4. Zaimprovizujcie ruch do piosenki *Jest luz*. Wykorzystajcie znane wam elementy dowolnych tańców nowoczesnych, tj.: dancehall [czyt. denshol], house [czyt. hałs], jumbstyle [czyt. džampstajl], locking [czyt. loking], popping.

Antonio Vivaldi

Lato z cyklu Cztery pory roku, część Presto

Wysłuchaj utworu Antonio Vivaldiego *Lato*, część *Presto*. Jakie środki wyrazu artystycznego zastosował kompozytor dla osiągnięcia muzycznej ilustracji letniej burzy?

Jest luz

Muzyka: Andrzej Wolski
Słowa: Jadwiga Koczanowska

dość szybko

Na-re-szcie bu-dzik mnie nie bu - dzi i mo-gę śnić naj-dłu - ższy sen,
nikt mi za u-chem nie ma - ru - dzi, wo-ła-jąc: Wsta-waj, bo już dzień!
Nic już nie mu-szę, mo-gę wszy - stko, o-twie-ra się bez-tro - ski czas,
gdzie luz kró-lu-je i le - ni - stwo, ta-kie nie-wie - lkie, lecz w sam raz.
Ref. Jest luz i to jest pię - kne, jest luz wo-lny jak wiatr,
jest luz - my-śli są le - tnie, jest luz - swo-bo-dny czas.

1. Nareszcie budzik mnie nie budzi
i mogę śnić najdłuższy sen,
nikt mi za uchem nie marudzi,
wołając: Wstawaj, bo już dzień!
Nic już nie muszę, mogę wszystko,
otwiera się beztroski czas,
gdzie luz króluje i lenistwo,
takie niewielkie lecz w sam raz.

Refren:

Jest luz i to jest piękne,
Jest luz wolny jak wiatr,
Jest luz – myśli są letnie,
Jest luz – swobodny czas. } bis

2. Kiedy chcę czytać, wtedy czytam,
kiedy chcę śpiewać, śpiewam w głos,
a jak chcę pływać, no to pływam,
to jest niezwykle, to jest coś.
Nocami w niebo mogę patrzeć,
z kimś, kto też kocha Wielki Wóz,
i spadające liczyć gwiazdy,
to jest niezwykle, to jest luz.

Refren:

Jest luz i to jest piękne,
Jest luz wolny jak wiatr,
Jest luz – myśli są letnie,
Jest luz – swobodny czas. } bis

Słowniczek muzyczny

a cappella	śpiew chóralny bez towarzyszenia instrumentów, styl polifonicznej muzyki wokalne XVI wieku
aerofony	w systematyce instrumentów muzycznych grupa instrumentów dętych
akcent muzyczny	wyróżnienie dźwięku w przebiegu muzycznym, np. przez większe jego natężenie
antyfonarz	średniowieczna księga liturgiczna zawierająca śpiewy do mszy
antyk	starożytna cywilizacja oraz kultura grecka i rzymska
barok	okres w rozwoju muzyki, który datuje się od 1597 roku (powstanie pierwszej opery) do 1750 roku (śmierć Jana Sebastiana Bacha)
chorał gregoriański	jednogłosowy śpiew liturgiczny Kościoła rzymskokatolickiego
czardasz	ludowy taniec węgierski w takcie parzystym, składa się z trzech części: powolnej – zwanej <i>lassu</i> , radosnej melodii – <i>czifry</i> , szybkiej – zwanej <i>friska</i>
fagot	instrument dęty drewniany składający się z dwóch połączonych rur i podwójnego stroika
flet poprzeczny	instrument dęty drewniany, wargowy (prosty, poprzeczny, mały – piccolo)
folklor	twórczość ludowa: literatura (podania, baśnie, przysłowia, obrzędy), muzyka, tańce, pieśni, rzemiosło, tradycje, zwyczaje
fraza	dwutaktowy odcinek melodii, składający się z dwóch motywów tworzących zamkniętą myśl muzyczną
fuga	(z łac. ucieczka) polifoniczny utwór wielogłosowy, w którym temat przeprowadzany jest przez wszystkie głosy, sprawiając wrażenie ścigania się
homofonia	technika wielogłosowości, w której na pierwszy plan wysuwa się jedna melodia, umieszczona najczęściej w głosie najwyższym, na tle akompaniamentu harmonicznego
hopak	ukraiński taniec ludowy w metrum $\frac{2}{4}$, popisowy taniec męski
kantata	wieloczęściowy utwór wokarno-instrumentalny, sięgający swoją tematyką do mitologii, religii i spraw świeckich
klarnet	instrument dęty drewniany, z pojedynczym stroikiem, w kształcie lekko rozszerzonej u dołu rury
klasycyzm	okres w rozwoju muzyki następujący po baroku datujący się od śmierci Jana Sebastiana Bacha do 1814 roku
manual	ręczna klawiatura w organach
motyw	najmniejszy odcinek melodii złożony z kilku dźwięków
neumy	system znaków notacyjnych służących w średniowieczu do zapisu kierunku linii melodycznych
obój	instrument dęty drewniany w kształcie lekko stożkowatej piszczałki, zaopatrzony w podwójny stroik

okres muzyczny	odcinek melodii składający się z dwóch ośmiotaktowych zdań muzycznych: czterotaktowego poprzednika i następnika
organy	instrument z grupy aerofonów klawiszowych umieszczany głównie w kościołach, salach koncertowych, dużych aulach. Składają się m.in. z zestawu piszczałek, stołu gry zawierającego klawiatury ręczne i klawiaturę nożną
pantomima	forma przedstawienia dramatycznego, w którym mimika i gesty zastępują słowa
polifonia	technika polegająca na równoczesnym prowadzeniu dwóch lub więcej linii melodycznych według określonych zasad kontrapunktycznych
polka	czeski taniec ludowy w metrum $\frac{2}{4}$ i w żywym tempie
puzon	instrument dęty blaszany o niskiej skali z ruchomą częścią rury – suwakiem. Dźwięk wydobywa się przez zadęcie w ustnik
renesans	okres w rozwoju kultury europejskiej, w tym muzyki, obejmujący XV–XVI wiek
rożek angielski	instrument dęty drewniany podwójnostroikowy, altowa odmiana oboju, o nieco dłuższej rurze zakończonej gruszkowato
róg (zwany waltornią)	instrument dęty blaszany o miękkiej, głębokiej barwie dźwięku, mający kształt długiej, wąskiej rury zwiniętej w trzy okręgi. Dźwięk wydobywa się przez zadęcie w ustnik
rybałt	wędrowny średniowieczny śpiewak, grajek, akrobata propagujący świeckie pieśni o charakterze narodowym i historycznym
saksofon	instrument dęty drewniany z pojedynczym stroikiem, wykorzystywany w muzyce rozrywkowej jako instrument solowy i rytmiczny
skale kościelne	siedmiostopniowe skale muzyczne powstałe w średniowieczu
stroik	cienka płytka z trzciny, którą grający trzyma między wargami i wprawia w drgania przez zadęcie. Stroik pojedynczy składa się z jednej płytki, a podwójny – z dwóch. Występuje w instrumentach dętych: klarnet, saksofon, obój, rożek angielski, fagot
średniowiecze	okres historyczny od V do końca XIV wieku
tabulatura	w okresie renesansu zbiór utworów instrumentalnych na lutnię, organy lub gitarę
tłumik	przyrząd służący do wyciszania dźwięków w instrumencie
trąbka	instrument dęty blaszany o jasnej, metalicznej barwie dźwięku, o najwyższej skali w grupie instrumentów blaszanych. Dźwięk wydobywa się przez zadęcie w ustnik
trubadur	średniowieczny wędrowny poeta i muzyk
tuba	instrument dęty blaszany z wentylami o najniższej skali, basowy lub kontrabasowy, używany w orkiestrach symfonicznych. Dźwięk wydobywa się przez zadęcie w ustnik
wariacje muzyczne	forma muzyczna, w której temat główny ulega przetworzeniom, np. melodycznym, harmonicznym, rytmicznym, dynamicznym

Wykaz dysponentów praw autorskich do obrazów i zdjęć zamieszczonych w publikacji:

Shutterstock.com: Valua Vitaly (chłopiec, s. 7); Alena Ozerova (dziewczynka deskorolka, s. 7); Dragon Fly(kobieta, s. 7, 53), Yamagiwa (żaglówka, s. 7), Butterfly Hunter (motyl, s. 7), Kamil Martinovsky (samolot, s. 7), Hong Vo (kwiat, s. 7); Kevin Kopf (góry, s. 7); Everett Collection (kobieta, s. 17); Blaz Kure (fletnia Pana, s. 23); Sergey Petrov (teatr rzymski, s. 24); Maltiasse (lira, s. 24); Business stock (ręka, s. 27); LightField Studios (mim, s. 27); Ljupco Smokovski (mim, s. 27); GCapture (ręce, s. 27); nadezhda F (kwiatek, s. 27); Adwo (teatr, s. 27); Tatuacha (reflektor, s. 27); Yaser Alamoudi (muzyczny instrument, s. 35); Aleks49 (muzyczny instrument, s. 35); Daniela Migliorisi (zamek, s. 35); Kevin Kopf (góry, s. 35 s. 69); Butterfly Hunter (motyl, s. 35); Stokkete (flecista, s. 49); Trodler (flet poprzeczny, s. 49); Helen Kattai (grający na flecie piccolo, s. 49); Alenavlad (oboista, s. 49); klarnecista, s. 50; BlueSkyImage (saksofonista, s. 51); Jack.Q (fagocista, s. 51); furtseff (fagot, s. 51); BlueSkyImage (saksofonista, s. 51); Vereshchagin Dmirty (klasa, s. 53); Karpova (chłopiec saksofon, s. 53); Anton Havelaar (chłopiec saksofon, s. 53); Chromakey (saksofon, s. 53); Alexander Mak (ręka, s. 53); Butterfly Hunter (motyl, s. 35, 53, 119); paffy (dziewczynka, s. 53); Galyna Andrushko (góry, s. 53); S.Tatiana (Michał Anioł *Pieta*, s. 61); Radu Razvan (muzycy, s. 64); przyzmat (katedra na Wawelu z kaplicą Zygmuntowską, s. 64); Bertl123 (Big Ben, s. 69); Marco Rubino (koloseum, s. 69); kanguyen (palmy s.69); Aleksandar Mijatovic (wieża Eiffela, s. 69); Here (dziewczyna, s. 69); Poprugina Aleksey (dziewczyna, s. 69); Syda Productions (dziewczyna, s. 69); Asier Romero (chłopiec, s. 69); szefie (chłopiec, s. 69); Mark and Anna Photography (pałac kultury, s. 69); iko (dziewczyna, s. 69); EnsUPER (samolot, s. 69); lithian (zespół tańczący czardasza, s. 72); tarczas (walc, s. 74); guppyss (walc, s. 75); Fotoluminate LLC (manualy organowe, s. 76); Epitavi (stół organowy, s. 76); 2009fotofriends (piszczalki organowe, s. 77); Igor Bulgarin (scena z opery *Rigoletto*, s. 88); Claudio Divizia (wnętrze Kościoła św. Tomasza w Lipsku, s. 91); Anton Ivanov (dom, s. 92); NATALIA61 (skrzypce, s. 92); Sangaroon (kawa, s. 94); Anucha Tiemsom (ziarna, s. 94); Kazantseva Olga (kot, s. 94); Eric Isselee (kot, s. 94, 111); Everett Collection (pani z kawą, s. 94); Eric Isselee (mysz, s. 94); Ludmila Ivashchenko (pani na filiżance, s. 94); Igor Bulgarin (scena z baletu *Jeziro łabędzie*, s. 99); CandyBox Images (pointy, s. 99); AYakovlec (baletnica, s. 102); Y Photo Studio (baletnica, s. 102); Prostock-studio (baletnica, s. 102); natu (baletki, s. 102); df028 (scena z baletu *Jeziro łabędzie*, s. 103); furtseff (sekcja instrumentów dętych blaszanych, s. 108); Stokkete (waltornista, s. 109); Dmitry Skutin (waltornia, s. 109); psamtik (grający na trąbce, s. 109); Ferenc Szelepcsényi (grający na tubie, s. 110); the palms (tuba, s. 110); psamtik (grający na puzonie, s. 110); Chromakey (saksofon, s. 111); 24Novembers (miasto, s. 111); strannik72 (orkiestra dęta, s. 111); Vereschagin Dmitry (trąbka, s. 111); Africa Studio (nuty, s. 111); Nutkamol komolvanih (księżyc, s. 111, 116); posztos (orkiestra symfoniczna i chór mieszany podczas koncertu, s. 114); Syda Productions (panie, s. 116); Valua Vitaly (chłopiec, s. 116); VGstockstudio (ręce, s. 116); paffy (dziewczynka, s. 116); Monsterstock (chłopiec, s. 116); sripfoto (gwiazdy, s. 116, 119); Prachaya Roekdeethaweerasab (Chopin, s. 119); marijaf (fortepian, s. 119); CapturePB (melonik, s. 119); Everett Collection (pan w meloniku, s. 119); CHAN Ping Chau (nuty, s. 119); MASTER PHOTO 2017 (ręka, s. 119); Dewin’Indew (liść, s. 119); Hong Vo (lilia, s. 119); BravissimoS (ręce, s. 119); Paweł Kazmierczak (żaglowiec Fryderyk Chopin, s. 126); BE&W: Robert Delaunay *Rytm, radość życia*, s. 9; malowidło naskalne z Jabbarien, s. 12; Michael James/SCIENCE SOURCE (Aborygeni w tańcu rytualnym, s. 13); Stanisław Ignacy Witkiewicz *Sabat czarownic*, s. 28; PHOTO12 (kadr z filmu *Uczeń czarnoksiężnika*, s. 29); przygrywający na fidelu, s. 35; grający na rożku angielskim, s. 50; Hendrick Avercamp *Zabawy na lodzie*, s. 65; Amedeo Modigliani *Dziewczyna z rudymi włosami*, s. 86; Gerard Ter Borch *Koncert*, s. 95; **Domena Publiczna:** Vincent van Gogh *Kruki nad polem zboża*, s. 8; Ludwig van Beethoven przy fortepianie, s. 15; Henryk Siemiradzki *Chopin w salonie księcia Antoniego Radziwiłła w 1829 roku*, s. 16; Paul Gauguin *Jesień*, s. 23; Claude Monet *Sekwana jesienią*, s. 22; Gustav Klimt *Muzyka*, s. 25; Vouet Simon *Muzy*, s. 25; Wojciech Kossak *Bitwa pod Olszynką Grochowską*, s. 36 ; Jan Matejko *Bitwa pod Grunwaldem* (fragment), s. 32; **średniowieczni trubadurzy**, s. 33; Caravaggio *Grający na lutni*, s. 35; **Święta Cecylia grająca na portatywie**, s. 35; Edgar Degas *Orkiestra w operze*, XIX w., s. 51; Giotto di Bondone *Boże Narodzenie*, s. 56; Leonardo da Vinci *Dama z gronostajem*, s. 61; Claude Monet *Sroka*, s. 67; Pierre-Auguste Renoir *L’ombrelle*, s. 86; portret Jana Sebastiana Bacha, s. 89; William Biscombe Gardner Portret rodziny Bachów, s. 91; Otto Friedrich *Jan Sebastian Bach dyrygujący kantatą*, s. 94; Adolph von Menzel *Koncert na flecie*, s. 95; Edgar Degas *Lekcja tańca*, s. 102; Claude Monet *Wiosna*, s. 104; Ludwig van Beethoven, s. 113; Wolfgang Amadeusz Mozart, s. 113; Józef Haydn, s. 113; Vincent van Gogh *Łódzie rybackie na plaży w Saintes-Maries*, s. 123; **East News:** Leszek Kotarba (scena ze spektaklu Wrocławskiego Teatru Pantomimy, s. 27); Jan Graczyński (taniec dworski w wykonaniu baletu Cracovia Danza, s. 63); Tomasz Kawka (zespół tańczący polkę, s. 70); Marek Bazak (organy w katedrze w Gdańsku-Oliwie, s. 77); Associated Press (scena z baletu *Ognisty ptak*, s. 100); Stanisław Kowalczyk (scena z baletu *Kopciuszek*, s. 101); **Reporter:** Wacław Klag (para Zespołu Pieśni i Tańca Uniwersytetu Jagiellońskiego Słowianki tańcząca kozaka, s. 71); Fotek (scena z operetki *Księżniczka czardasza*, s. 87); **pl.wikipedia.org / CC BY-SA:** dalbera from Paris, France (flet z Divje Babe na Słowenii, s. 13); **commons.wikimedia.org / CC BY-SA:** Tony Hisgett (organy w Winchesterze, s. 77); **www.flickr.com:** Jean-Pierre Dalbér (c) Succession Picasso 2019 (Pablo Picasso *Projekty kostiumów do baletu Parada*, XX w., s. 98); **Archiwum:** Kwartet smyczkowy, s. 15; starożytni muzycy, s. 23; **średniowieczny zapis chorału gregoriańskiego**, s. 31; fotokopia rękopisu *Roty*, s. 38; obój, s. 49; flet piccolo, s. 49; klarnet, s. 50; rożek angielski, s. 50; saksofony, s. 51,111; strona tytułowa *Melodii na Psalterz Polski*, s. 62; Orazio Gentileschi *Lutnistka*, s. 62; Bogdan Wawrzyniak *Przy kominku*, s. 66; Jan Sebastian Bach grający na organach, s. 78; trąbka z tłumikiem, s. 109; (c) ADAGP 2019 Marc Chagall *Koncert*, s. 95.

Grupa MAC S.A.
ul. Witosza 76
25-561 Kielce

www.mac.pl

ISBN 978-83-8108-534-2

9 788381 085342

indeks 881306